

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 29.09.20

Dette dokumentets nettsadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/sensur.pdf>

Sensur

(_maktpraksis) Innskrenking av ytrings-, publiserings-, presse- og/eller trykkefrihet. Ulike forbuds- og undertrykkelsesmåter overfor personer som vil ytre seg, inklusiv forfattere. Myndighetene har gjennom historien villet slå ned på forfattere/journalister, forlag og andre instanser som kunne skape politisk uro, religiøs strid eller på annen måte forhøye konfliktnivået i samfunnet eller skape bryderi for myndigheter eller andre.

Sensur er formelle og uformelle, lovfestede og ulovlige framgangsmåter og mekanismer for å kontrollere og hindre produksjon og distribusjon av dokumenter og andre ytringer.

Ordet kommer fra det latinske “cencura”, som først betydde overprøving eller dom. Det tyske ordet “Zensur” ble brukt fra 1600-tallet i betydningen “overvåkning av boktrykking og -handel” (Sebastian Brünnel i <https://www.grin.com/document/369206>; lesedato 18.03.20).

Det latinske ordet “censura” ble brukt i Romerriket fra år 366 f.Kr. til republikkens slutt om både formue-vurderinger (kalkuleringer av materielle verdier) og skriving av lister der stemmerett, skatter m.m. stod oppført (Plachta 2006 s. 1). Det fantes egne embetsstillinger for sensorer, og disse personene var også ansvarlige for kontroll av sedene i samfunnet, med rett til å straffe dem som hadde en umoralsk livsførsel. Sensorene kom ofte med trusler overfor enkeltpersoner, og kunne f.eks. fjerne uønskete personer fra Senatet eller frata folk adelsrettigheter (Plachta 2006 s. 1).

“Sensur er maktmidler brukt til å ha kontroll over menneskelige ytringer. Den leder, ut fra behov, til rettslige og ikke-rettslige sanksjoner, for eksempel gjennom hindringer, forfalskninger eller undertrykkelse av ytringer før eller etter deres publisering.” (Michael Kienzle og Dirk Mende sitert fra <https://www.grin.com/document/88019>; lesedato 17.03.20) Kienzle og Mende legger til at sensur alltid står i fare for å forsterke den legitimitetskrisen som den skulle forhindre.

Sensur kan være iverksatt av ulike grunner. Det kan praktiseres sensur fordi et innhold er religiøst kontroversielt (brudd på religiøse tabuer, latterliggjøring av dogmer, blasfemi), politisk “farlig” (forræderi, majestetsfornærmelser osv.), pornografisk (“utuktig”, “usedelig”), ekstremt voldelig eller voldsforherligende (“forrående” innhold), injurierende (usaklig hån av navngitte personer, personsjikaner, personlig krenkende ryktespredning, krenkelse av den private intimsfære, av personlig omdømme og ære), brudd på allmenn anstendighet m.m. Hovedkategoriene er religiøs sensur, politisk sensur og sedelighetssensur (forbud mot pornografi). Pornografi er direkte, påtrengende skildringer av seksuelle handlinger der andre menneskelige relasjoner er utelatt. Skildringene er ment å være opphissende. Det er primært ulike uttrykksformer for seksualitet og aggressivitet som undertrykkes med sensur (Ethis 2013 s. 74).

I 1998 ble det i New York utgitt et firebindsverk kalt *Banned Books*, der de sensurerte bøkene deles inn i fire kategorier: “Literature Suppressed on Political Grounds”, “Literature Suppressed on Religious Grounds”, “Literature Suppressed on Sexual Grounds” og “Literature Suppressed on Social Grounds” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 541).

Religiøs sensur har blant annet som mål å opprettholde kirkens “fortolkningsmonopol” av hellige tekster (Christian Honeck i <https://www.grin.com/document/120215>; lesedato 18.03.20). Derfor finnes det tilfeller der bibelutgaver på folkets eget språk ble ødelagt, fordi Guds ord ikke skulle kunnes leses av andre enn kirkens menn. Lesing som “en individuell frihetspraksis” har i noen historiske perioder og i noen land stått i skarp motsetning til statens reglementering av det sosiale i samfunnet (André Keil i <https://www.grin.com/document/163962>; lesedato 04.08.20).

Det private og halv-private er vanskelig for offentligheten å kontrollere, og dermed til en viss grad unndratt samfunnets normer og kontroll. Statens direkte normative makt strekker ikke til overfor privatpersoner i deres intimsfære. Kritiske tanker kan ikke hindres, men statlig sensur fungerer som en teknikk for å begrense “farene” ved slike tanker. Kritiske tekster kan forbys slik at borgerne ikke får lest dem.

Anklager om “seduction of the innocent” fører ofte til sensur. Særlig barn og ungdom (og kvinner ...) skal beskyttes mot å få “feil forestillinger” om f.eks. seksualitet, “graverende feilorienteringer og sjelelige belastninger” osv. (Neuhaus og Holzner 2007 s. 138). F.eks. kan et verk anklages for at seksualitet har en “unaturlig rolle” i teksten, satt opp mot en standard for “riktig seksualitet” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 139). Sublimert seksualitet, dvs. indirekte og forfinet, blir lettere akseptert. Sensur innebærer ofte at et verk når publikum gjennom et “svekkende filter” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 324).

Hensynet til kunstens frihet må i noen verk avveies mot individets rettsbeskyttelse mot fornærmelser, trakassering, rett til privatlivets fred osv. (Neuhaus og Holzner

2007 s. 679). Å trå over personvernrettslige regler blir sett på som spesielt alvorlig hvis motivet bak det er hevn eller andre personlige grunner (Neuhaus og Holzner 2007 s. 82). De kommersielle massemediene er vanligvis lite interessert i å spre slike personangrep hvis ikke den angrepne er en kjent, prominent person.

Kunstneres frihet ville blitt svært begrenset hvis de alltid måtte framstille en virkelighet der ingen reelt eksisterende personer kunne gjenkjennes (Neuhaus og Holzner 2007 s. 682).

Den vestlige verden er sterkt preget av et platonsk syn på kunst og litteratur. Det sanne og gode er også skjønt: sant = godt = skjønt (Lehmstedt og Herzog 1999 s. 389). I antikkens greske filosofi “knowledge, truth, and goodness are inseparable.” (O’Connor 1987 s. 182) Det gode (det moralsk riktige) er i prinsippet estetisk vakkert, og omvendt. Den tyske 1800-tallsfilosofen Friedrich von Schelling mente at sannhet og skjønnhet er identiske (Frank 1989 s. 173).

Sensuren henviser alltid til et verdisystem som presenteres som sosialt og kulturelt felleseie (Ethis 2013 s. 72). Dvs. at alt som må sensureres framstilles som om det bryter med det folk flest oppfatter som sant og godt. Sensurinstansen framstår dermed (i myndighetenes retorikk og propaganda) “bare” som et talerør for det store flertallet av befolkningen. De som innfører og gjennomfører sensur, mener vanligvis at dette er godt og nyttig for samfunnet, at det bidrar til et bedre samfunn – og deres egen posisjon i det. Myndighetene vil “beskytte” befolkningen (Christian Honeck i <https://www.grin.com/document/120215>; lesedato 18.03.20).

Samfunnets ledere frykter tap av normkontroll (kontroll over folks verdier, holdninger, normer) og å miste sin egen innflytelse og dominerende posisjon (Tobias Reff i <https://www.grin.com/document/88019>; lesedato 17.03.20). Sensur er et middel til å bevare makt og dessuten ofte opprettholde det myndighetene oppfatter som stabilitet i samfunnet.

“Håvard Fossum har reist verden rundt for å snakke med dem som jobber med å kontrollere andres virkelighet. [...] Kan statlig sensur være positivt? Dette spørsmålet er utgangspunktet i [dokumentarfilmen] *Meet the Censors* [2019] [...] I Kina snakket Fossum med unge, patriotiske sensorer. I Iran diskuterte han homofili og rus med en ayatolla. [...] Men homofili eksisterer ikke, ifølge staten. [...] I India var det interessant å se en hel gjeng brøyte seg inn på kontoret til sjefen i sensurbyrået etter at de hadde stoppet en film de mente var for feministisk. Å se dem forgjeves prøve å forsvare ytringsfriheten. [...] Den genuine frykten for ustabilitet. Land med mange etnisiteter og grupperinger er redde for polarisering. Argumentet om nasjonal sikkerhet høres mer eller mindre likt ut i USA og Sør-Sudan: Du kan gjøre og skrive hva du vil så lenge det ikke går på bekostning av nasjonal sikkerhet. [...] De fleste er enige om at noen grad av sensur er positivt, for eksempel når det kommer til barneporno. I bunn og grunn handler det om et foreldreansvar som stater kan føle. Behovet for å skape moralsk oppbyggelige

samfunn. Så er spørsmålet hvilke virkemidler man skal bruke for å komme dit. Ofte har det vært vanskelig å være enig i virkemidlene” (*Morgenbladet* 8.–14. februar 2019 s. 37).

Sensur fungerer ofte som beskyttelse av det etablerte og konvensjonelle, og er dermed motstykket til samfunnsfornyende krefter (Robert Stockton i <https://www.grin.com/document/333959>; lesedato 17.03.20).

Gutenbergs oppfinnelse av trykkekunsten innebar en massiv spredning av tanker som kunne fungere som protest og våpen mot makthaverne. Allerede i 1485 innførte erkebiskop Berthold von Henneberg i Mainz i Tyskland sensur for trykte verk (Neuhaus 2009 s. 147).

Noen “kulturelle forsvarere” er “highly authoritarian and elitist (“cultural experts” get to decide what others will be allowed or required to produce or consume).” (Tom G. Palmer i <http://www.fnf.org.ph/downloadables/Globalization%20and%20Culture.pdf>; lesedato 17.09.15) “Justice Potter Stewart once wisely warned: “Censorship reflects society’s lack of confidence in itself. It is a hallmark of an authoritarian regime. ... A book worthless to me may convey something of value to my neighbor. In the free society to which our Constitution [i USA] has committed us, it is for each to advise himself.” (Heller 1999 s. 213)

Den utbredte bruken av sensur er et bevis på at litteratur og kunst kan være effektive sosiale verktøy til å endre samfunnet, og mange makthavere frykter dette (Sayre 2011 s. 116). “Når man undertrykker en idé, undertrykker man samtidig enhver debatt denne ideen kan inspirere til.” (statsviteren James Flynn i *Morgenbladet* 4.–10. januar 2013 s. 17) “Any novel, however seemingly apolitical, makes a statement by merely portraying a world in which the extremist state’s values and concerns are absent, because it presents an alternative” (Margaret F. Stieg gjengitt fra Knuth 2003 s. 178).

Myndighetspersoner kan f.eks. hevde at et verk bør “heve og berike” folkets kulturelle liv, og at skadelige verk “derimot setter i fare folkets åndelige og sjelelige vel” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 105). Alle regimer ønsker at sensur skal være unødvendig (f.eks. fordi skribenter driver selvsensur ut fra en pliktfølelse overfor fellesskapet). Sensur har ofte blir forsvart med at samfunnet må kunne beskytte seg mot undergraving av dets normer og verdier (Neuhaus 2009 s. 162). Det foregår normkontroll (Plachta 2008 s. 83). Men sensuren hindrer også ofte diskusjon om verdien av disse normene og verdiene.

Stater har gjennom historien ofte ønsket et “offentlighetsmonopol” (Plachta 2006 s. 126) og hatt tallrike strategier for å forsøke å kontrollere, disiplinere og marginalisere folk med “uakseptable” meninger. Kunstnere presses i noen land til å legitimere makthaverne (Hotzel 2013 s. 19).

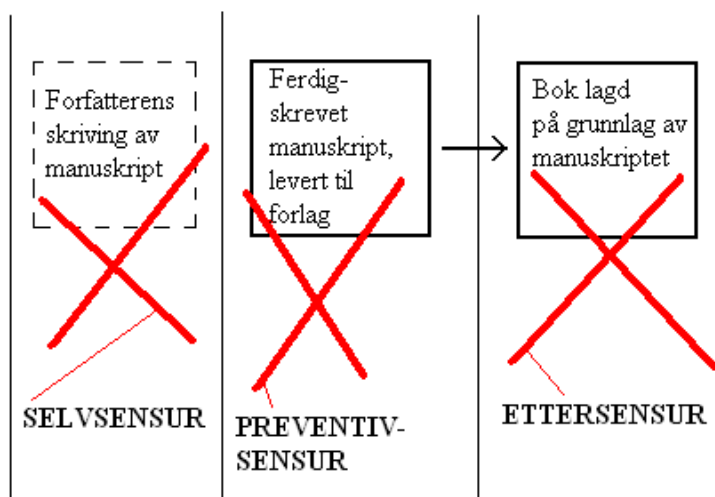
Sensurens historie blir av mange framstilt som en kamp mellom lys og mørke, mellom opplysning og obskurantisme, pluralisme mot énsidighet (Plachta 2006 s. 25). Sett fra myndighetenes side har perspektivet ofte vært motsatt. Den prøyssiske kongen Friedrich Wilhelm 2. begrunnet i et skriv i 1788 en innskjerping av sensuren med at “pressefrihet” lett utarter til “pressefrekkhet” (Plachta 2006 s. 67). Den tyske keiseren Wilhelm 2. erklærte tidlig på 1900-tallet: “En kunst som setter seg ut over de lover og begrensninger som er bestemt av meg, er ikke lenger kunst” (sitert fra Plachta 2006 s. 136).

“Extremists need to control humanist institutions and transform them from cultural resources into political tools, part of the overall machine of the revolution. Ideologues censor and then reconstruct their own libraries and those of conquered enemies, or they destroy books or entire libraries outright because they fear the connection between libraries and alternate belief systems, especially humanism, which allow for pluralism. Books and libraries are destroyed not only because of their functions within a society, but because, by the twentieth century, books, libraries, and all intellectual pursuits had become clearly linked to humanism. Their destruction was part of an overall system of eliminating the influence of humanism in the sociopolitical arena, particularly as concerned intellectuals, scholarship, science, history, and foreign relations.” (Knuth 2003 s. 238)

“The goal of extremist regimes was complete control, and books and libraries were compromised by their association with humanism, the creed of enemy democracies. Indeed, the twentieth-century ideologues despised humanists, who valued books and libraries for precisely those qualities that pitted them against ideologues. Regardless of their individual agendas, books ultimately, by their very existence and coexistence with the entirety of the world’s print literature, support individualism, pluralism, creativity, rationalism, freedom of information, critical thinking, and intellectual freedom. The ideologue must reject traditional knowledge in order to look to the future, while the humanist actively seeks inspiration from the past.” (Knuth 2003 s. 236)

Der mediene ikke kan fortelle om urett, maktmisbruk og korrupsjon i samfunnet, foregår det knapt noen offentlig kontroll av myndighetene (“vaktbikkje-funksjonen”), ingen fri meningsdanning og ingen fredelig utjevning av interesser som står mot hverandre (Christian Rentrop i <http://infinity.wecabrio.com/3836408651-informationskontrolle-im-internet-manipulation-un.pdf>; lesedato 03.08.20).

Typer sensur kan også deles inn etter *når* ytringer eller verk blir stoppet fra å nå offentligheten:

Ettersensur påfører forlagene en økonomisk trussel, fordi inndragelse av tusenvis av bøker er en finansiell risiko (Franzmann, Hasemann og Löffler 1999 s. 339). I forlag har tekstgjennomgang, manusredigering ofte gått over i sensurering (s. 349). Formildende uttrykk for preventivsensur som f.eks. “obligatorisk forhåndskontroll” er vanlig. Det formildende ordet “informasjonskontroll” betyr vanligvis sensur (Christian Rentrop i <http://infinity.wecabrio.com/3836408651-informations-kontrolle-im-internet-manipulation-un.pdf>; lesedato 03.08.20). Dette arbeidet blir vanligvis utført av en statlig kontrollinstitusjon. Noen sensurkomiteer settes sammen av forfattere, forskere og andre yrker i tillegg til byråkrater fra statsadministrasjonen, og en av grunnene er at det med en bred sammensetning blir vanskeligere å anklage sensurinstansen for manglende kompetanse og sviktende kvalifikasjoner for å utføre sensuren (Neuhaus og Ruf 2011 s. 216).

Når sensur er forbudt i et lands grunnlov, menes det vanligvis førsensur/ preventivsensur. Det er svært vanlig i vestlige demokratier at noen verk sensureres i etterkant, bl.a. på grunn av personlig ærekrenkelse, grov voldsforhelligelse, “rasehets” eller blasfemi.

Tilbakekallingssensur innebærer at et dokument som har fått publiseringsgodkjenning skal vurderes på nytt og godkjenningen eventuelt tilbakekalles (Plachta 2008 s. 83).

Den tyske sosiologen Alois Hahn har brukt betegnelsen “kathektisk” (“kathektisch”) sensur om utelukkelse/utestenging av andre meninger gjennom å beskrive disse meningene som latterlige, foraktelige, avskyelige og lignende (Winter 2010 s. 197). For eksempel kan en bestemt type kunst bli karakterisert av en gruppe som stygg og vemmelig, og dermed avstengt fra enhver form for positiv verdsetting. Tilgangen til denne kunsten blir hindret. Hahn skiller mellom kognitive, kathektiske og moralske sensurteknikker (s. 197). Dette er basert på den

amerikanske sosiologen Talcott Parsons' distinksjon mellom "cognitive, cathectic and evaluative orientation[s]".

Uønsket informasjon kan både forbys og manipuleres. Såkalte "kosmetiske forandringer" av et verk kan ta brodden av det kritiske innslaget i verket (Christian Honeck i <https://www.grin.com/document/120215>; lesedato 18.03.20).

I USA har det blitt gjennomførte mange enkeltforbud mot bøker, filmer, tegneserier osv., og USA regnes det som landet med flest forbudte tekster (Neuhaus og Holzner 2007 s. 547). Filmforskeren Jonathan Munby "focuses on the gangster classics, *Little Caesar*, *Public Enemy*, and *Scarface*. That these films upset the cultural authorities is evident: in 1935 the genre of gangster films was banned and *Public Enemy* and *Little Caesar* were not allowed to be re-released until 1953 and even then not for export lest they give a bad impression abroad of American life (p. 107)." (<https://www.albany.edu/scj/jcipc/vol110is1/hilfer.pdf>; lesedato 20.03.19)

Oscar Micheaux var den første afroamerikanske filmregissøren, og regisserte blant annet *The Homesteader* (1919) og *Within Our Gates* (1920). Den sistnevnte "avslørte raseskillets iboende absurditet [...] Filmens første tekstplakat lød: "I starten av dramaet er vi i nord, der hatet og fordommene fra sør ikke eksisterer – selv om dette ikke hindrer at en og annen neger blir lynsjet." Filmens detaljerte lynsjescene var en av grunnen til at den ble klippet i stykker av sensurmyndighetene. Scenen har bidratt til at *Within Our Gates* blir sett som et svar på D.W. Griffiths *Birth of a Nation* (1915), altså storfilmene som hyller Ku Klux Klan [...] I 1920 kom sensurkravene til uttrykk i pålegg som dette: "Kutt undertekst på rull 2, som slutter slik: "De har ofte lynsjet slike som ham for en mindre forbrytelse, som å snakke til en hvit jente på gata". Kutt alle bilder av svart mann som holder hvit jente i hånda i kjærlighetsscener. Rull 4: Alle scener av engelsk-mann som ser sterkt begjærlig på farget jente." " (Marius Lien i *Morgenbladet* 8.–14. mars 2019 s. 31)

De fleste forbudene i USA gjelder et avgrenset geografisk område og for en relativt kort tidsperiode. Forbudene står dermed i sterk kontrast til diktatoriske stater der forbudene er vedtatt på høyeste politiske nivå og følges opp av politistyrker (Neuhaus og Holzner 2007 s. 548). Noen regimer vil gjøre forfattere til "menings-soldater" med "moralpistoler" (Neuhaus og Holzner 2007 s. 572).

Det har blitt innvendt at ordet "sensur" ofte brukes på en ekstremt vid og misvisende måte (Nathalie Heinich i <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2004-04-0130-012>; lesedato 05.09.13). Ofte er det snarere snakk om en mild regulering enn om sensur, f.eks. et råd om ikke å la små barn se en film lagd for voksne seere. Andre kaller slik regulering for "alderssensur".

Ikke alle forskere kan fritt publisere sine resultatet, fordi forskerne f.eks. kan ha økonomiske og juridiske forpliktelser overfor den institusjonen som har finansiert

deres virksomhet. Dette er en slags “profesjonssensur”, eller “institusjonell sensur” (Sylvie Ducas i <https://www.cairn.info/revue-ethnologie-francaise-2006-1-page-111.htm>; lesedato 14.08.19). For eksempel kan ikke en forsker i en kjemisk bedrift fritt publisere en artikkel om en oppfinnelse hun har gjort, uten at bedriften godkjenner det. Oppfinnelser skal gi økonomisk fortjeneste for bedriften, det var den viktigste grunnen til å ansette forskere der.

“[R]estrictions on the rights of consumers to purchase, view, read, or otherwise experience cultural products produced elsewhere are a different matter. They represent assertions of power by some over others, notably by well connected elites over those who would willingly purchase or view films, surf internet pages, or read books that the elites consider harmful to the fragile cultural identities of those who would be doing the purchasing, surfing, or reading. In no way should such assertions of power be represented as cases of “culture defending itself,” for they are instead assertions by some persons of the right and power to determine for others what those others will see, hear, read, and think. The issue is not whether some should be able to make choices for others and impose them by force. To think that such restrictions foster a greater sense of cultural freedom is an act of self-deception. As a Romanian student remarked to me recently at a conference at the University of Aix-en-Provence, “How does it make me freer or more secure in my culture to require that boring old movies be shown over and over and over on Romanian television, simply in order to meet a domestic production quota?” ” (Tom G. Palmer i <http://www.fnf.org.ph/downloadables/Globalization%20and%20Culture.pdf>; lesedato 18.09.15)

I 2004 ble den nederlandske filmregissøren og forfatteren Theo van Gogh drept på åpen gate i Amsterdam. Gogh var kjent som sterkt islam-kritisk, og morderen var en muslimsk fundamentalist. Det at muslimer og andre minoritetsgrupper i Vesten gjennom trusler og vold vil bestemme grensene for hva det skal være tillatt å ytre i vestlige demokratier, har blitt kalt “postmoderne” sensur (Mai og Winter 2006 s. 41). Minoritetene vil sensurere majoriteten (tradisjonell sensur har vært motsatt vei, som når den sosialistiske diktaturstaten DDR (Øst-Tyskland) hadde totalforbud mot nynazistiske uttalelser).

Det finnes eksempler på at innholdsmessig harmløs litteratur har blitt sensurert på grunn av språket litteraturen er skrevet på. Dette er en type politisk sensur. Under general Francos diktatur i Spania var bruk av regionale språk som baskisk og katalansk forbudt, fordi Franco fryktet og ville motvirke enhver tendens til separatisme i Spania.

“Mange latinamerikanske forfattere gjorde talemålene på spansk i hjemlandene til *skriftspråk* i moderne fortellerkunst. Dette ble et av kjennemerkene på de nye romanene fra 1962-63 og fremover, sier han [Birger Angvik], og bruker peruanske Mario Vargas Llosa som eksempel. Llosa gjorde lokale varianter av Lima-spansk til litteraturspråk i sine romaner, et språk som av sensorene i Spania ble

karakterisert som udannet, rått, vulgært, obscønt og pornografisk, uegnet til høyverdig litteratur.” (Angvik i *Morgenbladet* 15.–21. januar 2016 s. 43)

Begrunnelser for sensur kan også være av mer estetisk karakter i tillegg til det politiske. Den britiske forfatteren Anna Sewells roman *Black Beauty* (1877), om en hest ved samme navn, var forbudt i Sør-Afrika under apartheidregimet. Grunnen skal ha vært det “støtende” i navnet på hesten for rasistiske politiske ledere. Når Richard Wagners operaer ikke spilles i Israel, er det ikke på grunn av innholdet som sådan i operaene, men fordi Wagner var antisemitt og var mange nazisters yndlingskomponist.

Sensur kan fungere gjennom å hindre personer fysisk i å få tak i noe eller komme fram til noe. Det er mulig at det kan kalles sensur når borgermesteren på den greske øya Lesbos (kjent fra den greske dikteren Sapfo) i en periode forsøkte å vise bort lesbiske turister fra øya (den østerrikske forfatteren Ingeborg Bachmann gjengitt fra Neuhaus og Holzner 2007 s. 388).

Manglende ytringsfrihet i et land resulterer i sensur av både skriftlige og muntlige ytringer. Det latinske ordet “imprimatur” (“kan trykkes”) ble skrevet av en sensurerende person når et verk var godkjent og kunne trykkes i Europa i århundrene etter Gutenbergs trykkekunst. De muntlige tekstene er det vanskeligst å hindre, men sensuren kan sette inn etter at noe allerede er ytret. Sensuren skal i så fall hindre at lignende ytringer gjentas. Det var sensur da Hans Nielsen Hauge i 1797 ble arrestert fordi han hadde holdt en preken i Fredrikstad uten sogneprestens tillatelse. Huges teologi skulle ikke få spre seg.

Det finnes mange aktiviteter som de fleste samfunn forbyr og eventuelt også forbyr oppfordringer til og beskrivelser av. Det er likevel en viktig prinsipiell forskjell mellom disse: f.eks. utført terrorisme, oppfordring til terrorisme og skildring av terrorhandlinger. Men skildringen kan av noen oppleves som en forherligelse, heroisering og oppfordring til etterligning av terrorhandlingene. Tilsvarende gjelder for seksuelle overgrep, rasisme osv. Den amerikanske forfatteren Chuck Palahniuk sin krimroman *Fight Club* (1996) ble forbudt i Kina fordi den inneholder “oppskrifter” på hjemmelagde bomber.

Prinsippet om “Imminent Lawless Action” (umiddelbar ulovlig handling) “ble utviklet av USAs høyesterett [...]. Det er tillatt å argumentere for å endre straffeloven, men ikke å oppfordre utvetydig til forbrytelser. Grove trusler er ikke lov.” (Kjetil Jakobsen i *Morgenbladet* 14.–20. juli 2017 s. 7)

Både forfattere/skribenter, forleggere, avisredaktører, bokhandlere og kjøpere/lesere kan bli anklaget og straffet. De kan bli trakassert, overvåket, truet og mishandlet. Straff kan strekke seg fra milde sosiale sanksjoner, via økonomiske straffemåter som f.eks. forfordelinger av stipendmidler og lignende, til fengsel og dødsstraff. “Statskonforme” forfattere kan derimot få en rekke privilegier. De kan

f.eks. få stipender fra staten og honorarer som gjennomsnittlig er høyere enn i markedsstyrte land (Hotzel 2013 s. 15).

For en fransk bok med usedelig innhold utgitt i 1741 (*L'art de foutre*) ble både forfatteren, trykkeren, forleggeren og bokhandleren straffet (Faulstich 2002 s. 208). I diktaturstater vil myndighetene nesten for enhver pris unngå farlig kritikk som kan føre til en politisk omveltning. De vil derfor prøve å kneble alle som er, kan bli eller kan mistenkes for å være kritiske til regimet. Sensurens representanter kunne i realiteten fungere som “medredaktører” av aviser (Wilke 2000 s. 198). Sensur kan fungere som et yrkesforbud for forfattere i et land. Nasjonale myndigheter kan også prøve å nå ut over landegrensene og ødelegge utenlandske forfatters renommé. De haitiske myndighetene, under ledelse av diktatorene “Papa Doc” og “Baby Doc” Duvalier, sørget for å få publisert et skrift som skulle begå karakterdrap på den britiske forfatteren Graham Greene. Greene hadde skrevet om problemene i landet i romanen *The Comedians* (1966). Heftet hadde tittelen *Graham Greene: Finally Exposed?*, og der ble Greene kalt løgner, spion, narkoman og torturist. Et regime kan gjennom massemedier sørge for at en forfatter blir diskreditert, som om forfatteren var en æreløs løgner.

I 1979 i Irak, under ledelse av Saddam Hussein, “the security services, given a free hand over cultural life, arrested 200 poets, storytellers, musicians, filmmakers, and painters; many died under torture or were poisoned by thallium, a lethal rat poison favored by the regime (Mohsen 1994). Soon after, 700 intellectuals fled the country.” (Knuth 2003 s. 145)

“Bare siden 2007 er 110 pressefolk blitt drept [i hele verden] på grunn av sitt yrke. [...] Bare i år er 43 journalister blitt drept, ni av ti journalistdrap blir heller aldri oppklart. [...] Siden 2007 er 875 journalister også blitt arrestert, 127 av disse sitter fortsatt fengslet. En av fem er ikke engang blitt tiltalt” (*Aftenposten* 12. september 2008 s. 9).

Dannelsesidealer kan spille inn for hva som var tillatt og for hvem. Den østerrikske keiseren Josef 2. delte på 1700-tallet befolkningen sin inn i to grupper av lesere: De dannete som kunne bestemme hva de selv ville lese, og den “store hop” av “svake sjeler” (på tysk “schwacher Seelen”) som slett ikke burde kunne velge hva de ville lese (Plachta 2006 s. 79). I Spania ble det på hele 1700-tallet bare utgitt i underkant av 200 romaner (Strosetzki 1996 s. 250-251). Romanlesing ble fra kirken og myndighetenes side oppfattet som et bortkastet, unyttig tidsfordriv, noe som førte til et offentlig forbud mot romanlesing i år 1800 (men dette ble ikke strengt fulgt opp). Kirken fryktet at kjærlighetshistoriene i romanene skulle lede til usedelighet (Strosetzki 1996 s. 255-256). Romanene ble av kirken framstilt som tekster som bagatelliserer synd. I viktoriatidens Storbritannia var en sympatisk skildring av en voldtatt kvinne eller en “fallen kvinne” (f.eks. en ugift mor) vanligvis nok til at teksten ble sensurert (Pfister og Schulte-Middelich 1983 s. 127).

Under opplysningstiden i Frankrike tilhørte noen av de mest samfunnskritiske forfatterne adelen, og de skrev blant annet antireligiøse og politiske pamfletter. Det å eie forbudte bøker kunne fungere som et "bevis" på opplysthet og vidsyn. Noen ganger førte sensursystemet under "L'Ancien Régime" (hundreårene før den franske revolusjon) til levende paradokser, som den "opplyste" sensoren Lamoignon de Malesherbes. I noen av sine tekster krevde han ytringsfrihet i det franske samfunnet, samtidig som han hadde forslag til å effektivisere boksensuren (André Keil i <https://www.grin.com/document/163962>; lesedato 04.08.20).

På 1700-tallet var det vanlig at bøker som ble sensurert og fordømt av myndighetene, solgte godt, og noen forfattere ønsket derfor å bli forbudt, både for å selge flere av sine bøker og få tillit i opinionen (Gilmont 2003 s. 81). Den tyske skuespilleren Dieter Hildebrandt pekte på hvor attraktive forbudte verk kan være: "Sensur er skjult anbefaling gjennom offentlig forbud." (siteret fra <https://www.grin.com/document/333959>; lesedato 17.03.20)

Den franske politi-inspektøren Joseph d'Hemery innrettet i 1752 det første kjente personkartoteket over litterater og bokhandlere, som stadig ble forsynt med ny informasjon fra politiets kontaktpersoner/informanter (André Keil i <https://www.grin.com/document/163962>; lesedato 04.08.20).

På grunn av den franske revolusjon ble det i de tyske områdene strammet inn på ytringsmulighetene. Myndighetene fryktet en revolusjon. I 1791 ble det etablert en "Ändelig umiddelbarundersøkelses-kommisjon" ("Geistliche Immediat-Examinations-Kommision") som blant annet forbød filosofen Immanuel Kants skrift *Religion innen kun fornuftens grenser* (Paula Svoboda i <https://www.grin.com/document/172498>; lesedato 04.08.20).

I Tyskland i første halvdel av 1800-tallet hendte det at tjukke bøker med uakseptabelt innhold slapp fordi sensuren. Grunnen var at sensurmyndighetene regnet med at bare et lite antall mennesker ville lese en omfangsrik og dyr bok (Plachta 2006 s. 101). I mange tilfeller har det i et land vært hard sensur som skulle hindre at vanlige folk fikk tak i et verk, mens en liten, rik elite derimot fritt kunne skaffe seg verket uten innblanding (Gilmont 2003 s. 38). Sensuren kan også være strengere i et medium som når fram til mange mennesker enn de som når få (Plachta 2006 s. 119), f.eks. kan sensurinstanser ta strengere avgjørelser om innholdet i en kinofilm enn en diktsamling. Det praktiseres ulike grader av publiseringsforbud.

Amerikaneren James Jones' roman *From Here to Eternity* (1951) ble filmatisert i 1954, men filmen ble stanset i sensuren (nærmere bestemt av "U.S. Committee for Un-American Activities"). Filmprodusentene fikk beskjed om at det var uakseptabelt at soldater ble vist på et bordell, og dette ble så endret til en klubbscene der soldatene bare drikker og danser med kvinner. Den kvinnelige hovedpersonen fikk i den ferdige filmen ikke lov til å ha et barn, slik som i

romanen, fordi det å ha en sønn og samtidig ha en romanse med en annen mann enn barnets far, ifølge sensuren ikke var en troverdig morsrolle (Neuhaus og Holzner 2007 s. 547).

Myndighetene i (mer eller mindre) totalitære stater har makt til å gjøre en person til en “ikke-person”: en som verken skal være synlig eller omtales. Napoleons politiminister Joseph Fouché praktiserte offentlig det å sperre bryssomme personer inne på galehus. Uten noen dom ble personer fjernet fra offentligheten og erklært en fare for allmennheten og å være sinnssyke, og deretter internert (Lennig 1965 s. 94-95). “Because of their visibility in society and ability to shape public opinion, prominent literary figures were among the first targets of Communist repression, torture, and incarceration.” (Harold B. Segel i <https://muse.jhu.edu/book/18813>; lesedato 07.02.18) I noen totalitære regimer, f.eks. i Sovjetunionen, har opposisjonelle forfattere blitt medisineret til taushet. I Sovjet og østblokklandene risikerte forfatterne å bli sperret inne på psykiatriske institusjoner på grunn av sin kritiske stemme overfor det kommunistiske regimet (Palmier 1973 s. 145). Diagnosen “kverulantparanoia” ble brukt. Jo mer en person protesterte mot å få en slik diagnose, jo mer “beviste” han eller hun at diagnosen var riktig. Også andre regimer har forsøkt å bringe forfattere til taushet ved bruk av psykiatriske diagnoser.

Det er vanskelig for totalitære stater at det i trykte verk, f.eks. leksika, er positiv omtale av personer som senere blir bannlyst. Noen ganger blir disse bøkene forbudt, utgitt i nye opplag, eller leserne får beskjed om å rive ut boksider eller klistre ark med ny informasjon over den gamle. “The *Great Soviet Encyclopedia* was an encyclopedia published in the USSR from 1926 to 1990. The publication is perhaps best remembered for how it dealt with people who had run afoul of the Soviet administration, and the clever use of censorship and historic revisionism to remove reference to those individuals from its record, including mailing people articles and asking them to remove pages from their copies of the book and replace them with the new ones they’d been sent.” (http://www.conservapedia.com/Great_Soviet_Encyclopedia; lesedato 03.11.17)

Det har vært mye hemmelighetskremmeri, uklare retningslinjer osv. fra sensurinstansenes side. Da den russiske 1800-tallsforfatteren Ivan Turgenev ga ut romanen *Ny jord* i 1877, trodde noen at det fikk tsarregimet til å aksjonere: “When fifty-two people were arrested on charges of revolutionary conspiracy a month after the book’s publication, a worldwide reading public sought explanations in the novel.” (Boxall 2006 s. 180) Myndighetene kan bruke trusler, usikkerhet og inkonsekvente framgangsmåter til å skape frykt og få forfattere til å drive selvsensur.

Sensurens “puritanisme” går ut på å være et slags forsvar for fellesskapet (Ethis 2013 s. 74). Dette fellesskapet antas implisitt å være så skjørt at det må beskyttes

fra angrep fra outsiders. Myndighetene ser det også som en viktig oppgave å beskytte folk mot seg selv.

“Sensur kan ha en boomerangeffekt. Man begynner med å hindre det man oppfatter som de mest negative utslag av ytringsfriheten, og risikerer å ende opp med å “møte seg selv i døra”. (Andre vil kanskje gå lengre enn en selv, og ved å sette noen begrensninger på ytringsfriheten så setter man i gang en prosess man til slutt kanskje ikke lenger har kontroll over – “Snøballeffekten”. Andre, mer ekstreme, har overtatt kontrollen.) Det kan virke rasjonelt å sensurere visse typer meninger, isolert sett. Ser man det hele i et større perspektiv oppdager man at de rasjonelle del-sensurene blir en irrasjonell totalsensur hvor svært lite blir tillatt av det man misliker (og kanskje også liker). Overgangen fra meningsdemokrati til meningsdiktatur og meningsterror er flytende. Ytringsfrihet for meningsfeller, og ikke for meningsmotstandere, er ingen frihet. [...] Sensur blir utslag for et velmenende diktatur, hvor man vil beskytte folk mot meninger de stort sett ikke liker, nærmest for å skåne dem. Man tiltror ikke folk evnen til å forsvare seg selv. Slik virker man indirekte diskriminerende på de man vil “beskytte”. En “klam hånd” blir lagt rundt folk. Sensur er intellektuell feighet – liten tro på egen sak. Sensur er forakt for folks evne til å tenke selv! “Når man roper på politi eller voldshandlinger for å stoppe en meningsytring er det alltid fordi man intellektuelt ikke makter å gjendrive den ved logiske argumenter.” (Jens Bjørneboe) (Harald Fagerhus i <http://www.fagerhus.no/filosofi/ytring.html>; lesedato 29.11.12)

Det er ifølge en medieforsker farefullt når en filmtilskuer eller en publikumsgruppe har disse to egenskapene samtidig: “they are ‘weak’ in the sense that they are prone to being aroused and persuaded simultaneously by an act of viewing; but they are also strong, in the sense that they are potentially dangerous.” (Martin Barker i http://www.participations.org/volume%202/issue%202/2_02_barker.htm; lesedato 03.06.14)

Et forbud mot en bok, en film eller et annet verk har en tendens til å gjøre verket kjent og beryktet, og tiltrekkende for mange som ikke ville ha brydd seg om verket hvis det ikke hadde vært forbudt. Forbudet pirrer nysgjerrigheten, og sensuren fungerer for noen som en god reklame. Den engelske forfatteren John Cleland skrev sin erotiske roman *Fanny Hill: Memoirs of a Woman of Pleasure* mens han satt i gjeldsfengsel i 1749. Romanen ble straks forbudt å selge, men forfatteren fikk til gjengjeld økonomisk kompensasjon fra myndighetene for tapt inntekt på boka. Common Law ble brukt til å gi Cleland en årlig inntekt på 100 pund under betingelse av at han ikke skrev noe nytt lignende verk (Raible 2006 s. 160). Men myndighetene klarte ikke å stoppe boka fra å bli spredt.

Øystein Rians bok *Sensuren i Danmark-Norge: Vilkårene for offentlige ytringer 1536-1814* (2014) handler om betingelsene for offentlige ytringer i en historisk periode i kongedømmet Danmark-Norge, om hvilke konsekvenser det fikk å bryte reglene og lovene, og hvem som likevel gjorde det.

Noen personer er spesielt utsatt for å bli sensurert. Det gjelder blant andre innsatte i fengsler. Den australske bestselgerforfatteren Gregory David Roberts begynte på sin roman *Shantaram* mens han satt i fengsel på grunn av ran. Etter flere år i fengselet ble manuset på 350 sider tatt fra han og ødelagt av en uvennlig fangevokter (*Dagbladet* 3. februar 2008 s. 40). Etter hvert klarte Roberts å skrive ferdig mesteparten av boka i fengselet. Husarrest og fengsel er ikke uvanlige straffer for å ha brutt sensurlover (Plachta 2006 s. 195).

De sensurerte har vært i stand til å bite fra seg på ulike måter og gjøre sine tekster kjent. Høytlesning i en liten krets (eller i mange små kretser) kan være et middel for å omgå sensur. Slik høytlesning praktiserte Jean-Jacques Rousseau med sitt verk *Bekjennelser* i Paris i 1768. Et annet eksempel på en protest var den britiske dikteren John Gays skuespill *The Rehearsal at Gotham* (1754), som er en satire over sensurering av skuespill. Den østerrikske skuespilleren og dramatikereren Johann Nestroy kom med følgende hån mot Wiens sensorer på 1800-tallet: “En sensor er en blyant som har blitt menneske eller et menneske som har blitt en blyant, en strek som har blitt kjøtt og blod og som settes over åndsverk” (i skuespillet *Frihet i Ravnekroken*; sitert fra Jammers, Pforte og Sühlo 2002 s. 271). Et annet sted i samme skuespill sier en av personene om sensuren: “Sensuren er den yngre av to utskjemte søstre, den eldste heter Inkvisisjon; – sensuren er den levende bekreftelsen fra de store på at de bare kan trække på dumme slaver, ikke regjere frie folk” (sitert fra Plachta 2006 s. 120).

På Nestroys tid i Wien utviklet teatrene en strategi for å mildne den sensuren de var utsatt for. Først sendte de det meste av teksten med handlingen i et skuespill til sensurinstansen, og fikk vanligvis denne tilbake godkjent. En tid senere sendte teatret monologene og sangtekstene som inngikk i stykket. Sensorene hadde da allerede glemt mye av handlingen i stykket og så ikke handlingstråd, monologer og sanger i sammenheng. Da kunne et stykkes kritiske potensial lett bli oversett av sensorene, dvs. at de ikke innså hvilken effekt stykket som helhet ville ha (Plachta 2006 s. 118). Men det var også ofte sensorer til stede i salen som vurderte stykket mens det ble oppført. Disse passet spesielt på at det ikke ble improvisert for mye. Nestroy selv utviklet god nese for hva som lot seg få igjennom i sensuren, og skrev ofte alternative formuleringer som sensurmyndighetene kunne velge mellom. En strategi senere var å la skuespilleren faktisk si noe litt annet enn det som var godkjent. Teaterledelsen og skuespillerne kunne av og til oppdage at sensurpersoner fra myndighetene ikke var til stede i salen under en forestilling, og da slippe seg mer løs i hva som ble sagt fra scenen (Plachta 2006 s. 199). I trykte versjoner av stykket var det alltid den versjonen som var godkjent av sensuren som ble publisert.

Samfunn som vanligvis ikke praktiserer sensur eller i svært liten grad, kan i unntakssituasjoner innføre streng sensur, i hvert fall om noen emner og i noen sammenhenger. Under en krig vil f.eks. soldater ofte være utsatt for brevsensur,

dvs. at brev de skriver til sine pårørende, blir åpnet av militære funksjonærer og sensurert før brevene sendes videre til dem som soldatene skrev til. Også mer overordnede former for statlig sensur blir ofte satt i verk når det er krig eller andre ekstreme unntakssituasjoner. Alle former for krigskritikk og pasifisme oppleves som truende for regimer i krig. Den tsjekkiske forfatteren Jaroslav Hašeks satiriske roman *Den tapre soldat Svejks opplevelser i verdenskrigen* (skrevet 1921-23) ble lest av mange soldater under 1. verdenskrig (Hirschfeld og Gaspar 1929 s. 571) fordi den ble ansett som ufarlig underholdning. Men romanen ble forbudt i det nazistiske Tyskland, og heller ikke Russlands bolsjeviker likte den. I Sovjet ble det utgitt “surrogater” under samme tittel, men ikke Hašeks originaltekst (Hirschfeld og Gaspar 1929 s. 571). George Orwells *Animal Farm* (1945) var forbudt i Sovjetunionen og i alle østblokkland, men ble spredt i noen eksemplarer likevel, også i oversettelse, f.eks. til latvisk i 1954 (Boxall 2006 s. 430). Kinesiske myndigheter har forbudt oversettelser av franskmannen Albert Camus’ filosofiske bok *Det opprørske menneske* (1951) (Dubois 1995 s. 97).

Stalin forbød i 1936 bruk av Freuds psykoanalytiske metode i Sovjetunionen og først i 1982 kunne skrifter av Freud publiseres i det sosialistiske Øst-Tyskland (DDR) (Hotzel 2013 s. 181).

Den sovjetrussiske forfatteren Mikhail Sjolokhov skrev romanserien *Stille flyter Don* (1928-40, 4 bind, oversatt til norsk i 1956) om kosakkenes liv i Russland, om 1. verdenskrig og om borgerkrigen som fulgte etter revolusjonen i 1917. “Etter 1934 ble “sosialistisk realisme” innført som et ideal i sovjetlitteraturen. I motsetning til vår egen sosialrealisme, den som ofte handlet om rus, skilsmisser og mobbing, hadde denne en mer utopisk karakter: Litteraturen skulle ligne på propagandaplakatene der lykkelige bønder og arbeidere levde i et idealsamfunn. Dette fikk konsekvenser for *Stille flyter Don*. Den ble utsatt for politiske og puritanske revisjoner. Særlig gikk det ut over skildringen av karakteren Ilja Buntsjuk. All romantikk og alle følelser han hadde for kjæresten, ble fjernet for at han skulle fremstå som en stødig bolsjevik. Blant annet forsvant hele reaksjonen hans på at kjæresten ble skutt, der han krabbet rundt på alle fire med ansiktet nede i bakken “som et pisket dyr”, frådet og mumlet uforståelige ord. Sensorene mente dette var “overdreven naturalisme”. I den nye versjonen nøyde han seg med å rette seg opp, snu seg brått og gå “unaturlig rak i ryggen” videre. Sensorene var mer opptatt av at bolsjevikene skulle fremstå som rene og ranke enn at de hvite skulle være komplett onde. Resultatet ble at de hvite fikk være sammensatte mennesker med et bredt arsenal av følelser og gode og dårlige sider, mens de røde ble dehumaniserte sjablonger som oppfylte de politiske og moralske idealene. Alle skildringer av at de spyttet, bannet, var skitne eller hadde sex ble fjernet.” (*Vårt Land* 17. november 2015 s. 32)

“Folk som falt i unåde ble naturlig nok rensket ut av boken [*Stille flyter Don*]. I 1936 ble eksempelvis en referanse til bolsjeviken Sergej Syrtsov strøket – året etter ble han skutt. Samtidig fikk boken nye partier der Lenin ble introdusert som en

heltekarakter for å styrke den sovjetiske dimensjonen. Mange av disse endringene er det grunn til å tro at Sjolokhov godtok. [...] Andre verdenskrig førte også til forandringer i *Stille flyter Don*. En scene fra første verdenskrig, der en russisk soldat sparer en tysker fordi han forstår at de begge er arbeidere og bør være solidariske med hverandre, ble fjernet i 1941-versjonen. Den nasjonalistiske stemningen førte også til at internasjonale sitater fra Lenin ble strøket.” (*Vårt Land* 17. november 2015 s. 32-33)

I 1953 ble den mest reviderte versjonen av *Stille flyter Don* utgitt. “Hele fire hundre politiske korreksjoner ble gjort. Her er det blant annet lagt inn lange passasjer om Stalins rolle i borgerkrigen. “Stalin avviste Trotskijs defaitistiske plan, utarbeidet en strategisk plan som skulle knuse kontrarevolusjonen i sør, og sendte den til Lenin. Den 15. oktober skrev Stalin sitt historiske brev til Serpukhov.” Deretter limte sensorene rett og slett inn dette “historiske” brevet som strekker seg over fire lange avsnitt. Det var like Sjolokhov kunne gjøre for å hindre sensorene. Det eneste han kunne, var å endre påstanden “nylig gjennomgått og revidert av forfatteren” til “nylig gjennomgått og revidert” i 1953-utgaven. Etter at Stalin døde, derimot, og det politiske klimaet mildnet, ble mange av endringene fjernet i atter nye utgaver som virkelig var “revidert av forfatteren.” (*Vårt Land* 17. november 2015 s. 33)

“John Steinbeck, who was born on February 27, 1902, was awarded the Nobel Prize for literature in 1962. His 1939 book *The Grapes of Wrath*, published 75 years ago on April 14, has sold more than 14 million copies in the past 75 years. [...] The Associated Farmers of California dismissed the novel as a “pack of lies” and “communist propaganda”. The book was briefly banned in the Soviet Union by Joseph Stalin, because the ruling Communist Party was troubled by the thought that it showed that even the most destitute Americans could afford a car.” (<http://www.telegraph.co.uk/books/authors/john-steinbeck-grapes-of-wrath-what-you-should-know/>; lesedato 20.09.16)

Den sovjetrussiske regissøren Andrej Tarkovskijs film *Andrej Rubljov* ble produsert i årene 1964-1972. I 1966 ble filmen vist for regissørkolleger i Moskva, og deretter straks forbudt. I 1968 ble den vist under filmfestivalen i Cannes, men med 37 bortklipte sekvenser. De sovjetrussiske myndighetene kritiserte at hovedpersonen i filmen framstilles som et geni, hevet over folkemassene, og anklaget Tarkovskij for å ha lagd en borgerlig film (Liptay og Bauer 2013 s. 212).

Også liberale demokratier sensurerer ofte “ømfintlig” stoff som berører konflikter og kriger de er involvert i. Den franske presidenten Charles de Gaulle sørget under Algeri-krigen for at Boris Vians vise om en oppdiktet desertør, “Herr President”, ikke kunne framføres offentlig. Da Vian var på turné i Frankrike og framførte sanger i sitt repertoar, ble det stadig bråk og avbrytelser fra krigsveteraner som reiste etter Vian fra by til by (Wehrli 2005 s. 547).

“Nils Kjær utga over 700 essays og artikler, mens bare litt over 100 kom i bokform. Da forsvant også noe av politikken: Hans begeistrede essays om Mussolini er sensurert bort i utgaven av Kjærs epistler fra 1949.” (*Klassekampen* 3. oktober 2015 s. 6)

“Joni Mitchell, Neil Young, Leonard Cohen og Buffy Sainte-Marie har mye til felles. De er kanadiskfødte singer-songwriters. De kvasset sine tekstlige og musikalske klør på det innovative 60-tallet blant annet i det kreative miljøet rundt Greenwich Village i New York. De har alle vært viktige stemmer innenfor den moderne og utvidete folksong-visesjangeren. Og alle har de funnet det for godt både å overleve og å framstå som aktive trubadurer fram til dags dato. Men bare en av dem var farlig nok til å bli sensurert. I 1941 ble den nyfødte Buffy Sainte-Marie, som resultat av datidens nådeløse assimileringpolitikk, adoptert bort fra sin Cree-indianske familie i Canada til en hvit familie i USA. [...] Det ble i ettertid påvist at hun sammen med andre politisk aktive amerikanske indianere på 70-tallet var blitt svartelistet etter påtrykk fra øverste politiske myndighet; at radiostasjoner ble oppfordret til å undertrykke hennes musikk og at store opplag med plater forsvant (blant annet dokumentert i biografien “It’s My Way” av Blair Stonechild). [...] Artister og aktivister av amerikansk urfolksopprinnelse ble motarbeidet av myndighetene ikke fordi de var populære i reservatene, men fordi de slo igjennom hos et større publikum og satte urfolks rettigheter på dagsorden globalt. [...] I tida rundt 1970 hadde hun fortsatt fulle hus på sine konserter i USA. Men stadig flere tilhengere begynte å etterlyse platene hennes; de fant dem ikke i platebutikkene. Plateselskapet Vanguard bekreftet at platene var sendt ut, men de forsvant et eller annet sted underveis i distribusjonen. I forbindelse med et radiointervju på 80-tallet møtte hun en radiojournalist som bekreftet å ha mottatt brev fra Det hvite hus som sterkt anbefalte undertrykkelse av hennes musikk. Denne politikken ble senere sågar rettslig bekreftet av tidligere CIA-agent Charles Schlund.” (*Klassekampen* 20. juli 2013 s. 31)

Et annet eksempel på sensur i et demokratisk land: “Pentagon kjøper opp uønsket krigsbok [...] Pentagon vil kjøpe hele førsteopplaget av ei bok om krigen i Afghanistan, som de mener skader USAs nasjonale sikkerhet. [...] Det amerikanske forsvarsdepartementet er i forhandlinger om å kjøpe hele førsteopplaget av en ny bok om Afghanistan-krigen. Det er ifølge New York Times første gang at amerikanske myndigheter er ute etter å fjerne 10000 bøker som allerede er trykket. Boka ble godkjent etter gjennomlesning av militæret tidligere i år, men da forsvarsdepartementets etterretningsetat DIA så den ferdige boka i juli, ble det bråk. DIA mener nemlig at 200 av sidene i “Operation Dark Heart”, som er skrevet av deres tidligere ansatte, oberstløytnant Anthony A. Shaffer, avslører etterretningshemmeligheter som kan sette amerikanske liv i fare. [...] Pentagon er nå i dialog med utgiveren av boka om hvilke opplysninger som skal fjernes i andreutgaven, og en talsmann for forsvarsdepartementet sier at de “jobber tett” med forfatteren for å løse problemet. Steven Aftergood, sjefen for en gruppe som jobber for å redusere hemmeliggjøring av offentlige dokumenter, tror imidlertid Pentagon

gjør seg selv en bjørnetjeneste med å legge beslag på de allerede ferdige bøkene, særlig siden en rekke eksemplarer var sendt ut til anmeldere. - Myndighetene kommer til å gjøre denne boka berømt, sier han. Også i Skandinavia har bøker om Afghanistan skapt debatt. I 2009 prøvde det danske forsvaret å stoppe boka “Elitesoldat: I krig på fremmed jord” uten hell. Forfatteren Thomas Rathsack og forlaget hans ble imidlertid anmeldt til politiet for overtredelse av lov om statens sikkerhet og for brudd på militær taushetsplikt. Boka ble seinere til filmen “Armadillo”. (Dagbladet 11. september 2010 s. 14)

Under Gulfkrigen i 1990-91 var det bare et fåtall journalister som fikk komme til og rapportere fra krigsområdene. Den amerikanske hærledelsen var redd for “et nytt Vietnam” der befolkningen i hjemlandet kunne se grusomme bilder på TV og derfor miste sympati for amerikanernes sak. De få reporterne som fikk tilgang, kalt “embedded journalists”, måtte følge strenge retningslinjer og ha følge med presse-offiserer. Alt som ble rapportert, ble nøye kontrollert og om nødvendig sterkt sensurert. Likevel kunne den amerikanske befolkningen daglig følge krigen på TV-skjermene i sine hjem. CNN brakte krigen i “sanntid” til det amerikanske folk, “bringing the war home” (Erll og Wodianka 2008 s. 154). Grønnlige filmkutt fra nattehimmelen over Bagdad var nøye utvalgt for å gi den virkningen på seerne som den amerikanske hæren og landets regjering ønsket. Det kunne ses eksplosjoner, men verken angriperne eller ofrene var synlige på disse bildene (Erll og Wodianka 2008 s. 155). På grunn av denne distansen til lidelsene ble den første Irak-krigen av noen kalt Nintendo-krigen.

“Embedded journalism” foregikk også under Irak-krigen i 2003. Kun utvalgte journalister fra USA og andre vestlige land fikk selv observere og etterpå skrive om det som skjedde ved fronten, på betingelse av at de underkastet seg det militæres informasjonskontroll (Christian Rentrop i <http://infinity.wecabrio.com/3836408651-informationskontrolle-im-internet-manipulation-un.pdf>; lesedato 04.08.20). Militære hemmeligheter (som kunne sette menneskeliv i fare), bilder der døde amerikanske soldater eller krigsfanger kunne identifiseres m.m. kunne ikke publiseres.

Forskere kan bli pålagt publiseringssperre og taushetsplikt når det gjelder forskning som en kommersiell oppdragsgiver (f.eks. en privat eller statlig bedrift) har betalt for. “Rektor ved Universitet i Bergen [har] godtatt en avtale hvor Statoil får eiendomsrett til forskningsresultater og myndighet til å utsette publisering av forskning selskapet har finansiert. [...] de har rett til å se manuskriptet for å sikre seg at det ikke omtaler ting som er forretningshemmeligheter og derfor omfattet av taushetsplikt. Publisering kan de aldri stanse, bare utsette. [...] Statoil har legitime interesser for å beskytte de resultatene de har betalt for å få.” (Morgenbladet 26. juni–2. juli 2015 s. 28)

“Tidligere i år la EU-kommisjonen frem en rapport om de viktigste helse-problemene blant menn i Europa. Den var sterkt redigert. [...] Den danske

forskeren i gruppen, sjefpsykolog Svend Aage Madsen ved Rigshospitalet, sier til Politiken at forskerne er blitt utsatt for “systematisk” sensur. “Enhver kan se at dette handler om gammeldagse familieverdier og tabuer. Men hvis vi ikke kan opplyse om prevensjon, selvmord og spesielle helseproblemer blant homofile, kan vi heller ikke gjøre noe med det,” sier Madsen. Europaparlamentsmedlem Britta Thomsen tror den katolske lobbyen i EU står bak. “Det er rystende når det får så konkret og avgjørende innflytelse”, sier hun.” (*Morgenbladet* 22.–28. juni 2012 s. 15) Myndighetene kan prøve å fastlegge hva som skal være tabu i et samfunn.

“Sykehuset i Wuhan, den kinesiske byen hvor koronaviruset først ble oppdaget [i 2019], bekreftet torsdag at Li Wenliang døde, bare 34 år gammel. Li var legen som varslet om koronaviruset allerede i desember, flere uker før den offisielle alarmen gikk. Han jobbet som øyelege på sentralsykehuset i Wuhan, hvor han behandlet sju pasienter som viste seg å ha det nye koronaviruset. Li varslet kollegaer i en privat meldingsgruppe om det mystiske viruset – han hadde merket seg at det lignet det dødelige Sars-viruset og oppfordret kollegaene til å bruke beskyttelsesutstyr og advare familiene sine. [...] Skjermbilder av meldingene hans ble spredt på internett, og Li ble raskt anklaget av Wuhan-politiet for å spre falske rykter. Politiet møtte opp hjemme hos Li og tvang ham til å skrive under på at han hadde brutt loven og hadde forstyrret offentlig ro og orden, og han måtte love at han ikke skulle snakke mer om viruset, skriver The Guardian. Kinas høyesterett har kritisert Wuhan-politiet for å ha straffet legen og fastslo at omfanget av utbruddet trolig hadde blitt mindre “dersom publikum hadde festet lit til ryktene” om viruset tidligere. [...] Li Wenliang ble selv smittet av viruset etter å ha behandlet noen av de første tilfellene. Han ble innlagt med feber og pusteproblemer, og fra sykesengen valgte han å fortelle hvordan myndighetene hadde fått ham til å tie stille, skriver The Guardian. - Det er ikke så farlig om jeg blir renvasket eller ikke. Det som er viktig, er at alle vet sannheten, sa Li i et intervju med avisen Caixin en uke før han døde.” (<https://www.nrk.no/urix/raseri-etter-at-legen-som-varslet-om-koronaviruset-dode-1.14893323>; lesedato 01.09.20) Dette er en “logikk fra repressive regimer. Den som tyster om nød og ugjerninger, har selv begått en ugjerning fordi fortellingen skader moralen, skaper uro og svekker fellesskapet, “oss”-et i “oss mot dem”. Derfor er alle kritikkverdige forhold hemmeligheter. Kun de aller fremste eksemplene på sivilisasjon klarer å komme seg ut av jernburet.” (<https://morgenbladet.no/aktuelt/2018/04/omdommelogikkens-jernbur>; lesedato 12.07.20)

Det kan være svært tolkningsavhengig om en tekst inneholder regimekritikk eller ikke (f.eks. kritikk som er skjult ved angrepskamufasje). Franskmannen François de Fénelons roman *Telemakos' eventyr* (1699-1700) ble forbudt i Frankrike i 1699 fordi den ble ansett for å inneholde en mer eller mindre forkledd kritikk av det franske regimet (Barbier 2007 s. 152). Den estiske forfatteren Jaan Kross er mest kjent for sin roman *Keisarens galning* (1986), den handler om en adelsmann på 1820-tallet som skriver brev til tsar Aleksander 1 med en oppfordring til mer frihet og en liberal forfatning. Adelsmannen blir erklært sinnssyk og sperret inne. “Det er bemerkelsesverdig at boken kunne komme ut i Sovjet-Estland i 1978 under

Bresjnev, siden det var nærliggende å lese den som en kritikk av at psykiatri kunne brukes mot politisk brysomme personer.” (*Aftenposten* 4. januar 2008)

Tyskeren Karl Gutzkows roman *Wally, den kvinnelige tviler* (1835) ble forbudt i mange av de tyske områdene på grunn av sitt “uanstendige” innhold, men konfiskeringen av verket utløste en “litterær borgerkrig” (Paula Svoboda i <https://www.grin.com/document/172498>; lesedato 04.08.20). Ca. 80 publikasjoner fulgte i kjølvannet av romanen, der Gutzkow ble forsvart eller angrepet ut fra både moralske, religiøse og politisk-nasjonale oppfatninger (Jan Jansen i <https://www.grin.com/document/37971>; lesedato 04.08.20).

Den russiske dramatiker og romanforfatteren Nikolaj Gogol var for samfunns-kritisk for den russiske tsaren Nikolaj 1. Da Gogol døde i 1852, forbød tsaren at det ble skrevet nekrologer eller at hans navn på andre måter ble uttalt offentlig. Pressen kunne bare henvise til han via omskrivninger av typen “en kjent forfatter” (Gourfinkel 1956 s. 28). Den russiske forfatteren Ivan Turgenjev falt i unåde og måtte reise i eksil etter å ha skrevet en kort nekrolog om Gogol (Gourfinkel 1956 s. 29).

Noen sensurdommer kan bli stående oppsiktsvekkende lenge. Etter å ha gitt ut diktsamlingen *Det ondes blomster* i 1857 ble Charles Baudelaire dømt til å fjerne seks av diktene på grunn av det erotiske innholdet. Politiet klarte ikke å beslaglegge alle de 1300 eksemplarene av *Det ondes blomster*, og en del eksemplarer ble spredd ulovlig. Forbudet mot offentliggjøring av de seks diktene og dermed den opprinnelige versjonen av diktsamlingen ble først opphevet i Frankrike i 1949 (Blasselle 1998b s. 41).

Også demokratiske stater sensurerer, men ikke så hardhendt som i diktaturer. Leo Tolstojs roman *Kreutzersonaten* (1890) ble i en periode bare utgitt i en forkortet utgave i USA og den amerikanske presidenten Theodore Roosevelt kalte Tolstoj en “sexual moral pervert” (gjengitt etter Boxall 2006 s. 208). Den amerikanske beat-poeten Allen Ginsbergs samling *Howl and Other Poems* (1956) ble beslaglagt av amerikanske myndigheter og Ginsberg og forleggeren Lawrence Ferlinghetti fikk en rettssak mot seg på grunn av diktsamlingens “obskøne” innhold. De ble frikjent, men den opprørske Ginsberg ble i årevis overvåket av FBI (Schäfer 2000 s. 93-94). Også ulike typer konsesjonstildelinger fra myndighetene kan fungere som sensur (Plachta 2006 s. 93).

Framføringen av den irske forfatteren Oscar Wildes symbolistiske skuespill *Salomé* (1893) ble “banned by the Lord Chamberlain under an archaic law prohibiting the representation on stage of biblical personages.” (Worth 1983 s. 3) I en periode på slutten av 1800-tallet var Ibsens *Gengangere* forbudt å spille i Storbritannia. “When *Ghosts* was banned, the Censor rang the alarm against plays which inflamed public opinion by showing such things as ‘dissatisfied married women in a chronic state of rebellion against not only the condition which nature has imposed on their

sex, but against all the duties and objectives of mothers and wives...’.” (Worth 1983 s. 19)

Den tyske dikteren Oskar Panizzas skuespill *Kjærlighetens kirkemøte: Himmeltragedie i fem opptrinn* (1894) var så provoserende at Panizza fikk ett års fengselsstraff (Neuhaus og Holzner 2007 s. 247). Stykket ble dømt for å være grovt blasfemisk, bl.a. fordi Gud framstilles som en senil olding, Maria som sexlysten og Jesus som en idiot. Da alle eksemplarene skulle beslaglegges, klarte politiet bare å oppspore to solgte eksemplarer (Neuhaus og Holzner 2007 s. 248). Skuespillet ble glemt, men fikk på nytt oppmerksomhet da det ble oversatt til fransk i 1960 (med et forord av surrealisten André Breton) og da det hadde uroppførelse i Wien i 1967, og senere spilt i Paris (i 1969). I 1982 lagde regissøren Werner Schroeter en filmatisert versjon, men denne filmen ble etter premieren forbudt vist i mange år.

Den franske jesuittmunken og paleontologen Pierre Teilhard de Chardin prøvde å skape en humanistisk tese av kristen teologi og utviklingslæren. Han fikk forbud mot å utgi bøker av jesuittordenen.

En måte å drive “mild” sensur på er å begrense opplaget av bøker, slik at svært få får tak i dem. Da amerikaneren Theodore Dreiser ga ut romanen *Sister Carrie* i 1900, hadde forlaget ikke bare strøket noen erotiske ord og skildringer i teksten, men også trykt verket bare i noen få eksemplarer. Forleggeren ønsket minst mulig bråk med både forfatteren og den amerikanske opinionen. Den engelske forfatteren Anthony Burgess’ roman *A Clockwork Orange* (1962) i amerikansk oversettelse er et eksempel på en slags estetisk sensur fra forlagets side: “In the U.S. edition of *A Clockwork Orange*, the last chapter was removed – against Burgess’ will – because it was thought to be too sentimental.” (Boxall 2006 s. 551)

Den engelske forfatteren Elinor Glyn’s erotiske roman *Three Weeks* (1907) handler om “an exotic Balkan queen who seduces a young British aristocrat [and] was allegedly inspired by her affair with Lord Alistair Innes Ker. On the one hand it scandalized Edwardian aristocrats and jeopardized Glyn’s status. The Headmaster of Eton deemed it immoral and banned it from the premises, but ultimately the furore ensured her meteoric rise to fame. [...] The *doggerel*

Would you like to sin
With Elinor Glyn
On a tiger skin?
Or would you prefer
To err
With her
On some other fur

was inspired by a detailed scene in *Three Weeks*.” (<http://www.online-literature.com/elinor-glyn/>; lesedato 21.10.14)

Også privatpersoner kan prøve å gjennomføre en slags sensur. Den franske 1800-tallspoeten Arthur Rimbauds søster Isabelle Rimbaud motsatte seg fra 1892 all publisering av sin brors tekster. I 1895 tillot hun publisering, men med kravet at det først i den utgitte boka skulle stå at Rimbaud døde “som en helgen, sterk i troen” (Coron 1998 s. 221). Slektninger kan forsøke å hindre at noen siterer fra tekster: “Sitatrettighetene i Norge er betraktelig mer liberale enn for eksempel i USA og Storbritannia, der det slett ikke er så uvanlig at man legger kjelker i veien for biografer og andre ved å nekte dem å sitere fra forfatterens publiserte tekster. Da blir de selvsagt raskt møtt med beskyldninger om sensur, slik boet etter forfatteren Sylvia Plath er blitt i en generasjon nå.” (*Morgenbladet* 7.–13. mars 2008 s. 24)

Den tyske læreren og forfatteren Wilhelm Lamszus’ ungdomsroman *Menneske-slakterhuset: Bilder fra den kommende krig* (1912) ble forbudt, men i de tre månedene før forbudet ble det solgt over 100.000 eksemplarer (Neuhaus og Holzner 2007 s. 559). Skildringer fra boka har i ettertid blitt oppfattet som forvarsler om “scenes that two years later actually occurred on the fields of France and Belgium” (Clifford Gates sitert fra Neuhaus og Holzner 2007 s. 559).

Av og til ser en autoritær statsmakt det som en fordel å markere sin “åpenhet” eller “kursendring” ved å tillate publiseringen av tidligere forbudte bøker. Dette var tilfellet da Nikita Khrusjtsjov tillot at Aleksandr Solsjenitsyns roman *En dag i Ivan Denisovitsj’ liv* (en roman med selvbiografiske innslag fra Solsjenitsyns opphold i en russisk konsentrasjonsleir i Stalin-perioden) ble publisert i 1962. Etter 1965 var igjen alle Solsjenitsyns bøker forbudt i Sovjetunionen. Bøkene hans ble smuglet ut av Sovjet og publisert i Vesten på mange språk. Solsjenitsyn ble på 1970-tallet presset til å forlate Sovjet og leve i eksil. Etter at han vendte tilbake til hjemlandet i 1994, framstod han som en russisk nasjonalist og var blant annet ideologisk støttespiller for president Vladimir Putin. Stalin og hans stats-administrasjon drev meningsterror i befolkningen.

Solsjenitsyn ble i 1945 “arrestert for å ha kritisert Stalin i sin privatkorrespondanse og dømt til åtte års leir og tre års eksil i Sentral-Asia. I 1956 vendte han tilbake til europeisk Russland. [...] I 1964 ble han nominert til Leninprisen i litteratur, men mottok den aldri, ettersom Khrusjtsjov ble avsatt og klimaet hardnet. Manuskriptene til romanene *Kreftavdelingen* (1968) og *Den første krets* (1968) begynte å sirkulere i illegale kopier og ble snart smuglet ut til vesten, publisert og oversatt til mange språk. Solsjenitsyn var nå verdensberømt, men kunne ikke trykkes i Russland. I 1969 ble han ekskludert fra Forfatterforeningen, og det påfølgende året ble han tildelt Nobelprisen i litteratur. Prisen kunne han imidlertid motta først fire år senere, da han var blitt sendt i eksil i vesten. Det var publiseringen i Paris av Solsjenitsyns hovedverk, *GULAG-arkipelet* (1973-1976), som var hovedårsaken til utvisningen. I februar 1974 ble han arrestert, anklaget for landsforræderi, fratatt sitt russiske statsborgerskap og deportert til Tyskland. Trebindsverket *GULAG-arkipelet* er et av det tyvende århundrets aller største

monumenter over stalinleirenes ofre. I en kombinasjon av historisk dokumentasjon, selvbiografisk erindring og vitneskildringer avdekker Solsjenitsyn kompromissløst fangeleirenes omfang og systemets kyniske mekanismer.” (Ingunn Lunde i *Morgenbladet* 8.–14. august 2008 s. 39)

Det har ofte forekommet smugling av forbudte manuskripter og bøker ut av og inn i land. Den albanske forfatteren Ismail Kadares korte roman *Agamemnons datter* ble smuglet ut av Albania og inn i Frankrike – noen sider om gangen – på 1980-tallet. Under den kalde krigen drev organisasjoner som Misjon bak jernteppet med undergraving av de sovjetiske myndighetenes sensur. Organisasjonen (representert ved personer som “Broder Andreas”) smuglet bibler på russisk inn i Sovjetunionen.

“Formannen for tsjekkisk PEN, forfatteren, dikteren og musikeren Jiří Dědeček, var på Cuba. [...] Dědeček samler inn manuskripter fra forfattere som er forbudt i hjemlandene sine, tar dem med til Tsjekkia, får dem oversatt og utgitt. Så smugles de tilbake til opprinnelseslandet, hvor de blir distribuert illegalt til leserne. Det er så langt kommet ut åtte forskjellige titler av forfattere fra blant annet Hviterussland, Cuba, Kina, Kurdistan og Syria. [...] Han nevner ei bok skrevet av en tibetansk forfatter og nordkoreansk poesi blant de kommende utgivelsene. [...] Utgivelsen av bøkene er finansiert av private midler fra enkeltpersoner og bedrifter. Det dreier seg om omkring 70.000 kroner per utgivelse. Beløpet inkluderer blant annet reiseomkostningene, oversettelse og utgivelse på to eller tre språk. [...] - Kollegene mine og jeg besøker biblioteker over hele landet og forteller om forholdene i landene det gjelder og deler ut bøkene gratis. Dessuten drar vi ut på skoler og gymnaser i hele landet og holder foredrag om totalitære regimer, forteller Dědeček. Han legger til at bøkene blir distribuert internasjonalt for at så mange som mulig får kjennskap til de forbudte forfatterne. [...] - Vi må passe på at vi ikke skader noen og ikke havner i problemer selv, særlig når de ferdigtrykte bøkene smugles tilbake til opprinnelseslandet, sier han.” (*Klassekampen* 1. juni 2013 s. 52)

Den franske regissøren Alain Resnais’ dokumentarfilm *Natt og tåke* (1955) handler om de nazistiske konsentrasjonsleirene. Den franske filmsensuren forlangte at en franskmann med politilue skulle fjernes fra filmen, fordi dette ville minne tilskuerne om de franske kollaboratørene og nazisympatisørene. Resnais ville unngå å fjerne scenen, og valgte i stedet å lage en mørk skygge som skjulte politimannens lue (Niney 2012 s. 180).

Den danske regissøren Peter Urban Gads stumfilm *Afgrunden* (1910) var et erotisk melodrama, og noen scener ble sensurert bort i flere av de landene som filmen ble eksportert til. Paradoksalt ga dette en filmhistorisk gunstig effekt: Det er de bortklippede scenene som i dag er best bevart (Schenk, Tröhler og Zimmermann 2010 s. 196).

Den katolske biskopen i Dublin, John Charles McQuaid, bidro på 1920-tallet sterkt til at Irland fikk det som kanskje var Europas strengeste sensur-regler. McQuaid

uttalte: “I dette landet pleier vi ikke to forskjellige oppfatninger av moral: én for estetikk og én for livet.” (sitert fra Neuhaus og Holzner 2007 s. 294) Svært mange irske og utenlandske bøker ble forbudt, og konservative, katolske bibliotekarer sørget ofte for at bøker forsvant fra bibliotekene. Tollere kunne ut fra mistanke om at en bok var usedelig, beslaglegge den. Filmsensorer kuttet bort fra filmer alle erotiske scener, og ofte også alle scener som hentydet til skilsmisse, prevensjon og abort, også når disse kuttene gjorde filmen uforståelig. Teateroppføringer kunne bli stormet av katolske grupper, f.eks. av den “klerikalfascistiske” organisasjonen Maria Duce (Neuhaus og Holzner 2007 s. 295). Biskop McQuaid var blant kirkelederne som sørget for at Samuel Becketts skuespill ble forbudt spilt på irske teatre. En irsk organisasjon for borgerrettigheter prøvde å organisere et møte med kirkeledere for å diskutere teatrets frihet i Irland, men McQuaid forbød alle prester fra sitt bispedømme å delta på et slik møte, så det hele ble avlyst (Neuhaus og Holzner 2007 s. 297).

Franskmannen Jacques Rivette lanserte i 1966 en film basert på Denis Diderots roman *Nonnen* (1796). Rivettes film ble forbudt i to år i Frankrike før den kunne vises der. Terry Jones’ film *Life of Brian* (1979) ble forbudt vist i Norge på grunnlag av blasfemiparagrafen i norsk lov. Filmen handler om jøden Brian som blir født i en stall, og er en slags parodi på Jesu liv. Forbudet ble opphevet allerede i 1980. *Life of Brian* “vakte voldsomme reaksjoner da den kom ut, og ble i perioder nektet vist på TV og kino i både Norge og flere steder i opprinnelseslandet Storbritannia. [...] Filmen ble kalt blasfemisk og krenkende for kristne for 34 år siden. Nå hylles Monty Python selv av teologene. [...] Den framstående britiske teologen Richard Burridge hyller nå den kontroversielle filmen fra 1979, som i sin tid ble anklaget for å være blasfemisk og krenkende for kristne. Ifølge The Telegraph mener han at “Life of Brian” er mer historisk korrekt enn mange Hollywood-filmatiseringer av Jesus. [...] - Monty Python lagde satire på trangsynthet, fundamentalisme og forfølgelse. Samtidig gir de uttrykk for at den ene som hevet seg over alt dette, var Jesus. Det er bemerkelsesverdig og noe kirken fullstendig har oversett, sier Burridge” (*Dagbladet* 4. januar 2014 s. 47).

Den svenske forleggeren Bo Cavefors ga i 1977 i Sverige ut tekster på tysk av den tyske terroristgruppa Røde Armé Fraksjon. Boka var ca. 600 sider og inneholdt terroristgruppas erklæringer, intervjuer med medlemmer av gruppa, et utkast om bygerilja, pamfletter og lignende. Den felles tittelen Cavefors ga verket var *texte: der RAF*. “Manuskript og korrektur [av boka] ble fraktet inn og ut av Stammheim [fengselet der lederne av RAF satt] av forsvarsadvokatene og brakt til Lund av RAF-kurerer” (Espen Søybye i *Morgenbladet* 26. oktober–1. november 2007 s. 22). Da den trykte boka ble beslaglagt i Tyskland, utstyrte Cavefors et nytt opplag ved et smugleomslag, slik at det ved første øyekast så ut som en erotisk roman. På omslaget stod det: *Kärlek med förhinder*, og forfatternavnet Per A. Rosenberg. Tyske studenter lagde senere en piratutgave i forminsket format. I 1979 ble Cavefors arrestert, forlaget hans ransaket av svensk politi og bøkene i forlaget ble beslaglagt og destruert.

De to franske kardinalene Albert Decourtray og Jean-Marie Lustiger protesterte i 1988 mot at den amerikanske regissøren Martin Scorseses film *The Last Temptation of Christ* (1988) skulle vises på kino. Kardinalene mente at filmen var “sårende for den åndelige friheten til millioner av menn og kvinner som er Kristi disipler” (sitert fra Ethis 2013 s. 75). Filmene var inspirert av en roman fra 1953 av den greske forfatteren Nikos Kazantzakis, og noen mente at han antydte at Jesus var homoseksuell. Da filmene likevel ble vist på franske kinoer, kom det noen voldsomme reaksjoner, bl.a. med ødeleggelse av kinoseter og kasting av molotovcocktailer (Ethis 2013 s. 76). Filmene skulle vises på 17 kinoer i Paris, men ble etter de aggressive demonstrasjonene bare vist på to av dem. I andre franske byer ble publikum advart av demonstranter mot å se filmene – også fordi den viste at Jesus var fristet til å gifte seg med Maria Magdalena og få barn med henne.

“Pakistan introduserte sine nåværende blasfemilover så sent som i 1982-1986. De hjemler både livsvarig fengsel og dødsstraff. Lovene forbyr krenkelser av de troendes religiøse følelser, fornærmelser av religion og av profeten Muhammad (død 632). Men det er et problem for tiltalen å gjenta ordene som påstås å ha vært brukt, for det vil gjøre vondt verre. Dermed føres rettssaker hvor det påstås at noen har sagt noe blasfemisk, og hvor tiltalte risikerer dødsstraff, uten at det er mulig å spørre ut eller forsvare seg mot hva som faktisk er sagt, eller ikke sagt. Tilfellet Asia Bibi er særlig urovekkende (Bibi, 2012). Bibi er en kristen kvinne som visstnok har vært involvert i en uoverensstemmelse om deling av drikkevann mens hun og andre arbeidet i åkeren. Det ble hevdet at Bibi ytret noe blasfemisk, som hun ble tiltalt og fikk dødsstraff for. At saken mot henne var en åpenbar urett, uansett på hvilket nivå den ble undersøkt, ble tydelig for den fremtredende politiker Salman Taseer. Han var villig til å hjelpe Bibi i hennes marerittaktige situasjon. Han foreslo også at blasfemilovene burde endres. For dette ble han skutt og drept 4. januar 2011 av en av sine livvakter, som senere er hyllet som en helt blant store grupper av religiøse ekstremister.” (Paul Sturges i *Bibliotekaren: Tidsskrift for Bibliotekarforbundet* nr. 4 i 2015 s. 14-15)

Den amerikanske senatoren James A. Bradley var den første som tok initiativ til filmsensur, da han på 1890-tallet nektet publikum å se en film med danserinnen Carmencita fordi hun etter hans mening var for erotisk kledd (Parkinson 2012 s. 13).

Stillinger som film-sensurer i Norge “har egentlig eksistert helt siden 1913, da vi fikk Filmloven. Det er litt rart å se på bildene av dem som hadde oppgaven de første årene, og tenke på at de klippet bort både tekstplakater, nakne kvinnelegger og til og med stoppet enkelte Chaplin-filmer. Det har vært en del merkelige avgjørelser sett i dagens lys. Angrep på autoriteter ble ikke tolerert, så Chaplins hersing med politimenn kunne bli for drøy kost.” (*A-magasinet* 21. oktober 2011 s. 70-71) Den faktiske opphevingen av norsk filmsensur kom sent: “I 2006 ble den norske filmsensuren med bakgrunn i Kinoloven av 1913 endelig opphevet under henvisning til Grunnlovens ytringsfrihetsparagraf og nærmere et århundre med

forhåndssensur av filmmediet” var dermed i prinsippet over (professor Bjørn Sørensen i *Dagbladet* 29. juni 2011 s. 56).

“Året er 1913, og Norge får sin “Lov om offentlig forevisning av kinematograf-billeder”, som legger grunnen for kommunal kinodrift og fører til at Statens filmkontroll blir opprettet. [...] Opprettelsen av statlig filmsensur skjedde ikke uten kamp, hverken i eller utenfor Stortinget. Forkjempere for ytringsfriheten argumenterte med at dette ville være brudd på Grunnloven, men måtte gi tapt for lærerstand, kristenpuritanere, kulturkonservative og andre som fryktet for samfunnsmoral, sedelighet og barns sinn. Man måtte ha kontroll med hva som skulle vises. “De sagkyndige maa ikke godkjende billeder, hvis forevisning de mener vilde stride mot lov eller krænke ærbarhet eller virke forraaende eller moralsk nedbrytende. Andre billeder maa de ikke negte at godkjende.” (Paragraf 8 i kinoloven av 1913.) Sensorene grep ofte inn, svært ofte sett med dagens øyne. Mesteparten av filmene de vurderte, var korte, uproblematiske filmer med komikk, pur forlystelse og samtidsdokumentarer som glatt gled igjennom. Men rundt 12 prosent av de vurderte filmene de første fire årene ble forkastet, ifølge kontrollsjef Arne Halgjem i et intervju med *Aftenposten* i 1918. Samtidig hadde de klippet bort 400 000 meter film, ifølge statistikken hans. Det tilsvarer nesten 250 timers spilletid. “Forbydes paa grund av grove sensations- og rædselsscener”, “Ørkesløs og plump”, “Oplæring til tyveri og latterliggjørelse av politiet”, “Desværre for farlig for barn og maa derfor forbydes”, “En ren lærefilm i tyveristreker”, “Moralsk nedbrytende” og – i de fleste tilfeller – “forraaende” var begrunnelser som gikk igjen når filmer ble forbudt.” (*A-magasinet* 26. april 2013 s. 23)

“Avvisningene hadde sin grunn. Den nye loven hadde ingen aldersgrenser. En film måtte enten tillates for alle eller for ingen, og frykten for at barn skulle bli påført skade på sitt sinn, få dårlige forbilder eller lære forbrytersk virksomhet, var stor. Da ble selv Charlie Chaplin for sterk kost. Flere av de kosteligste Chaplin-klassikerne som har moret verden de siste hundre år, ble derfor enten forbudt eller klippet av samtidens filmsensorer i Norge. *Chaplin på krigsstien* og *Amors rænkespil* var blant dem som ble forbudt med begrunnelsen “forraaende”, mens drøyt tre minutter (bl.a. “klisser med deig”) ble klippet i *Chaplin under bakerstreiken*, og “det umaadelig lange kys” ble syv sekunder kortere i *Tyve minutters kjærlighet*. [...] Grensen ble nådd da kontrollsjef Halgjem i 1920 måtte avvise D.W. Griffiths berømte, storslagne drama *Broken Blossoms* med begrunnelsen “Umulig for barn”. Året etter ble 16-årsgrensen innført. Rundt halvparten av filmene fikk den nye voksengrensen, men fortsatt ble over 10 prosent av filmene forbudt i 1920-årene. Blant dem var den russiske *Panserkrysseren Potemkin* av Sergej Eisenstein, en av historiens mest lovpriste filmer, som med sin klippe- og fortellerteknikk skapte lærdom som også gjelder i dag. Filmen om mytteriet på “Potemkin” i 1905, som var en av spirene til den russiske revolusjonen, ble godkjent for 16-årsgrense i 1926, etter betydelige klipp. [...] Også politisk sensur har forekommet. Kontrollsjef Halgjem skal ha forklart nedklippingen av *Panserkrysseren Potemkin* med at de ikke ville medvirke til utbredelsen av politiske oppfatninger gjennom agitatoriske

scener. Under første verdenskrig, da Norge var nøytralt, og på 1930-tallet brukte Filmkontrollen begrepet “Fiendtlig mot fremmed makt” som begrunnelse for å forby enkelte filmer.” (*A-magasinet* 26. april 2013 s. 24)

Den russiske regissøren Sergej Eistensteins film *Panserkrysseren Potemkin* kom til Skandinavia i en sensurert versjon som skulle ta bort en del av den politiske brodden i filmen. Eisensteins film begynner med at matroser blir mishandlet. De skal deretter henrettes, men matrosene gjør mytterri. En scene viser skjelvende matroser som skal henrettes. Denne scenen ble i den sensurerte versjonen plassert til slutt i filmen, slik at det virker som om tsarens soldater skal henrette matrosene for å ha gjort mytterri (Diederichs 2004 s. 280-281). Flyttingen av scenen gir filmen en helt annen mening, nemlig at opprørerne straffes av tsaren.

Etter 2. verdenskrig “gikk det et par tiår da filmer sjelden ble forbudt. Toleransen var kanskje blitt høyere. Dessuten gjorde innføringer av flere aldersgrenser (7-, 12- og 16- årsgrensene kom i 1954, og 5- og 18-årsgrensene i 1967) systemet smidigere. [...] Organisasjonen Fri Film ble opprettet og hevdet hardnakket at sensur var brudd på ytringsfriheten og Grunnloven. [...] Da Vilgot Sjöman i 1967 var kinoklar med *Jag är nyfiken – gul*, sa den norske filmkontrollen plent nei. [...] Smartingen Sjöman markerte klippene med svart sladd merket “Sensurert” på norske kinoer. Det vakte en smule munterhet blant publikum. [...] Stefan Jarls *Et anstendig liv*, som handler om narkotikaens meningsløshet og destruksjon, ble forbudt for kinovisning. Paradoksalt nok ble den samtidig brukt på norske skolekinoer. [...] På 1990-tallet gjorde nye aldersgrenser (Tillatt for alle, 7, 11, 15 og 18 år, samt ledsagerregler) systemet enda smidigere. Blir det klippet i filmer nå, er det helst distributørene selv som gjør det. [...] Endringen av ytringsfrihetsparagrafen i Grunnloven i 2004 gjorde det slutt på all forhåndssensur for filmer som skulle vises for dem over 18 år. Skjønt helt fritt frem er det ikke, straffeloven gjelder uansett.” (*A-magasinet* 26. april 2013 s. 25-26)

I den norske grunnloven står det at “Forhaandscensur og andre forebyggende Forholdsregler kunne ikke benyttes, med mindre det er nødvendig for at beskytte Børn og Unge imod skadelig Paavirkning fra levende Billeder.” “Filmkontrollen har slik fått sin helt egne setning i vår grunnlov. Det bør være anledning til å diskutere slikt. Særlig hvis man tar inn over seg at internettet har kommet for å bli. På nettet finnes som kjent en rekke av de “levende bilder” mange vil argumentere for at har skadelig påvirkning “på Børn og Unge”. Har vi da en grunnlov som legger til rette for forhåndssensur av Internett, eller har vi en grunnlov like datert som videokassetter?” (Andreas Wiese i *Dagbladet* 7. mars 2014 s. 56)

Den østerriksk-tyske regissøren Joe Mays filmserie *Verdens herskerinne* (1919) ble beskåret da den ble eksportert til USA, selv om den hadde vært en suksess i Tyskland. Amerikaneren Robert Kane, som hadde overoppsynet med kuttingene i filmserien, uttalte til avisa *New York Times*: “Films are produced in Germany in a shape that the most amateurish of American picture fans would laugh at [...] The

German mind cannot condense. It is prolix. Editing seems to be a totally unknown art in the film studios of Germany.” (sitert fra Bock og Lenssen 1991 s. 23).

Antakelig var det ikke bare kunstneriske og praktiske hensyn bak nedkortingene, men et forsøk på å stoppe en “tysk invasjon” av spenningsfilmer som truet den amerikanske filmindustrien (Bock og Lenssen 1991 s. 23).

Den russisk-amerikanske forfatteren Vladimir Nabokovs roman *Lolita* (1955) ble av mange oppfattet som avskyelig, særlig av lesere som hadde døtre i samme alder som romanens Lolita. Nabokov ble anklaget for å gjøre seksuelt misbruk av mindreårige til en estetisk opplevelse (Neuhaus og Holzner 2007 s. 371). En annen grunn til at lesere ble sjokkert, er at den mannlige hovedpersonen Humbert Humbert hevder at han ble forført av Lolita, ikke omvendt. Det mest skandaløse her ligger i at teksten legger opp til en felles forståelse mellom Humbert og leseren (Neuhaus og Holzner 2007 s. 371).

Nabokovs *Lolita* ble utgitt for første gang på det franske forlaget The Olympia Press i 1955, fordi amerikanske forlag ikke ønsket å publisere en bok som ble oppfattet som sjokkerende og pornografisk. Romanen fikk også problemer i Frankrike. Den franske Jules Moch-loven fra 1949 gjaldt beskyttelse av spesielt barn og unge mot skadelig innflytelse, som innebar at det var forbudt å framstille det følgende på en positiv måte: forbrytervirksomhet, tyveri, alkoholisme, løgn, latskap, feighet, hat og andre brudd på sømmelighet som kunne demoralisere lesere. Denne loven ble praktisert så strengt at den i praksis også gjaldt for verk som ikke var rettet til barn eller ungdom (René Alladaye i <http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=1174>; lesedato 15.10.19). Nabokov var irritert over at hans roman ble lest fra andre perspektiver enn de rent litterære, og skrev til sin forlegger at “My moral defence of the book is the book itself.” (sitert fra <http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=1174>; lesedato 15.10.19)

I USA fikk den britiske regissøren Alfred Hitchcocks film *Psycho* (1960) kritikk fra sensurorganet Motion Picture Production Code, ikke for det blodige drapet i dusjen, men for scenen der Marion skyller papirer ned i do. Bare synet av en do var anstøtelig for publikum, men produsentene klarte å overbevise sensurorganet om at scenen med nærbildet av toalettet var nødvendig for å bringe det amerikanske publikumet ut av mental likevekt (Hahn og Jansen 1985 s. 226).

Den amerikanske regissøren Kirby Dicks dokumentarfilm *This film is not yet rated* (2006) handler om filmsensur i USA. “Hva vet du egentlig om det amerikanske filmsensurorganet MPAA? Visste du at det ikke er statlig eller har noen form for begrunnelse i vitenskap – eller fornuft. Fra et hus i Los Angeles sitter en hemmelig jury som skal representere et “tverrsnitt av amerikanske borgere” som indirekte bestemmer hvilke filmer som kan vises på kino. Denne hardtslående dokumentaren går i dybden for å finne ut hvordan Hollywoods kanskje mektigste organ styrer industrien med “sunn amerikansk moral og verdier” som fane. Det blir fort avslørt hvor dobbeltmoralisk og inkonsekvent et sensurorgan kan bli når puritanske

interesser og overformynderi får velge hva som er sunne verdier og moral.”
(*Dagbladet* 25. september 2012 s. 60)

“Den 22. mai 2014 avsatte en militærjunta ledet av general Prayuth Chan-ocha regjeringen i Thailand etter seks måneder med politisk krise. [...] I går ble kinogjengere i Bangkok pågrepet for å holde tre fingre i været. De pågrepne etterlignet en honnør i *Hunger Games*-filmene for å signalisere motstand og opprør mot diktaturet i historien. En slik hilsen med tre fingre er blitt forbudt i Thailand etter militærkuppet i mai. Ledelsene i to kinokjeder har tatt filmen av plakaten av frykt for politiske konsekvenser, skriver *Bangkok Post*. En gruppe aktivister hadde ved en kino kjøpt opp 160 billetter som de ville dele ut gratis til folk. På sosiale medier kalte de kampanjen sin: “Hev tre fingre, skaff popcorn og gå på kino”. [...] - Filmen [Francis Lawrences *The Hunger Games: Mockingjay – Part 1*, 2014] reflekterer det som skjer i vårt samfunn. Når folk har vært undertrykket over tid, vil de ønske å gjøre motstand og slåss for sine rettigheter, sier 21 år gamle Nachacha Kongudom, en av de pågrepne kinogjengerne, til AP. [...] Det er også forbudt å lese George Orwells *1984* i full offentlighet.” (*Aftenposten* 21. november 2014 s. 10)

I Singapore var det i 2004 i prinsippet ytringsfrihet, men en “Internal Security Act” gjør at ytringer som ødelegger for nasjonale interesser, offentlig orden og samfunnets sikkerhet, blir sensurert og forfattere av slike tekster kan bli arrestert. Slik sensur har blitt ansett som en nødvendig omkostning. Den tidligere minister-presidenten Lee Kuan Yew uttalte: “I am often accused of interfering in the private lives of citizens. Yet, if I did not, had I not done that, we wouldn’t be here today. And I say without the slightest remorse, that we wouldn’t be here, we would not have made economic progress, if we had not intervened on very personal matters – who your neighbour is, how you live, the noise you make, how you spit, or what language you use. We decide what is right, never mind what people think.” (her sitert fra <https://www.grin.com/document/67100>; lesedato 04.08.20)

I en juridisk tekst fra slutten av 1800-tallet ble det hevdet at etikk og estetikk er uatskillelige, og derfor er en ekte kunstnerisk produksjon alltid “sedelig”, mens pornografi per definisjon aldri er kunst (Neuhaus og Holzner 2007 s. 105). Pornografi oppfattes vanligvis som “estetisk mindreverdige” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 425). I den grad det er noe erotisk i et kunstverk, er det sublimert, for “ekte kunst sublimerer det seksuelle” (Ralph Müllers oppsummering av dette kunstsynet; i Neuhaus og Holzner 2007 s. 106).

Sensorene bør kunne ta stilling til det “kunstspesifikke”, ikke bare temaet og idéinnholdet i et verk (Neuhaus og Holzner 2007 s. 683). Kunstens frihet blir mer sentral jo mer levende modeller og brennbare samfunnsspørsmål *ikke* framstår som påklistret, men inngår i en stor og kvalitativt god kunstnerisk helhet (Neuhaus og Holzner 2007 s. 683).

Blant sensurmyndighetene i et land (domstolene og andre instanser) kan det forekomme kvalitetsrelativisme. Det innebærer at det tåles mer “uakseptabelt” idéinnhold av en bok med litterær høy kvalitet enn av en bok med lav litterær kvalitet. Det kan også få betydning for utfallet av en sensurdom om erotiske beskrivelser er kunstnerisk nødvendige deler av en fortelling. En problematisering av grensene mellom pornografi og kunst ble tydelig i USA i 1933: “In the United States Judge John M. Woolsey declares that James Joyce’s *Ulysses* is not pornographic. He argues that it is of sufficiently literary merit and does not give rise to ‘impure thoughts’. The decision lays the groundwork for arguments in the United States that art mitigates the potentially obscene effects of a literary work.” Noe samme blir vektlagt i Storbritannia mange år senere, i 1959: “Obscenity now [da The Obscene Publications Act blir revidert] has to be determined in relation to the work’s literary or artistic merits and in relation to the reader.” (Mundy 2001 s. 229) Sensorene og juristene “kjemper med kunstbegrepet” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 144).

Kvalitetsrelativisme er også kjent fra en stor norsk rettssak. Agnar Mykles roman *Sangen om den røde rubin* ble dømt for å være “utuktig” i Oslo byrett i 1957, en dom som senere ble opphevet av norsk Høyesterett. I Høyesteretten ble det presisert av Mykle ble frifunnet fordi han var en alvorlig arbeidende kunstner, ikke fordi det pornografiske innholdet var harmløst å spre i befolkningen. Fordi *Sangen om den røde rubin* var god litteratur, ble ikke boka forbudt likevel. Mykle-saken kom altså til å dreie seg om graden av en kunstners frihet og “alvoret” i et kunstverk. Kvalitetsrelativisme innebærer altså at en godt skrevet og kunstnerisk utført tekst kan inneholde ideer som blir forbudt i andre og mindre litterære tekster. Det kunstneriske får andre betingelser enn for eksempel det rent “kommersielt-spekulative” og underholdende. Dermed blir det i siste instans domstolen som avgjør den kunstneriske verdien av et verk. Under rettssaken ble Mykle for øvrig også bebreidet for å utlevere sine levende modeller som han hadde brukt i romanen.

“Bruken av levende modeller ble en viktig del av debatten både i forkant av tiltalebeslutningen og i tida fram til rettssaken begynte 16. september 1957. Sommeren 1957 smalt det i veggene da høyesterettsadvokat Trygve Wyller publiserte en artikkel i VG under tittelen “Åndsliv, kjønnsliv og slyngelstreker”. Han mente at Mykle beviselig hadde brukt gjenkjennelige personer og at han måtte tiltales for å krenke privatlivets fred. Enkelte mener at en anmeldelse av boka i Fædrelandsvennen i Kristiansand 17. november 1956 fikk avgjørende betydning. Kritikerens, Steen Benneche, sørget for å skrive seg inn i historien da han formulerte følgende: “Jeg vet ikke om en avisartikkel kan passere som politianmeldelse, men i så tilfelle foreligger den herved”. Benneche er inne på dette med levende modeller: “Mykle betenker seg heller ikke på detaljbeskrivelse av anatomiske eiendommeligheter hos den enkelte kvinne og den økede verdi qua kjønnsobjekt vedkommende underlivseiendommelighet måtte representere”. [...] Det gode man kan si om Mykle-saken, er at store ting sto på spill. Livssyn knivet mot livssyn, ideologier kolliderte, frihet mot tvang, kunst mot paragrafer, livskraft mot byråkrati. Slik sett

svinger det av Mykle-saken. Det er slike debatter litteraturen bør være stor nok til å innby til. [...] Selv om jeg leste dem første gang i de mest svulmende tenåra, er det ikke seksualskildringene jeg husker best. Det jeg minnes, er den berusende omfavnelsen av livet, humoren, satiren over menneskelig dårskap, den voldsomme lengselen etter ekthet og frigjøring. Alt dette som hører hjemme alle andre steder enn i en tiltaleboks.” (Fredrik Wandrup i *Dagbladet* 29. april 2017 s. 61)

“[D]ebatt vakte en stor artikkel skrevet av Trygve Wyller i *Verdens Gang*, med tittelen “Åndsliv, kjønnsniv og slyngelstreker”. Der hevdet han at det skandaløse med “*Sangen om den røde rubin*” ikke er seksualskildringene, men Mykles bruk av høyst levende modeller, lett gjenkjennelige for bergensere i alminnelighet og studenter ved Handelshøyskolen i andre halvdel av 1930-tallet i særdeleshet. For eksempel hadde Odd Eidem i sin anmeldelse lagt sterk vekt på at han kjente igjen flere menn fra miljøet og at det i boka “foreligger vitenskapelige beskrivelser av en rekke damers kjønnsorganer”. Den svenske avisa *Dagens Nyheter* sendte en egen reporter til Bergen for å rapportere om bergensernes raseri. Ryktene gikk om at Mykles bok hadde forårsaket skilsmisser, mobbing og onde rykter. Forfatteren selv bedyret at selv om enkelte menn var til å kjenne igjen, var ingen av kvinnene i boka bygd på levende modeller. Mange mente at det hadde vært mer riktig å bruke injurielovgivningen mot Mykle, men aktor skal ikke ha fått noen kvinner til å stille opp i vitneboksen.” (*Dagbladets Magasinet* 30. januar 2010 s. 52)

Sangen om den røde rubin ble raskt kontroversielle etter utgivelsen. “I Kristiansand var man så opprørt at byens folkebibliotek nektet å kjøpe inn boka. Noen måneder seinere skrev 50 framtrepende borgere i sørlandsbyen under et brev til støtte for en rettslig aksjon mot Mykle; ordfører, biskop, rektorer, overleger og prester. Da hadde riksadvokat Andreas Aulie, som oppropet var adressert til, allerede bestemt seg. På vegne av påtalemyndigheten sendte han i februar 1957 politifolk til [forlagssjef] Harald Griegs kontor for å varsle ham om at han sammen med Mykle var siktet for å ha spredt et utuktig skrift.” (*Dagbladets Magasinet* 30. januar 2010 s. 52) Boka ble i løpet av de tre årene etter utgivelsen “diskutert i Stortinget, regjeringen, alle rettsinstanser, de fleste kommunestyre (fordi man måtte ta stilling til om det lokale bibliotek skulle ha den til utlån), alle husmorforeninger, alle skolestyre og selvfølgelig absolutt alt som fantes av medier [...] I Finland ble romanen brent på bål” (forlegger Anders Heger i *Morgenbladet* 29. januar–4. februar 2010 s. 19). Den kristne avisa *Vårt land* skrev at *Sangen om den røde rubin* var “En komposthaug at brunstig elskovsreportasje”, og *Rogaland Avis* at den var “Dampende av muld og sperma”.

“Få år før “Rubinen” så dagens lys, ble papirrasjoneringen i Norge opphevet, og så vel ukeblad- som bokmarked vokste plutselig med rekordfart. Ikke minst gjaldt det litt halvsnuskete, mykpornografiske publikasjoner. Som en følge av dette reiste det seg et krav om at man måtte “gripe inn”. Riksadvokaten trengte en prøvesak, et stede å trekke grensen. [...] det var først da Steen Benneche skrev i *Fædrelandsvennen* at “Jeg vet ikke om en avisartikkel kan passere som en politianmeldelse,

men i så fall foreligger den herved” at Riksadvokaten fikk sitt påskudd. [...] “Rubinen” ble dømt som utuktig i byretten i Oslo, og beslaglagt av politiet. Et halvt år senere satte Høyesterett dommen til side, og boken ble igjen tilgjengelig. Sangen om *Sangen om den røde rubin* endte altså med at litteraturen vant. Så vidt.” (forlegger Anders Heger i *Morgenbladet* 29. januar–4. februar 2010 s. 19) “Jens Bjørneboe, som hadde slaktet romanen i Aftenposten, gikk foran i en kampanje mot å ruinere dikteren. Han henviste også til behandlingen av såkalte tyskertøser rett etter frigjøringen i 1945, og skrev: “I et land hvor det er tillatt å klippe håret av piker på gata, i et slikt land bør det også være tillatt å skrive usedelige bøker.”” (*Dagbladets Magasinet* 30. januar 2010 s. 52)

“Dommen i Oslo byrett oktober 1957 slo begge veier: Mykle og hans forlegger Harald Grieg i Gyldendal hadde ifølge retten vært “i god tro” og gikk fri fra straff, men boken ble likevel kjent “utuktig i lovens forstand”, konfiskert og forbudt. Året etter ble dommen opphevet av Høyesterett, med den begrunnelse at rettsbevisstheten i deler av befolkningen hadde endret seg. Boken slapp fri.” (Ulff Andenæs i *Historie – Aftenpostens historiemagasin*, nr. 6 i 2017 s. 49)

Sangen om den røde rubin ble i Norge “en het vare på svartebørsmarkedet, av en eller annen grunn særlig i Telemark. Den ble også solgt svart for store beløp i Finland, som sammen med Island var det eneste landet som faktisk forbød boka. I Sverige var den derimot tillatt, og nordmenn dro flokkevis til Strømstad for å kjøpe boka. Tollvesenet bestemte at hver person kunne bringe med seg to bøker hver, men ikke flere. [...] Den store mengden vitner til fordel for Mykle fra norsk kulturliv ble utsatt for trusler, blant dem Tarjei Vesaas. Komiske scener fra rettssalen ble gjentatt på folkemunne, for eksempel aktors angivelige spørsmål til Mykle om ikke setningen “han strøk henne over beverpelsen” (uttalt med trykk på r’en, altså be-*ver*-pelsen) var utuktig. Hvoretter Mykle kunne opplyse at damen det var snakk om, var i besittelse av en bever-pels. [...] “Å mykle”, “mykling” og “myklerier” ble populære begreper når man skulle omtale kjønnslig omgang.” (*Dagbladets Magasinet* 30. januar 2010 s. 52 og 54) Mykles roman kom ut “i en tid da seksualmoralen ble redefinert cirka en gang i halvåret” (Anders Heger i *Dagsavisen* 30. januar 2010 s. 5).

Et avgjørende spørsmål for sensurmyndighetene kan være spørsmålet om normalitet og avvik. Det som er normalt i befolkningen kan aksepteres, mens beskrivelser av “avvik” forbys. Heterofil seksualitet kan beskrives eksplisitt, homoseksuell forbys o.l. Noen forsvarte Mykles *Sangen om den røde rubin* med at de erotiske beskrivelsene i romanen falt inn under normal atferd hos mange mennesker. Beskrivelsene hans var dessuten “positive”, ikke destruktive, nedbrytende, negative. Mykle brøt ikke mange tabuer, hevdet de, i hvert fall ikke de strengeste tabuene i vår kultur. Kontroversielle, men “verdige” tanker kan altså tillates, mens “farlige” tanker kvalifiserer for straff. “[Dommeren tenker slik:] Det jeg finner vakkert, sant eller nødvendig, har krav på beskyttelse.” (Anders Heger om Mykle-saken i *Morgenbladet* 21.–27. september 2007 s. 39)

“Preset kom fra mange kanter – både for og imot en tiltale. Hele nasjonen ble involvert, dratt mellom kristendom, pietisme og borgerlig moral på den ene siden; frihetstrang, seksuell utfoldelse og opprør mot nedarvede normer på den andre. [...] Ti tusen bøker ble solgt allerede før jul 1956. I januar økte salget. Det ene opplaget etter det andre ble sendt ut på markedet. Før dommen i Oslo byrett falt 10. oktober 1957, var 75 000 bøker revet vekk. Først deretter kunne politiet begynne den absurde virksomhet det var å rense bokhandlene for ytterligere eksemplere. Når boka etter mye nøling fra myndighetenes side ble trukket inn for domstolene, var folk med andre ord godt kjent med innholdet.” (Fredrik Wandrup i *Dagbladet* 29. april 2017 s. 61)

Et annet eksempel som angår litterær kvalitet, gjelder en roman av Jon Michelet: “Etter at Gyldendal forlag hadde sensurert bort et kapittel av Jon Michelets *Jernkorset* [1976], ble dette kapitlet utgitt på Sivle forlag, med etterord av Tron Øgrim.” (<http://www.klassekampen.no/27200/article/item/null/pa-tide-a-tenke-nytt>; lesedato 07.10.15). Romanen hadde undertittelen *En roman mot nazisme og nynazisme*. “I Jon Michelets *Jernkors* (II) “Kapitlet som ble vekk” (Per Sivle forlag a/s) påstås at forlaget sensurerte hans bok “*Jernkorset*” (Gyldendal Norsk Forlag). Forlagsdirektør Brikt Jensen påstår imidlertid at Gyldendal ikke driver politisk sensur og at så heller ikke skjedde i forhold til Michelets bok, at denne ikke hadde noe kapittel om Finn Støren da den ble kåret av Gyldendals jury, at dette kapittel er skrevet til senere og anbefalt strøket av litterære grunner – og at forfatteren godtok det. [...] en skal ikke blande seg inn i dette bikkjeslagsmålet som vel egentlig gjelder gradforskjeller – graden av sensur eller graden av enighet om strykning i et litterært produkt.” (Leiv Storhaug i 1977; her sitert fra http://www.sno.no/files/documents/1977_1.pdf; lesedato 07.10.15)

Den danske forfatteren Agnes Henningsen forårsaket opphissete debatter i dansk offentlighet etter å ha publisert romaner som *Den elskede Eva* (1911) og *Den store Kærlighed* (1917). Romanen *Den Guderne elsker* (1921) kan leses som Henningsens forsvar mot beskyldningene om uanstendige beskrivelser og moralsk fordervelse. I tillegg til Mykle-saken er saken om Jens Bjørneboes pornografiske bok *Uten en tråd* (1966) kjent i norsk litteraturhistorie. *Uten en tråd* ble utgitt anonymt, uten forfatternavn, men det ble likevel snart kjent hvem som var forfatteren. “Høsten 1966 ble *Uten en tråd* utgitt anonymt av “norsk forfatter” på Scala Forlag. Forfatteren ble raskt avslørt, og Bjørneboe og forlaget ble av Oslo byrett dømt for utgivelse av utuktig skrift til en symbolsk bot på hundre kroner og saksomkostninger. I tillegg ble boken beslaglagt. Høyesterett stadfestet dommen under dissens 4-1 like før jul 1967. Forbudet var selvfølgelig et slag i luften. *Uten en tråd* ble solgt i over 200 000 eksemplarer i Skandinavia, hvorav drøyt halvparten på norsk. [...] Og så fulgte altså Bjørneboe opp med romanen *Uden en trævl 2*, som ble utgitt i Danmark i 1968, og som Bjørneboe allerede adresserte i forbindelse med Høyesteretts behandling av 1966-boken. På fribladet er boken for sikkerhets skyld dedisert til “Den norske høyesteret”. [...] På samme bokomslag leser vi at boken følger den samme Lillian (hovedpersonen i *Uten en tråd*), denne gang i

konflikt med politiet, påtalemyndigheten og rettsvesenet [...] Særlig må Lillians venninne, “den profesjonelle Renates” intime betroelser om sine kunder, statsadvokatene, dommere og politisjefer anses som epokegjørende i sjangeren. I tillegg til en sammenhengende historie om seksuelle utskeielser blant representanter for juriststanden, inneholder boken åtte illustrasjoner fra Bjørneboes hånd” (advokat Cato Schiøtz i *Morgenbladet* 22.–28. februar 2008 s. 41).

Bjørneboes *Uten en tråd* har eksplisitte sex-skildringer av bl.a. lesbisk kjærlighet. Politiets beslagleggelse av de usolgte eksemplarene av boka foregikk tre dager etter utgivelsen. Boka ble forbudt i Norge, men eksemplarer av en svensk og en dansk oversettelse ble smuglet inn i Norge. I 1967 ble både Bjørneboe og forleggeren altså dømt og gitt en liten bot, men saksomkostninger de måtte dekke var en atskillig større sum enn hundre kroner. En av grunnene til dommen var at Bjørneboe hadde skrevet romanen primært for å finansiere sine “kunstneriske”, høyverdig litterære romaner. Under rettssaken var en av de viktigste strategiene fra Bjørneboes advokat å legge fram langt “verre” pornografi som sirkulerte fritt i landet.

“[K]an det være at pornoens objektivisering ødelegger menneskeverdet og dermed også i sin ytterste konsekvens senker terskelen for overgrep?” (daglig leder i *Familie & Medier* Jarle Haugland i *Aftenposten* 3. juni 2001 s. 5)

“I september 1962 gikk forfatteren og journalisten Sigurd Evensmo inn dørene til radiohuset på Marienlyst og leste inn sin siste filmkronikk. Evensmo – ellers kjent som forfatter av romansuksessen “Englandsfarere” og som redaktør av den radikale avisa *Orientering* – hadde bidratt til NRKs filmdekning i hele fjorten år. Nå hadde pengeproblemer tvunget ham til å ta en heltidsjobb – som sensor i Statens filmkontroll. [...] I søknaden om uførepensjon høsten 1974, ga han denne begrunnelse for sin arbeidsudyktighet: “Sensurarbeidet har i de siste åra ødelagt nervene, særlig ved den nesten permanente psykiske belastning ved voldsfilmene, som bl.a. forårsaket søvnløshet, dyp depresjon, tretthet”. [...] Sensorarbeidet var blitt et mareritt, skrev Evensmo, før han la til en ganske avslørende passus: “Dette er et individuelt problem: Jeg har i hele mitt liv hatt en sterk evne til innlevelse i filmene, kanskje en overfølsomhet. Andre kan ha en mer kjølig, intellektuell avstand”. [...] Han mente man ble voldelig av å se voldelig film, og at det foreligger et en til en-forhold mellom fiksjonsfilmen og virkeligheten. [...] I [boka] “Vold i filmene” (1969) tok han et oppgjør med voldsdyrkingen i filmkunsten. Det samme gjorde han med sexskildringer, i “Den nakne sannheten” (1971).” (*Dagbladet* 30. september 2009 s. 56-57)

Forfatteren Charles W. Fenton ga i 1981 ut romanen *Lystens perler* på tysk, som handler om seksuelle utskeielser i viktariatiden. Hundrevis av politifolk gjennomførte bokhandlere og beslagla alle eksemplarer av denne boka. Hos romanens forlag ble trykkplater og manuskript til boka ødelagt (Neuhaus og

Holzner 2007 s. 136). I 2007 var denne historiske romanen fortsatt forbudt (Neuhaus og Holzner 2007 s. 137).

Forfattere og andre publisister eller kunstnere kan bli rammet på tragiske måter. Den nederlandske filmregissøren Theo van Gogh ble drept av en muslimsk ekstremist i Amsterdam etter at hans kortfilm *Submission* ble vist på nederlandsk TV i 2004. *Submission* handler om mishandling av kvinner innen muslimske miljøer. Den nederlandske konservative politikeren Geert Wilders – som ønsker begrenset innvandring til Nederland – ble i 2008 truet etter å ha lagd en film om Koranen: “Den iranske regjeringen ønsker å stoppe visningen av en film om Koranen i Nederland. Iranerne mener filmen, som er laget av det nederlandske parlamentsmedlemmet Geert Wilders, er støtende. [...] Wilders har ifølge BBC uttalt at filmen viser hvordan muslimenes hellige bok har inspirert til drap. Filmskaperen har nå blitt anbefalt å rømme landet for sin sikkerhets skyld.” (VG 19. februar 2008 s. 43)

“De fleste filmer i Iran gjøres veldig poetiske fordi filmskaperne ikke tør annet” (Aftenposten Innsikt oktober 2008 s. 90). Den iranske filmregissøren Jafar Panahi har fått yrkesforbud i Iran, men har prøvd “å føre det iranske regimet bak lyset [...] *This is Not a Film*. Det var filmen han lagde mens han ventet på å få sin anke behandlet i Teheran. Han var dømt til 20 års yrkesforbud og seks års fengsel og måtte inntil videre holde seg i leiligheten. [...] I 2010 slo iranske myndigheter hardt ned mot Jafar Panahi: Han ble dømt til seks års fengsel, fikk forbud mot å lage film i 20 år, snakke med journalister og reise ut av landet. For Panahi var dette verre enn et fysisk fengsel, og allerede i 2011 var han klar med denne filmen [*This is Not a Film*], som er spilt inn hjemme hos ham, og smuglet ut av Iran på en disk som var gjemt i en kake. Filmen, et smertefullt filmessay om film, ble vist i Cannes samme år, der den vant Carrosse d’Or-prisen. [...] Sosiale forskjeller kommer tydelig frem i *Crimson Gold* [2003], noe som ikke var populært i hjemlandet. Filmen ble da også forbudt i Iran.” (tidsskriftet *Cinematiket* nr. 6 i 2015 s. 42 og 44)

Panahis film *Taxi Teheran* (2015) ble lagd ulovlig i Iran. “Iranske filmskaperne har lært seg å se verden gjennom barns perspektiv, nettopp fordi barnefilmen var den sjangeren de slapp lettest til. Det var der de kunne rendyrke sin variant av antydningens kunst og kanskje slippe unna med mer kompliserte problemstillinger. Men filmskaperne er også selv behandlet som barn av regimet i Iran, og det er dette formynderiet så mange av Panahis filmer er et opprør mot og som er på sitt mest indignerte i *Taxi Teheran*.” (Kjetil Lismoen i Arthaus’ programhefte for filmen, 2015)

Den fundamentalistiske lederen i Iran, Ayatollah Khomeini, utstedte en fatwa (religiøs dom) mot den britisk-indiske forfatteren Salman Rushdie. Grunnen var utgivelsen av Rushdies fjerde roman, *The Satanic Verses* (1988). Romanens tittel henspiller på en muslimsk fortelling (i *Hadith*, nedskrevne fortellinger om profeten Muhammed) om profeten Muhammed der han resiterte en tekst som kunne

oppfattes slik at det er mer enn én gud i islam. Senere oppfattet Muhammed dette som at djevelen hadde lurt han. Versene han først hadde resitert var ikke guddommelige, men sataniske og kunne ikke komme med i Koranen. Muslimer over hele verden var rasende for de blasfemiske beskrivelsene i romanen. Saken blir gjennomgått i Kenan Malik's bok *Rushdie-affæren: Fra fatwa til jihad* (på norsk 2009), der Malik blant annet viser hvordan det ble lagt bånd på ytringsfriheten i Vesten.

“Ayatolla Khomeinis fatwa mot Salman Rushdie og *Sataniske vers* kom ikke av religiøse årsaker, men av politiske. Iran hadde nylig måttet trekke seg ut av krigen mot Irak etter store tap, reformistene begynte å få overtaket i Teheran, og duellen med Saudi-Arabia om lederskapet i den muslimske verden holdt på. De sataniske versene ble et våpen i denne striden. [...] Mange muslimer som raste mot Rushdie hadde noen år tidligere ikke engang tenkt på seg selv som muslimer” (Kenan Malik i *Morgenbladet* 30. oktober–5. november 2009 s. 34).

“Det er absurd å tro at en bok kan forårsake opptøyer,” sa Rushdie til en indisk journalist like før *The Satanic Verses* ble publisert (sisert fra Malik 2009 s. 24). De første negative reaksjonene etter offentliggjøringen kom fra India: “5. oktober, knapt en uke etter at den var kommet ut i Storbritannia, satte det indiske finansdepartementet [sic] *Sataniske vers* på sin liste over forbudte bøker.” (Malik 2009 s. 24). Et medlem av den indiske nasjonalforsamlingen gikk inn for forbudet, uten å ha lest boka, og uttalte: “Jeg behøver ikke å vasse i stinkende kloakk for å vite hva møkk er.” (sisert fra Malik 2009 s. 25)

“I november fulgte Pakistan og Sør-Afrika Indias eksempel og forbød boken, og kort tid etter gjorde Saudi-Arabia, Egypt, Bangladesh, Malaysia og Sudan det samme. Men i flertallet av de muslimske landene, deriblant praktisk talt alle araberstatene, var *Sataniske vers* fortsatt fritt tilgjengelig, selv etter at Organisasjonen av islamske stater hadde krevd at den måtte forbys. I desember – nesten tre måneder etter at boken kom ut – kom den første større gatedemonstrasjonen i Storbritannia. Nesten 7000 muslimer marsjerte gjennom Bolton [...] en by der det bodde rundt 10 000 muslimer. Som i Bradford [måneden etter] bar de med seg et eksemplar av *Sataniske vers* som de satte fyr på – første gang i Storbritannia at boken ble brent i protest” (Malik 2009 s. 26-27).

I Pakistan ble det arrangert en demonstrasjon 12. februar året etter utgivelsen. En gruppe mennesker prøvde å storme det amerikanske kultursenteret i Islamabad og ropte “Allah er stor” og “amerikanske hunder”. De brente et amerikansk flagg tatt fra kultursenteret, sammen med en dukke demonstrantene hadde lagd og som forestilte Rushdie. Politiet skjøt inn i den demonstrerende folkemengden og minst fem personer ble drept og mer enn hundre såret (Malik 2009 s. 28).

Rushdie har skrevet at “krisen var som et skarpt lys som skinte ned på alles valg og handlinger, og skapte en verden uten skygger, et krast, utvetydig sted for riktige og

gale handlinger, gode og dårlige valg, ja og nei, styrke og svakhet.” (siteret fra *Klassekampens* bokmagasin 22. september 2012 s. 6)

Så kom fatwaen midt i februar 1989. Khomeinis uttalelse inneholdt følgende erklæring: “Jeg informerer all verdens rettroende muslimer om at forfatteren av boken kalt *Sataniske vers* – som er blitt utarbeidet, trykt og utgitt i opposisjon til islam, Profeten og Koranen – og alle som er delaktig i utgivelsen og kjent med dens innhold, dømmes til døden.” (siteret fra Malik 2009 s. 30) Etter den dødsdommen sa Rushdie i et intervju: “Oppriktig talt skulle jeg ønske jeg hadde skrevet en mer kritisk bok. En religion som mener den kan oppføre seg slik, religiøse ledere som er i stand til å oppføre seg slik og så si at dette er en religion som må være hevet over enhver kritikk, det gir ingen mening.” (siteret fra Malik 2009 s. 31).

“Rushdies teori er at dette var en fatwa som kom ovenfra og ned, et politisk motivert forsøk på å piske opp stemningen: Khomeinis posisjon i Iran var svekket, og han trengte en felles fiende. [...] Faktum er at religionen i boka blir ikke kalt islam, og profeten blir ikke kalt Mohammed, og byen heter ikke Mekka, og vi har en drømmesekvens her, hvor personen som drømmer går fra vettet. Det er fiksjon og ikke polemikk. Men det ble behandlet som sakprosa. [...] “Sataniske vers” begynte som en studentoppgave der Rushdie nøstet i historier om Muhammed og islams framvekst. Han tok tak i en episode kalt de sataniske vers: Profeten kommer en dag ned fra fjellet og resiterer en sure som opphøyer tre gamle, kvinnelige guder, kalt Al-Lat, al-Uzza og al-Manat. Seinere får han en ny åpenbaring, som forteller ham at dette var djevelens ord. Rushdie spekulerer i om profeten her egentlig var pragmatiker: Var det praktiske årsaker for å inkludere guddommene? Var folket blitt tilhengere av dem? Mekka ble styrt av mektige familier, og de tre guddommene hadde inntektsbringende templer der folk la ned penger til dem. Spilte det inn?” (*Klassekampens* bokmagasin 22. september 2012 s. 5)

Mange har kommet med “påstanden om at fatwaen var religiøst motivert. Det stemmer ikke. Den var del av et politisk spill. [Kenan] Malik forklarer: - Protestene begynte i desember 1988 i India, der en muslimsk gruppering, Jamiat al-Islamiya, var sinte på Rushdie fordi han hadde gjort narr av dem i sin forrige bok, “Skam”. India forbød “Sataniske vers” fordi det var valgår og ingen politikere ville risikere å miste muslimske stemmer. Så satte Saudi-Arabia i gang sin kampanje for å få boka forbudt i andre land, også europeiske, uten særlig hell. Imens slikket Iran sine sår etter krigen mot Irak, som tok slutt i 1988. - Det iranske lederskapet var blitt ydmyket og svekket av Irak. Landets reformister, som ønsket demokrati, var på offensiven. Samtidig har det alltid pågått en ideologisk kamp mellom Iran og Saudi-Arabia om å være det ledende muslimske landet. Med dødsdommen mot Rushdie fikk Khomeini vist styrke både overfor sine hjemlige motstandere og Saudi-Arabia ved å være den som sto opp som islams strengeste beskytter.” (*Dagbladet* 29. oktober 2009 s. 57)

“Hossain San’ei, lederen for 15 Khordad, en Teheran-basert veldedig stiftelse med det formål å forsvare islamske prinsipper i Iran, tilbød tre millioner dollar til den som drepte Rushdie (én million dersom drapsmannen ikke var muslim).” (Malik 2009 s. 32) Selv en liberal muslimsk skribent som Ziauddin Sardar skrev om Rushdies bok og muslimenes reaksjoner: “Akkurat som et folk som står i fare for å bli offer for fysisk folkemord reagerer med å forsvare seg, vil muslimer i hopetall protestere mot denne tilintetgjørelsen av sin kulturelle identitet. [...] det må være slik det føles å bli voldtatt” (sitert fra Malik 2009 s. 28) Mange muslimer følte at Vesten trampet på deres religion. Dødsdommen over Rushdie ble av disse oppfattet som rettferdig, og hele saken bandt muslimer tettere sammen. Noen ble stoltere muslimer enn før. En student ved Queen May College i London mintes senere proklameringen av fatwaen slik: “Jeg følte et øyeblikks jubel. Det var utrolig oppløftende. Fatwaen betydde at vi som britiske muslimer ikke behøvde å anse oss selv som en liten og sårbar minoritet. Vi var en del av en virkelig global og mektig bevegelse. Etter fatwaen kunne vi si: Hvis vi ikke blir behandlet med respekt, så har vi venner som er i stand til å tvinge dere til å respektere oss.” (sitert fra Malik 2009 s. 39)

“Fatwaen var en reell trussel, først og fremst fra en høyst oppegående avdeling innen den iranske etterretningstjenesten, som i flere år skulle sende drapsmenn for å utføre Khomeinis ordre. Men også andre været blod. I Pakistan ville parlamentarikere sende likvideringspatruljer til Storbritannia. Og da Den norske Forfatterforening ville invitere Rushdie som hedersgjest ved en konferanse i Stavanger, sa lederen i byens muslimske forening, Ibrahim Yildiz, at dersom Rushdie kom til byen ville han bli drept: “Hvis jeg kan finne våpnene og få en anledning til det, lar jeg ham ikke slippe unna”. [...] Rushdie minner også om at det var muslimer som tok ham i forsvar, som mullaen i Belgia, ved å minne om at det var yringsfrihet i Europa. Mullaen ble drept av sine egne.” (*Dagbladet* 18. september 2012 s. 52)

“I et tiår var Rushdie nødt til å leve som en som var på rømmen, og hele tiden flytte fra hus til hus. Han sov visstnok 57 forskjellige steder bare de første fem månedene, og ble tvunget til å leve nærmest som en hemmelig agent for å kunne møte venner og journalister.” (Malik 2009 s. 32) Sjefen for det britiske forlaget som ga ut romanen, Penguin-toppsjefen Peter Mayer, “fikk brev stukket inn under døren hjemme som var skrevet med blod. Jeg fikk telefoner midt på natten, som sa at de ikke bare ville drepe meg, men at de skulle ta datteren min og knuse hodet hennes mot en murvegg. Grusomme greier. [...] Men jeg hadde den innstillingen at hvis det var min tur, så var det det. Og jeg ønsket ikke å leve som et offer. Jeg betraktet ikke meg selv som et offer.” (Mayer sitert fra Malik 2009 s. 32) “I USA ble det organisert en brevkampanje mot forlaget Viking Press, og det kom bombetrusler mot forlagskontorene.” (Malik 2009 s. 28-29) I 1993 ble 37 mennesker massakrert på et hotell i Tyrkia. Mobben ønsket å ramme mannen som hadde oversatt *The Satanic Verses* til tyrkisk, og som befant seg på hotellet, men han kom seg unna (Malik 2009 s. 37-38). Den 11. oktober 1993 ble den norske

forleggeren William Nygaard skutt, men overlevde. Nygaard hadde gitt ut *Sataniske vers* på norsk, og ble regnet som en sterk støttespiller for Rushdie.

“Norge mistet uskylden den grå oktoberdagen i 1993, da Aschehoug-sjef William Nygaard ble skutt utenfor sitt hjem i Dagaliveien i Oslo. Drøyt fire år i forveien hadde det iranske regimets leder, ayatollah Khomeini, utstedt fatwaen med dødsdommen mot forfatteren Salman Rushdie og alle som hadde bidratt til utgivelsen av hans bok “Sataniske vers”. Norge var det fjerde landet der Rushdies bok ble utgitt, i april 1989. Selve utgivelsen skjedde under strengt hemmelighold. Det var ikke kjent hvor boken ble trykket, og bokhandlerne visste ikke på forhånd når den skulle komme ut. Rett etter utgivelsen ble to bokhandler påtent. Den ene, på Holtet i Oslo, brant ned. Politiet fant ikke ut hvem som sto bak. [...] To år før attentatet mot Nygaard hadde to oversettere blitt stukket ned, i Italia og Japan. En av dem mistet livet. Her hjemme visste mange at boken var kontroversiell. Men de færreste tenkte at truslene angikk oss. Det gjorde heller ikke politiet. Selv ikke etter skuddene mot Nygaard. Den første tiden etter attentatet fulgte de andre spor enn Rushdie-saken. Det tok altfor lang tid før de for alvor tok inn over seg at dette kunne handle om politikk, om fundamentalisme og islamistisk terror. Om et regime som utstedte dødsdommer, og som kunne være i stand til å få dødsdommene utført. [...] Fatwaen fra ayatollah Khomeini og den islamistiske terrorbølgen som fulgte i årene etterpå, endret den frie politiske debatten. Khomeini lyktes i å plante frykten. I dag vurderer mange av dem som forvalter det frie ord, faren for vold og terror. De vet at kollegaer har blitt drept, eller lever under politibeskyttelse døgnet rundt, år ut og år inn. Selvsensuren kan snike seg inn. Det krever mot å trosse frykten.” (Hanne Skartveit i <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/4denXq/william-nygaard-saken-enderlig-og-paa-overtid>; lesedato 17.10.18)

“I tillegg til drapsforsøket på Aschehougs forlagsdirektør William Nygaard, ble Ettore Capriolo, oversetteren av den italienske utgaven, knivstukket, men overlevde. Åtte dager seinere ble den japanske oversetteren Hitoshi Igarashi – som hadde konvertert til islam! – funnet drept ved sitt kontor. Morderen ble aldri tatt. Japans Pakistanske Forening kom med en erklæring: “I dag har vi lykkønsket hverandre”. “Gud sørget for at Igarashi fikk som fortjent. Alle var strålende fornøyd.” [...] India ble det første landet i verden som nedla forbud mot “Sataniske vers”. Rushdie reagerte med vantro; han trodde de var mer liberale. De nektet ham også innreise: Tolv og et halvt år gikk før han kom hjem.” (*Klassekampens* bokmagasin 22. september 2012 s. 6) “Rushdies italienske oversetter ble knivstukket i halsen og såret, deretter rammet den svarte hevnpila Hitoshi, Rushdies japanske oversetter, han ble knivstukket og drept.” (*Dagbladet* 18. september 2012 s. 52)

I 1989 ble en organisasjon kalt Women Against Fundamentalism, forkortet WAF, grunnlagt i Storbritannia (Malik 2009 s. 179). Kvinnene tilhørte flere forskjellige religioner og var sterkt imot den britiske regjeringens planlagte lov som skulle forby “oppfordring til religiøst hat”. WAF demonstrerte sin støtte for Rushdie

samtidig som tusener demonstrerte mot han i London (s. 179). Som et resultat av fatwaen mot Rushdie ble det internasjonale Parliament of Writers etablert i 1993, med Rushdie som leder. Blant de første medlemmene var Günter Grass, Jacques Derrida og Pierre Bourdieu (Charpentier 2006 s. 238-239).

Det var Khomeinis fatwa som førte til at *Sataniske vers* ble en internasjonal bestselger (Schütz 2010 s. 404).

“Hvert år, den 14. februar, mottar Salman Rushdie det han selv kaller “et slags Valentine-kort” fra Iran. Der står det at landet ikke har glemt sitt løfte om å ta livet av ham. [...] Mye av presset mot ham lettet i 1998, da iranske styresmakter uttalte at de ikke lenger ville oppmuntre til fullbyrdelse av dødsdommen, men at de heller ikke vil – eller kan – tilbakekalle den. Samtidig har det årlige postkortet fortsatt å komme. [...] Selv har Rushdie i et intervju karakterisert fatwaen som en ouverture til 11. september. “Det var ikke en direkte linje mellom dem, du kan kanskje si at det ikke er samme musikkstykke. Men den var en slags budbringer. Du vet, den første kråka som fløy over himmelen.” ” (*Morgenbladet* 13.–19. februar 2009 s. 23) Rushdie kalte også Khomeinis fatwa for “statsfinansiert terrorisme”.

“Hvis jeg kan få være litt personlig, så har mennesker som har engasjert seg i min sak ofte spurt meg om de kanskje burde tie stille, om det kunne øke min sikkerhet? Jeg kan bare svare at jeg absolutt ikke ønsker at omsorgen for min sikkerhet skal bringe mennesker til taushet eller få dem til å mildne sine ord. Det som bekymret meg mest i tiden like etter fatwaen, da mange mennesker påberopte seg store prinsipper til mitt forsvar, var at praktisk talt ingen lot til å ville si at jeg var en god forfatter – snarere tvert imot. [...] Jeg ville forsvare meg ved å forsvare mine bøker. Men etterhvert som angrepene hardnet til, følte jeg meg forpliktet til å bruke et prinsipielt språk. Det virket passende.” (Salman Rushdie i *Aftenposten* 14. februar 1996 s. 20)

“Når Salman Rushdies roman *Sataniske vers* ikke ble utgitt i India, skyldtes det ikke at man ønsket å begrense meningenes utbredelse, men at man fryktet at det ville komme livsfarlige opptøyer dersom boken ble publisert. Man bestemte seg for at det var viktigere å redde menneskeliv enn dogmatisk å fastholde et prinsipp.” (professor Thomas Hylland Eriksen i *Morgenbladet* 2.–8. september 2011 s. 24)

Rushdie fikk lese “en sikkerhetsrapport som forlaget Penguin bestilte for å få vurdert trusselen mot ham og forlaget. Den ble skrevet i en streng kode – en rein ornitologisk prosa: “Vurdering av styrken og potensialet til boltitens protester mot spoven til rødnebbternens due og implikasjonene for heiloen.” Kanskje ikke så vanskelig, bemerket Rushdie tørt, å komme fram til at “boltit” var muslimer, “spoven” var “utgiveren” og “Duen” var “Sataniske vers”. [...] At et selskap kalt Penguin, hvis symbol er en fugl, skulle bestille en rapport der alle blir gitt fuglenavn!” (*Klassekampens* bokmagasin 22. september 2012 s. 4)

“3,9 millioner dollar, nærmere 34 millioner kroner. Det er beløpet man i dag, teoretisk sett, kan innkassere om man tar livet av Salman Rushdie. Forfatteren har hatt en *fatwa*, en dødsdom, hengende over seg siden han ga ut boken *Sataniske vers*. Dusøren har økt i rykk og napp etter at fatwaen ble utstedt av ayatollah Khomeini, datidens åndelige leder for Iran, i 1989. Nå, i anledningen dommens 27-årsdag, bidrar altså førti iranske organisasjoner med 600 000 friske dollar til fondet, eller om lag 5,2 millioner kroner. [...] den iranske regjeringen trakk sin offisielle støtte til dommen i 1998. [...] at fatwa-fondet først ble opprettet av den veldedige organisasjonen Bonyad 15. Khordad, oppkalt etter datoen for den iranske revolusjonen. [...] Det er en privat stiftelse. [...] Selv om donasjonen til drapsfondet bør leses som innenrikspolitikk, er det ikke utenkelig at noen tar oppfordringen om å drepe Rushdie mer direkte.” (*Morgenbladet* 26. februar–3. mars 2015 s. 2)

Pamfletten *Til Rushdie: Arabiske og muslimske intellektuelle for ytringsfrihet* (1994; oversatt i Cappelens serie Brennpunkt, fra fransk) inneholder korte artikler av 21 intellektuelle. Ann-Magrit Austenås bok *Arven etter sataniske vers: Den politiske kampen om religion og ytringsfrihet* (2011) handler om hvordan “religiøse symboler og følelser har vært brukt i kampen om politisk makt.” (https://issuu.com/cappelendammm/docs/arven_etter_satanistiske_verk_av_an; lesedato 17.01.18)

Forfatteren Taslima Nasrin fra Bangladesh fikk en fatwa rettet mot seg i 1993, dvs. at muslimer fikk religiøs godkjenning til å drepe henne. Hennes roman *Lajja* (1993) ble oppfattet som blasfemisk av en gruppe som kalte seg “Islams soldater” (Charpentier 2006 s. 229). I 1994 ble Nasrin utsatt for enda en fatwa, etter å ha uttalt at sharia-lover burde mykes opp. Samme år fikk hun oppholdstillatelse i Sverige. Hennes kritikere oppfattet det som om hun tolket Koranen helt selvstendig. Nasrins feminisme ble dessuten oppfattet som farlig i noen land, mens det i Frankrike ble så mye fokusert på hennes feminisme at hennes skjønnlitterære forfatterskap kom i bakgrunnen og ble bagatellisert som middelmådige verk (Delphine Naudier i Charpentier 2006 s. 240-241). Nasrin selv uttalte: “Jeg er ikke en feminist, men jeg er en humanist.” (sitert fra Charpentier 2006 s. 241)

“Den saudi-arabiske forfatteren Turki al-Hamad har skrevet en av Midt-Østens mest kontroversielle bøker. [...] Den saudi-arabiske forfatteren Turki al-Hamad er ikke utsatt for mindre enn fire fatwaer, utstedt av ulike religiøse ledere i Saudi-Arabia. Den første kom som følge av hans suksessrike roman, *Adama* (hebr.: jord), som ikke er nådig i sin kritikk av såvel saudi-arabisk som pan-arabisk politikk. Beskrivelser av intime kroppslige detaljer og ungdommelig seksualitet, har heller ikke unngått å bøte på seg de religiøse ledernes harme. [...] *Adama* er mer kompleks enn den ser ut til ved første øyekast. For det er ikke kun til de politiske styresmaktene i Riaydh det rettes kritiske spørsmål eller sparkes; men til hele den arabiske livsverden – måten barn og unge, gutter og jenter, blir formet av foreldre,

religion og stat, slik at de vil passe inn i et kjent, tradisjonelt mønster.” (Per Kristian C. Nielsen i <http://www.nytid.no/>; lesedato 20.10.08)

Etter Salman Rushdie-saken og 11. september 2001 har det i Vesten vært flere kontroverser om ytringer som muslimer synes er religiøst krenkende. Blant annet skapte den italienske journalisten Oriana Fallaci mye blest med sine bøker om islam og europeiske muslimer. En kvinnelig forfatter fra Saudi-Arabia, Rajaa Alsanea, ga ut romanen *Jentene fra Riyadh* (på norsk 2007) om fire jenter i Saudi-Arabia. Den “har opprørt den religiøse ledelsen i hjemlandet, og er forbudt i Saudi-Arabia. Bak slørene er de saudiske jentene like frigjorte og frittalende som jenter i Vesten, men det uunngåelige voksenlivet og ekteskapet gjør det etter hvert klart for dem at de likevel lever i en nådeløst undertrykkende mannskultur.” (*Medlemsblad for Bokklubben nye bøker* nr. 17 i 2007 s. 11).

Den italienske forfatteren Roberto Saviano skrev om mafiaen i boka *Gomorra* (2006, på norsk 2008, filmatisert av Matteo Garrone i 2008) og ble truet på livet. I 2008 var han “omgitt av fem livvakter med skuddsikre vester. [...] Den overhengende faren for å bli drept gjorde at New York Times sammenliknet Saviano med Salman Rushdie i en lederartikkel tidligere i år. [...] Litt lokal oppmerksomhet synes Camorraen bare er morsomt. Rett etter utgivelsen, skal mafiamedlemmer som er omtalt i boka ha skrytt til hverandre, stolte over å få sine liv beskrevet i bokform. Det var først da det internasjonale søkelyset ble for sterkt at grunnlaget for mafiaens forretningsmodell ble truet. Og da opplaget kom opp i 100 000, ble Camorraklanene misfornøyde. Etterforskningen førte til at myndighetene bestemte seg for å gi Saviano livvakter. De var bekymret etter å ha funnet ut at Casalesi-klanen, som har hovedsete i en av forstedene til Napoli, hadde konkrete drapsplaner. [...] Rushdie sendte tidlig støttemelding på e-post da han hørte om de første drapstruslene mot Saviano. Da de to møttes i New York, ville han også komme med et råd. “Hør på meg, Roberto. Du kommer aldri til å oppleve en dag der en politimann tar ansvaret for å si til deg at du er fri, at du kan gå hjem alene uten livvakter. Det kommer aldri til å skje, det er du selv som må bestemme det til slutt. Friheten er i ditt eget hode.” - Det var vel ment som en støtteerklæring. Men det er et ganske dramatisk utsagn? - Det var forferdelig. På en måte deler jeg jo analysen. Men det framstår som en livstidsdom. For dette er ingen god periode. Jeg håper jo at jeg en dag skal kunne vende tilbake til et alminnelig liv. Det virker bare ikke så sannsynlig nå.” (*Dagbladet* 22. mai 2008 s. 40-41)

Ibsens skuespill *Et dukkehjem* ble i 2011 spilt i Iran, men ikke under vanlige betingelser for teaterregissørers arbeid: “De iranske teaterkonvensjonene tillater ikke kyssing på scenen. I stedet gir ekteparet Helmer hverandre små lapper der det står “kyss”.” (*Dagbladet* 27. januar 2011 s. 61)

I 2007 ble noen av den beryktede terroristen Osama bin Ladens taler og brev utgitt på norsk (på forlaget l.s.p.). I en anmeldelse i *Morgenbladet* skrev forskeren Anders Romarheim: “Bør slikt sirkuleres? Amerikanske myndigheter har aktivt

forsøkt å begrense spredningen av tekstene [på arabisk og i den engelske oversettelsen som den norske boka er basert på]. Hovedgrunnen skal være at de kan gi kodete meldinger til sovende terrorceller, med beskjed om å iverksette spesifikke operasjoner.” (*Morgenbladet* 22.–28. juni 2007 s. 30)

Forfattere har gjennom historien kunne bruke sensurens trykk som et middel til å markere sine avvikende meninger, og framstå som mer nytenkende, nyskapende og “sensuringsverdige” enn andre (Plachta 2006 s. 25). Trusselen om å bli sensurert kunne brukes til å posisjonere seg på det litterære markedet og gjøre seg attraktiv for lesere som mislikte sensurordningen. Påskriften “usensurert” på en bok har gjort mange nysgjerrige og kjøpelystne (Plachta 2006 s. 26).

Det finnes ulike måter å omgå (eller prøve å omgå) sensur og trykkeforbud i det landet en bor på. Aleksander Solsjenitsyns roman *Den første sirkelen* (1968) ble “initially published in a shorter version in the hope of passing Soviet censorship” (Boxall 2006 s. 600). Den tibetanske forfatteren Tsering Woese hadde i 2008 bodd i Kina i lang tid. Hun har brukt ulike strategier for å gi ut tekstene sine: “Hun blogger og arbeider for Radio Free Asia, utgir poesi på Taiwan, og en novelle-samling i Hong Kong. I 2006 utga hun to bøker om kulturrevolusjonen i Tibet [...] “Unlocking Tibet” er skrevet sammen med ektemannen Wang Lixiong og utgitt i Sveits.” (*Dagbladet* 7. mars 2008 s. 39) Mange forfattere i DDR under den kalde krigen fikk gitt ut sine bøker i Vest-Tyskland, ikke i hjemlandet (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 329). Den polske forfatteren Slawomir Mrozek’s komedie *Politiet* (1958) handler om strategier for å omgå sensur. Den ungarske forfatteren Péter Esterházy’s romaner, skrevet og utgitt under et kommunistisk regime, bruker mange knep for å latterliggjøre eller lure sensuren (Delaperrière 1999 s. 153). Et eksempel er de visuelle tomrommene i romanen *Hjelp til hjertets verb* (1985), som av leseren kan oppfattes som grenser der forfatteren ikke har lov til å fortelle videre (sensurlakuner).

Noen forfattere vet til de grader at de utfordrer og provoserer, at de gir tekstene sine titler som henspiller direkte eller indirekte på sensuren de utsettes for. Et kinesisk eksempel er titlene *Boka til å brennes* (*Fenshu*, 1590) og *Boka til å gjemmes* (*Cangshu*, 1599) av filosofen Li Zhi. Forfatteren ga den første boka tittelen fordi han visste at den kom til å vekke voldsomme reaksjoner og anbefalte i forordet leserne å brenne boka etter å ha lest den. I forordet skriver han også at noen vil ønske livet av han på grunn av innholdet (Billeter 1979 s. 263). *Boka til å brennes* er en samling brev, notater og dikt (Billeter 1979 s. 262). Når det gjelder den andre boka, ber forfatteren leserne om å gjemme den fram til den tid da de fleste har innsett sannheten. Li Zhi mente at *Boka til å gjemmes* var langt forut for sin tid og burde forbli ukjent for de fleste i mange år (Billeter 1979 s. 9-10).

“Enhver må få tale fritt ut, hvem han enn måtte være... så sant han ikke er et fiendtlig element og ikke retter ondsinnede angrep, og det ikke gjør noen skade om det han sier er uriktig.” (Mao Zedong: Oppgavene for 1945) “Emnene og bredden

av litterære arbeider må være ubegrenset. En kan enten prise det nye regimet eller kritisere det gamle.” (En taler på den kinesiske forfatterunionens kongress i 1956) (begge sitatene hentet fra <http://www.fagerhus.no/filosofi/ytring.html>; lesedato 29.11.12)

Noen ganger kan det fortone seg som om myndighetene i liberale land prøver å finne nye strategier for å hindre at en bok spres i offentligheten. “Motivene til [den norske] grunnlovens paragraf 100 understreker at en beslutning om stansing av trykt skrift skal være meget vanskelig å oppnå. [Et eksempel er] en avgjørelse fra Borgating lagmannsrett vedrørende stansing av en norsk oversettelse av [Hitlers] *Mein Kampf* [...]. Boken ble utgitt uten å ha klarert opphavsrettighetene til oversetteren. Det ble nedlagt forbud mot utgivelse. Opphavsretten ble gitt prioritet fremfor ytringsfriheten.” (*Morgenbladet* 9.–15. november 2007 s. 19)

“Er “Mein Kampf” et farlig verk som må forbys for å komme ekstremister til livs? Eller er det et historisk dokument som bør kunne finstudies av alle som vil forstå nazismens røtter? [...] Nysgjerrige tyskere med interesse for megalomanien og den avsporede selvforståelsen hos mannen som la den tyske nasjonen i grus, har i 60 år måttet ta til takke med godkjente utdrag – eller laste den ned på nettet eller forsøke å kjøpe den i utlandet. [...] Begrunnelsen er at det vil være dobbeltmoralisk å støtte de tverrpolitiske forsøkene på å forby det tyske nazistpartiet NPD og samtidig bidra til utbredelsen av nazistisk tankegods. Beslutningen om å trekke tilbake tillatelsen til utgivelsen har imidlertid også blitt hilst velkommen av den tidligere presidenten for det jødiske sentralrådet i Tyskland: - Hitlers makkverk er preget av hat og menneskeforakt og oppfyller ifølge eksperter kriteriene for folkehets, sier Charlotte Knobloch, som også henviser til samtaler med tidligere KZ-fanger som kritiserer utgivelsesplanene. [...] Det kan virke absurd å opprettholde et forbud mot en bok som på få minutter kan lastes ned på nettet. Med et statlig forbud risikerer man å øke verkets tiltrekningskraft på svake sjeler, mener den britiske historikeren Ian Kershaw, forfatter av en rekke Hitler-biografier. - Det finnes ingenting i “Mein Kampf” man trenger å være redd for. Tyskland har et intakt demokrati, og derfor er det bedre å studere boka enn å gjemme den unna. Det kan gjøre den til en mystisk traktat som kan bidra til å nedkalle onde ånder over samfunnet, uttalte Kershaw i forbindelse med den første beslutning om å støtte utgivelsen. - Det var en feil å mystifisere Hitlers overvurderte produkt, som likevel er tilgjengelig på Internett. Derfor er det også bra at det er planer om å publisere en vitenskapelig utgave. Man burde ha gjort det for lenge siden. [...] I 2015 utløper opphavsrettighetene på verket, som deretter kan utgis av enhver modig tysk forlegger. Statsministeren i Bayern har imidlertid annonsert at man vil bruke alle juridiske midler for å forhindre eventuelle utgivelsesplaner.” (*Klassekampen* 4. januar 2014 s. 44-45)

Bøker som primært er spennings-/underholdningslitteratur blir sensurert i mange land når de berører politiske temaer. Tom Egeland's romanthriller *Ulvenatten* (2006) handler om tsjetsjenske terrorister som tar debattantene i et TV-studio som gisler. Om en russisk oversettelse av boka har Egeland fortalt følgende: “Mitt

forrige russiske forlag hadde kjøpt boken og oversatt den, men toppsjefen nektet å utgi den fordi han mente den var antirussisk. For meg fremsto det som regelrett sensur og et ganske rystende ekko av det gamle Sovjet-diktaturet. Denne hendelsen førte til at jeg brøt med det forlaget, og hun som var min redaktør og var blitt overprøvd, startet et nytt forlag og tok med seg bøkene mine dit. Men, som hun sier, i det nåværende regimet i Russland tør ikke hun heller utgi boken. Jeg kan jo skjønne det, vi ser hvordan modige journalister og opposisjonelle blir likvidert på åpen gate.” (intervju i *A-magasinet* 29. februar 2008 s. 19)

Noen medier sensureres dessuten mer enn andre. Filmsensur ble innført i Frankrike allerede i 1909: “Four executions by guillotine are filmed in Béthune, France, leading to the implementation of film censorship. In a circular distributed by the Minister of the Interior ‘cinematographic spectacles of this kind’, capable of provoking social disturbances, are forbidden.” Etter første verdenskrig, i 1919, ble sensur satt mer i system ved at det ble opprettet et fransk “national film censorship board comprised of thirty politicians and educators to control the distribution of all films. Later, in 1928, the state includes representatives of the film industry in the board.” (Mundy 2001 s. 229)

“In the 1970s, Spanish middle-class audiences started going across the border to see the forbidden films in France. [...] Special trips were arranged to Biarritz and Perpignan to see films like *Last Tango in Paris* or *Decameron*” (Joan Hawkins i Mathijs og Mendik 2008 s. 179).

Det har forekommet filmsensur også i vestlige land gjennom hele etterkrigstiden. Til og med førsensur har forekommet. “Den såkalte “Hays Code” ble iverksatt i 1930 i amerikansk filmindustri nettopp for å sikre at ingen filmer skulle kunne få publikum til å sympatisere med skurkene. Foranledningen var at William Hays, daværende sjef for Motion Picture Producers and Distributors of America, fikk nyss i planer om å filmatisere livet til bankraneren John Dillinger. Hays skrev et brev hvor han slo fast at det aldri skulle bli produsert en film om Dillinger. Senere har Dillinger blitt framstilt på lerretet flere ganger, senest av Johnny Depp i et ganske så sympatisk portrett i fjorårets “Public Enemies”. Hays-reglene mistet sin kraft i løpet av 60-åra” (*Dagbladet* 2. februar 2010 s. 49).

Den amerikanske tegneserieskaperen Mike Diana ble i 1994 dømt for obscønitet i serien *Boiled Angel*. Blader i serien ble funnet av politiet under etterforskningen av en mordsak, og Diana ble senere stevnet for retten. Diana ble bl.a. dømt til å betale tre tusen dollar i bot, 1248 timer sosialt pliktarbeid, til å ta et kurs i etikk for journalister, gjennomgå en psykologisk test og ikke tegne serier med samme type innhold som *Boiled Angel*. Han måtte dessuten være forberedt på at politiet når som helst kunne foreta undersøkelser i hjemmet hans (Stephan Packard i http://www.medienobservationen.uni-muenchen.de/artikel/comics/packard_myopie.html; lesedato 06.07.11). Juryen var under sin avgjørelse ikke preget av en “private

activities of consenting adults’-mode”, men en “ ‘my god, what if my kid sees this on the way home from school’-mode” (William J. Dyer sitert av Packard).

Noen musikalske komposisjoner har blitt oppfattet som uttrykk for en frihetsidé eller en nasjons frigjøringskamp. Musikk som kunne knyttes til revolusjonære bevegelser har svært ofte blitt forbudt. Italieneren Gioacchino Rossinis opera *Wilhelm Tell* (1829) ble forbudt spilt i Tyskland og Østerrike fordi handlingen viser østerrikeres undertrykkelse av sveitsere. Den kunne framføres da teksten ble endret slik at sveitserne ble kalt tyrolere og østerrikerne ble til franskmenn og italienere (Stephan Eisel i <https://www.grin.com/document/150207>; lesedato 18.03.20).

Den tysk-østerrikske komponisten Richard Strauss måtte kjempe mot å bli sensurert. Full av sarkasme lot han en av karakterene i den opprinnelige versjonen av operaen *Ariadne på Naxos* (1911-1912) si: “Hvorfor framfører man slikt som dette? Hvis jeg var kongen, ville jeg forbudt ethvert musikkstykke slik at ingen kanarifugl kunne høre det og deretter synge det. Og den fyren som hadde skapt musikken, ville blitt lagt i jern, så da ville det snart vært rent bord.” (her sitert fra <https://www.grin.com/document/150207>; lesedato 18.03.20)

I 1917, altså under 1. verdenskrig, forbød ledelsen i New York omtale av tyske operaer i skolene, fordi tyskerne var fiender, og i 1918 besluttet ledelsen for New York-filharmonikerne ikke lenger å framføre komposisjoner av levende tyskere (Stephan Eisel i <https://www.grin.com/document/150207>; lesedato 18.03.20).

I 1937 sa Hitler: “Det er nødvendig å anvende de allmenne lovene for utviklingen og ledelsen av vårt nasjonale liv også på musikkens område, for ikke å vekke tilhørerens forvirring og forundring over et teknisk virvar av toner, men å la tilhørerens hjerte overveldes av den ante og oppfylte skjønnhet i klangene.” (sitert fra <https://www.grin.com/document/150207>; lesedato 18.03.20)

Mange fremragende komponister, musikere og sangere var jøder eller av jødisk avstamning, og disse fikk stadig større problemer utover på 1930-tallet ettersom antisemittismen og rasismen gjennomtrengte Nazi-Tyskland. Et eksempel er at det nasjonalsosialistiske lærerforbundet i 1938 frarådet at sanger der jøder hadde skrevet musikken eller teksten ble sunget i tyske skoler (Stephan Eisel i <https://www.grin.com/document/150207>; lesedato 18.03.20). Det “ikke-tyske” skulle “renses bort”, også i musikklivet. Avantgardemusikk vakte nazistenes misnøye og ble stemplet som kakofonier og dekadent. Skjellsordene satt løst overfor musikk som ikke falt i smak, f.eks. ble “musikkbolsjevisme” brukt (Stephan Eisel i <https://www.grin.com/document/150207>; lesedato 18.03.20). I og med at nazismen var en antikristelig ideologi, var ikke kirkemusikk verdsatt, men kunne vanskelig forbys i selve kirkene uten å vekke stor motstand i folket.

“Gjennom historien finnes det mange eksempler på mer eller mindre klare musikkforbud, sensur som kan være legitimert ut i fra moral, etnisitet, politikk eller

religion. I Nazi-Tyskland var det et forbud mot jazz, jødisk og atonal musikk. Under diktaturene i Chile og Brasil var en rekke artister svartelistet. Wagners musikk har lenge i praksis vært forbudt i Israel. [...] I dag finner vi musikkensensur for eksempel i visse former for ortodoks islam der musikk i seg selv er forbudt og i Iran der kvinner ikke kan synge offentlig, sier [Jan Sverre] Knudsen. - Romfolkets musikk forfølges systematisk i Romania, og i Finland er ikke heavy metal-musikk tillatt brukt i skolen. [...] Under militærdiktaturet i Brasil fra 1968 til 1974 ble en rekke populære artister sensurert. Noen brukte kreative måter for å omgå eller slå tilbake mot sensuren. - Milton Nascimento ga ut en hel CD uten tekster, og med et “sanghefte” med blanke ark – et klart budskap om at han var blitt offer for sensuren. Nå åpnes arkivene fra diktaturtiden og man finner noter med forbudt-stempel og kommentarer [...] Undersøkelser av musikkensensur gir en ny dimensjon til studiet av ytringsfriheten, sier Knudsen. - Det sier noe spesielt om musikkens funksjon og potensial. [...] Han ber oss også være bevisste på hvem som bestemmer og kontrollerer tilgang til musikken.” (<http://www.hioa.no/Aktuelle-saker/Musikkensensur-i-et-globalt-perspektiv>; lesedato 22.08.17) Jan Sverre Knudsen m.fl. har redigert boka *Researching Music Censorship* (2017).

Den tyske komponisten Paul Hindemiths musikk falt ikke i nazistenes smak. “Etter illevarslende angrep fra nazi-pressen allerede i 1932 blir en stor del av Hindemiths verker i april 1933 fordømt som kulturbolsjevikiske og forbudt. Etterhvert skulle fordømmelsen i praksis komme til å gjelde både komponisten og hans musikk som sådan, hvilket ikke minst skyldtes hans solidaritet med jødiske musikere. Operaen “Mathis der Maler”, med sin kunstneriske frihetsforkynnelse og sitt budskap om individets samvittighetsforpliktelse, måtte vente til 28. mai 1938 på sin uroppførelse, og da i Zürich. Det skjedde forøvrig i samme uke som utstillingen “Entartete Musik” (vanartet musikk), med fordømmelse av bl.a. Schönberg og Hindemith, ble åpnet i Düsseldorf. Hindemith innså nå at tiden for oppbrudd var kommet. I 1938 slo han seg foreløpig ned i Sveits, før ferden i 1940 gikk videre til hans annet hjemland, USA. Han var forøvrig den eneste “arisk”-tyske komponist som fant å måtte forlate Nazi-Tyskland.” (Ove K. Sundberg i *Aftenposten* 26. november 1995 s. 11)

Franskmennene Philippe Vuillemin og Jean-Marie Gourio lagde på 1980-tallet en komisk tegneserie om nazistenes konsentrasjonsleirer, *Hitler = SS*, som fordi den primært var en underholdningsserie ble forbudt solgt i en rekke land (Joch, Mix m.fl. 2009 s. 310).

Aldersangivelser på filmer, dataspill osv. er ikke sensur i juridisk, men i sosiologisk betydning (Winter 2010 s. 196). Regulerende innskrenkninger, administrative tilgangsbegrensninger osv. (beskrevet av Michel Foucault og andre) fungerer som sensur fordi de hindrer tilgang til informasjon og handlingsalternativer. Aldersbegrenset tilgang til noen medieprodukter brukes av myndighetene for å hindre “skadelige” virkninger. Det er vanlig med høy aldersgrense og advarende påskrifter på filmer, dataspill og musikk-cder med “ekstrem” vold eller “grov” sex.

Heavy metal-musikk anklages av noen for å fremme “vold, satanisme, seksuelle og pornografiske utsvevelser”, samt selvmord (Glogauer 1995 s. 180 og 183). Tiltak kan være initiert av staten, eller av foreldreorganisasjoner, lærere og andre som er bekymret for medie vold og annen uheldig påvirkning på barn og ungdom. Disse gruppene allierer seg med myndighetene, eventuelt også med distributører som frykter boikotter og lignende, for å lage et system av advarsler på og adgangsinnskrenkninger til produktene.

“[T]he “Parental Advisory Explicit Content” stickers on music with potentially offensive lyrics in many respects divides music into “good” and “bad” music. There is in implication that music with the sticker is in some fundamental way different from music without it. The latter is “clean” while “explicit” music is “dirty.” Also, note that an entire genre that is associated with a minority community, rap and hip-hop, tends to receive parental advisory labels on a regular basis. [...] One of the most well known systems, the MPAA’s voluntary film ratings, affixes labels according to language, nudity, sexual content, substance abuse, and violence. As demonstrated in the film *This Film Is Not Yet Rated*, these ratings are arbitrary and merely imposed by a small board of ten people who live in the Los Angeles area. [...] The prejudicial label is used to warn, discourage, or prohibit users or certain groups of users from accessing the resource.” (<http://emilyknox.net/wp-content/uploads/2017/08/TW-Intro-Proofs.pdf>; lesedato 09.12.19)

Klistremerket eller merket med teksten “Parental Advisory: Explicit Lyrics” kom i bruk i USA fra 1990, og viser at en CD eller annen musikkutgivelse har blitt vurdert av Recording Industry Association of America. Merket skal advare mindreårige og deres foreldre mot sangtekster med bannord, obscøne uttrykk osv., og forhandlere har kun lov til å selge CDene til voksne (Krekow, Steiner og Taupitz 1999 s. 238). Merket finnes på nesten alle hiphop-utgivelser, og har bidratt til økt salg (s. 238).

“What is the Parental Advisory Explicit Content logo? The ‘Parental Advisory Explicit Content’ logo can be shown on an audio CD if there is ‘strong language or depictions of violence, sex, or substance abuse to such an extent as to merit parental notification’ on the disc. If you are producing an audio disc that contains such content then you may wish to include it in your artwork, however this is an optional item and is not a legal requirement. This standard was created by the Recording Industry Association of America, although it is also used in the United Kingdom and in other countries throughout the world. [...] The Parental Advisory Explicit Content logo is also known as the ‘Parental Advisory Logo’ or PAL. The logo must be displayed in black and white (if being used) and should ideally be included on the CD artwork and also on any disc case artwork. The logo can be positioned wherever suitable, but is typically included in one of the bottom corners of the disc cover artwork. [...] In some countries and record stores, discs with the Parental Advisory Explicit Content logo are banned from sale, this is also true of Wal-Mart in America where only the ‘clean’ versions of albums are sold.” (<http://>

www.wizbit.net/cd-dvd_production_faqs_parental_advisory_explicit_content_logo.htm; lesedato 11.04.14)

“Prejudicial labels are designed to restrict access, based on a value judgment that the content, language, or themes of the resource, or the background or views of the creator(s) of the resource, render it inappropriate or offensive for all or certain groups of users. The prejudicial label is used to warn, discourage, or prohibit users or certain groups of users from accessing the resource. Such labels sometimes are used to place materials in restricted locations where access depends on staff intervention. [...] Directional aids can have the effect of prejudicial labels when their implementation becomes proscriptive rather than descriptive. When directional aids are used to forbid access or to suggest moral or doctrinal endorsement, the effect is the same as prejudicial labeling.” (American Library Association, “Labeling and Rating Systems: An Interpretation of the Library Bill of Rights”, 2014; her sitert fra <http://emilyknox.net/wp-content/uploads/2017/08/TW-Intro-Proofs.pdf>; lesedato 30.01.20)

Noen fangrupper, f.eks. fans av skrekkfilmer, danner ekstra tette bånd fordi mange av de verkene de liker er forbudt. Sensuren bidrar til å skape en “motoffentlighet” (Winter 2010 s. 197).

Papirboikott og andre typer boikott har blitt brukt for å hindre offentliggjøring av tekster (Plachta 2006 s. 152). Reto Wehrli bruker uttrykket “markedsøkonomisk boikottsensur” om hvordan kapitalistisk markedslogikk utelukker upopulære kulturinnslag. f.eks. heavy metal med kontroversielle tekster (Wehrli 2005 s. 289). Mer direkte boikottaksjoner er vanligere. Et eksempel på hvordan boikotter kan initieres: “De 350 000 medlemmene som blir representert gjennom American Family Association (AFA) ved lederen pastor Donald Wildmon fra Tupelo (Mississippi), publiserer i hver utgave av sitt tidsskrift en liste over firmaer som produserer produkter som etter AFA og Wildmons mening innvirker destruktivt på den offentlige tukt og sedelighet, og kommer ofte med direkte oppfordring til boikott.” (Wehrli 2005 s. 289)

Skjønnlitteratur har blitt kalt “fornærmende, ekkel og avskyelig” osv. (Lehmstedt og Herzog 1999 s. 387). Etter århundreskiftet 1900 ble det i Tyskland utgitt advarende bøker som Arthur Heldts *Smusslitteratur: I kritisk lys fra et oppdragelsesstandpunkt* (1908), Karl Brunners *Vårt folk i fare! Et kamprop mot smusslitteraturen* (1909) og Theodor Justs *Smusslitteraturen: En årsak til forbrytelser og dens bekjempelse* (1909). Den populære masselitteraturen ble oppfattet som en “forbryterskole” og “forgiftet åndelig næring” (Lehmstedt og Herzog 1999 s. 376 og 385), og i noen tilfeller ble det oppfordret til boikott av forretninger som solgte slik litteratur.

Den amerikanske 1800-tallslyrikeren Emily Dickinson ble “ufarliggjort” etter sin død: “I de første utgavene var både diktene og utvalget sterkt redigert; særlig ble

erotiske og aggressive trekk tonet ned. Men ikke bare diktene trengte hjelp; Dickinson selv ble også pyntet på. Det eneste bildet som finnes av henne, en daguerreotypi fra da hun var 16–17 år gammel, ble retusjert i den første utgaven av hennes dikt, fra 1890. Den svarte kjolen ble hvit, og både hår og ansiktstrekk ble myknet opp. Skjønnhets-behandlingen av dikt og forfatter varte i over 60 år, inntil Thomas H. Johnsons utgave uten viktorianske “forbedringer” endelig dukket opp i 1955.” (*Morgenbladet* 2.–8. juli 2010 s. 37) Dickinson kalte seg selv en gang “the only Kangaroo among the Beauty”. Den tyske dikteren Johann Wolfgang von Goethes *Venetianske epigrammer* inneholder erotiske skildringer og ble derfor sensurert i Weimar-utgaven av *Samlede verker* utgitt etter hans død (Plachta 2006 s. 128). Diktverket ble publisert, men nedkortet og “renset” for det mye av det erotiske (f.eks. dikterens møte med en prostituert). I de håndskrevne manuskriptene som skulle gjengis i faksimile, ble det skrapet på blekket slik at noen ord skulle bli uleselige, og noen av Goethes blyantnedtegnelser ble visket bort (s. 128).

Bruk av aldersgrenser kalles av og til for “alderssensur”. Hensikten med dette virkemiddelet er å hindre at barn blir eksponert for ekstrem vold og sadistiske grusomheter, rå sexscener og lignede på film eller i andre medier, dvs. alt som kan virke avhumaniserende og føre til at barna mister troen på det gode i livet. Alderssensur kan reelt ha motsatt virkning enn det som er tilsiktet. En filmviter uttrykte dette poenget slik: “18-årsgrense kan være guds gave til en horrorfilm. Det har en tendens til å virke salgsfremmende når det blir debatt rundt sensur og sterke scener. Filmen blir straks mer interessant for unger når den får 18-årsgrense, og det vil garantert øke dvd-salget blant dem” (Kjetil Lismoen i *Dagbladet* 19. desember 2007 s. 50). Noe lignende har blitt observert når dataspill får høy aldersgrense eller blir forbudt. Da blir viljen til å se eller spille produktet enorm hos noen.

“I dag är 15-årsgränsen på bio den enda åldersgräns för mediekonsumtion som är absolut. Filmer som visas offentligt granskas av psykologer och pedagoger på Statens medieråd så att de inte kan “skada barns välbefinnande”. Lagen är i grunden över hundra år gammal och någon liknande form av statliga åldersgränser har inte instiftats för vare sig tv, video, spel eller internet (utöver det som regleras av brottsbalken). [...] Tv- och datorspel har visserligen också åldersgränser, spelbranschens PEGI-märkning. Men de är bara rekommendationer, baserade på om spelen innehåller, exempelvis, våld, sex och svordomar. En typ av innehållsdeklaration. [...] Om barnet spelar hos kompiserna eller ser en film i smyg kan det bli svårt att berätta om något varit skrämmande eller gått överstyr. [...] If you can't beat them, join them. Det viktigaste är att ha en förtroendefull och öppen dialog, menar Gunilla Granholm. Och att vara insatt i barnens värld. - Diskutera, problematisera och reflektera. Det är ett bra sätt att rusta barnen och ta föräldra-ansvar. [...] Det är bättre att ha koll än inbillad kontroll. Och det är betydligt mysigare att titta på en läskig serie tillsammans i soffan, än att oroa sig för att barnen ser den ensamma, med bara skärmen som sällskap.” (Hanna Welin i <https://kit.se/2015/10/16/15892/behovs-verkligen-aldergranser-for-barn/>; lesedato 03.08.18)

“Russland har som kjent, og til store internasjonale protester, ved lov innskrenket rettighetene til landets homofile. SvD melder at en av effektene av Putins nye lov blir at fra og med i høst skal alle russiske avisartikler om homoseksualitet merkes med symbolet “18+” og teksten: “Denne teksten inneholder informasjon som ikke er passende for lesere under 18 år, etter ny russisk lovgivning.” ” (*Klassekampens* bokmagasin 24. august 2013 s. 2)

“Antallet forbudte bøker øker i Russland. All litteratur som “oppfordrer til ekstremisme” kan forbys. Det gjelder bøker som Goebbels’ dagbøker og Mussolinis selvbiografi. Verre er det kanskje når den hellige hinduistiske teksten *Bhagavadgita* bare så vidt overlever sensuren og en ny oversettelse av Koranen ikke gjør det. Noen muslimske organisasjoner støtter likevel sensuren og hevder oversettelsen er ekstrem og salafistisk. Faktum er likevel at russiske domstoler har stanset over 60 muslimske tekster.” (*Morgenbladet* 11.–17. oktober 2013 s. 39)

“Makteliten i russisk politikk innskrenker ytringsfriheten ved bruk av kvasilovlig trakassering. [...] Selektiv håndheving av loven er et velkjent fenomen i autoritære regimer. Håvard Bækken har gransket fenomenet i russisk politikk fra 2007 til 2011. Han har sett nærmere på hvordan lover og regler brukes selektivt mot regimekritikere og opposisjonspolitikere i Russland. [...] Håvard Bækken forsvarte sin avhandling *Selective Law Enforcement in Russian Politics 2007-2011. Legal Action for Extra-Legal Purposes* [...] De konkrete sakene er mange, og ikke to av dem er like. Men noe er felles. Det dreier seg om en helt spesiell form for underkuing, en underkuing som på mange måter er mer sofistikert enn den som utøves med batong. Hensikten er å kontrollere rommet for politiske ytringer, påpeker Bækken. Der batongen ikke når fram, brukes i stedet manipulerede regler og kvasilovlig trakassering. [...] Bækken har intervjuet mellom 40 og 50 opposisjonspolitikere og regimekritikere i et dusin byer i ulike regioner i Russland. Han har konsentrert seg om tre særlig aktuelle rettsområder: loven om antiekstremisme, loven om opphavsrett, og lover knyttet til registrering av kandidater som vil stille til valg. - Lovtekstene på alle disse områdene er gjennomgående mye kritisert. De er unødvendig byråkratiske og ofte selvmotsigende. I sum virker det så godt som umulig å følge dem til punkt og prikke. Du vil med andre ord kunne finne en lov tilpasset enhver. [...] Det kan kjøres en sak mot alle. Og saken kan ta flere år. Strafferammene er strenge. Fengsel er ikke uvanlig. Men begrepet straff må her forstås subjektivt. Den som stadig blir trakassert, for eksempel konstant utsatt for nye inspeksjoner og avhør, vil selv oppleve det som straff, selv om han eller hun slipper unna formelle sanksjoner. Som en informant sa: “Det tar år av våre liv.” ” (<http://www.hf.uio.no/ilos/forskning/aktuelt/aktuelle-saker/2014/kneble-russiske-regimekritikere.html>; lesedato 03.06.14)

“Der ser dere hvordan det går! Den avskrekkende effekten er en viktig del av denne kvasilovlige trakasseringen, mener Bækken. - Myndighetene lurar med andre ord ingen. Det er ikke nødvendig. Men de dobbeltkommuniserer. De viser til lover og

regler og nekter dermed for at politisk bakgrunn er årsaken til at de griper inn. Samtidig er det avskrekkende hintet til dem det gjelder, andre regimekritikere, helt åpenbart. [...] Lovverket for å registrere seg til valg er så utrolig kronglete at det er en lett sak å stoppe regimekritiske kandidater. Retten til å stille til valg er grunnlovsfestet. Men det hjelper lite når helt parodiske småting fører til at registreringen ikke godkjennes. [...] På russisk har man to ord for ordfører. Har en person brukt det ene ordet, får han høre at det var det andre ordet han skulle ha brukt. Dermed får han beskjed om at han har oppgitt falske opplysninger. [...] Korrupsjon hører med i totalbildet. Men jeg unngår bevisst begrepet, fordi korrupsjon er ulovlig. Det som gjøres i disse tilfellene, er en slags håndheving av loven. [...] Loven er et instrument som kan brukes til nær sagt hva som helst. Derfor er også folks respekt for loven utrolig lav. Under disse forholdene er det nesten ufattelig at noen fortsatt bedriver regimekritikk, påpeker Bækken. - Politikk blir i seg selv nesten en form for ekstremisme. Det skjer en radikaliserings av hva det vil si å være opposisjonell. Bare de aller mest innbitte holder ut.” (<http://www.hf.uio.no/ilos/forskning/aktuelt/aktuelle-saker/2014/kneble-russiske-regimekritikere.html>; lesedato 03.06.14)

“Det er velkjent at russiske myndigheter bruker lover og regler selektivt mot regimekritikere og opposisjonspolitikere i Russland. [...] Maktmisbruket finner ofte sted på regionalt nivå, og informantene hevder at det er politisk motivasjon som ligger bak anklagene. Det er anklager om de samme lovbruddene som går igjen, og lovene det siktes til kjennetegnes ved å være svært vide og uklare, overdrevent byråkratiske eller fulle av selvmotsigelser, som i prinsippet betyr at alle kan komme til å bryte dem. På den måten kan politiske myndigheter avgjøre hvem som blir anklaget, og en skrivefeil i et skjema kan for eksempel være nok til at en opposisjonspolitiker ikke får stille til valg. [...] Det er en form for innskrenking av ytringsfriheten som verken er lovlig eller ulovlig, men som hele tiden befinner seg gråsonen, og som derfor er vanskelig å få tak i, forklarer Bækken. [...] Russiske myndigheter forsøker imidlertid ikke å skjule det politiske maktmisbruket. Tvert imot, mener Bækken. - De nekter for at det politiske misbruket finner sted. Likevel hintes det frem som en sterk signal-effekt til hele befolkningen om hva som er lov og ikke lov innenfor spillereglene til det autoritære regimet. Når personer eller organisasjoner hevder å ha blitt straffet for å ha brukt ytringsfriheten, vil dette kunne skremme eller føre til apati blant befolkningen generelt.” (*Apollon* nr. 2 i 2014 s. 55)

“Den glimrende russisk-amerikanske journalisten Masha Gessen kjenner den russiske forlagsverdenen godt, og i denne reportasjen [“Russian Purge”, 2016] beskriver hun hvordan sensur ikke lenger er nødvendig i Vladimir Putins Russland. Frykten for å tape penger er mer enn nok, skriver hun. Sensuren utøves ikke av myndighetene, men av kundene – tilfeldig forbipasserende – som er fulle av fordømmelse overfor bøker med “kontroversielt innhold”. Et godt stykke journalistarbeid av Gessen, uendelig nedslående lesning for oss alle.” (*Morgenbladet* 29. februar – 3. mars 2016 s. 58)

“[B]okhandlere i Moskva fjernet Art Spiegelmans Pulitzer-vinnende tegneseriebok “Maus” fra hyllene sine, for ikke å bli beskyldt for å bryte loven mot nazi-propaganda. Det melder Slate, som mener tilfellet er et eksempel på russisk selvsensur i frykt for lover som bevisst er vagt utformet. De siterer en sak fra Times om reaksjonene etter at “obskøniteter” ble forbudt i offentlige opptredener: “Kulturfigurer i Russland i dag beskriver et klima av forvirring og angst”. En forlegger uttaler at under Sovjet “visste vi i det minste hva som var reglene.” ” (Klassekampens bokmagasin 2. mai 2015 s. 2)

Den russiske forfatteren Vladimir Georgievitsj Sorokin har i flere av sine tekster brukt en “heslighetens estetikk”, og brukt skandaler rundt seg selv som person og sine verk som en bevisst provokasjon (Neuhaus og Holzner 2007 s. 708). Sorokin har blitt angrepet av blant andre den russiske ungdomsorganisasjonen “Felles vei” (“Idušcie vmeste”), som stod president Putin nær politisk. I 2002 arrangerte denne gruppa en “bokinnbyttingsaksjon” der alle lesere kunne bytte inn Sorokins “pornografi” med “nyttige bøker” av den sovjetiske forfatteren Boris Vasilev. Og samme år satte gruppa opp noe som lignet et stort toalett foran Bolsjojteateret i Moskva, der Sorokins romaner ble kastet mens ungdommene ropte at forfatteren skitner til Russlands anseelse, og at hans bøker burde brennes eller i det minste kastes i do (Neuhaus og Holzner 2007 s. 711).

“Den franske skuespilleren Gérard Depardieu er svartelistet i Ukraina, melder Le Monde. Kulturdepartementet i Kiev offentliggjorde 8. august en liste med kunstner-navn som nå ikke skal nevnes i Ukraina. Ukrainsk tv og kinoer får dermed ikke lenger lov til å vise filmer Depardieu er med i. De andre kunstnerne er russere. Depardieu er en venn av Russlands president Vladimir Putin, og han fikk russisk statsborgerskap i 2013. I sommer ble han avbildet som gårdsarbeider i Hviterussland sammen med landets diktator Aleksander Lukasjenko.” (*Morgenbladet* 14. – 20. august 2015 s. 33)

“Natalya Sharina er direktør ved det statlige biblioteket for ukrainsk litteratur i Moskva, og sitter i husarrest på andre året. Hun ble anholdt i hjemmet den 28. oktober 2015, mistenkt for å distribuere og låne ut bøker av den ukrainske nasjonalisten Dmytro Kortsjynskij. En i etterforskningskomiteen uttalte til media at de fant anti-russisk propaganda i Sharinas hjem. Anklagen er å “fremprovosere nasjonalt hat og fiendskap og for ydmykelse av menneskelig verdighet”. Også i 2010 ble hun anklaget for å distribuere ekstremistisk litteratur av en ukrainsk forfatter, men saken ble droppet. Nå anklager staten henne for å brukt bibliotekets penger til å betale advokaten den gangen. Et bibliotek for ukrainsk litteratur kan være kontroversielt i Russland, men det fritar ikke russiske myndigheter fra å respektere de grunnleggende menneskerettighetene. Norsk Bibliotekforening og Norsk PEN har gått sammen om et brev til den russiske ambassaden, der vi uttrykker sterk bekymring og ber russiske myndigheter om løslatelse, og om å respektere ytringsfriheten. Skriv postkort til fengslet bibliotekar! NBFs

ytringsfrihetsutvalg oppfordrer alle bibliotekfolk til å uttrykke sin støtte ved å skrive et postkort til Natalya.” (fra e-post sendt av Norsk Bibliotekforening på e-postlista biblioteknorge, 10.03.17)

“Den polske avisen Gazeta Wyborcza skriver 15. oktober 2015: “Lynsjemobb på internett mot Olga Tokarczuk: Drep forfatteren.” I Polen slår man hardt ned på visse uttalelser, eksempelvis om abort, kjønn eller homofiles rettigheter. Det har til og med blitt straffbart å si noe kritisk om den polske deltagelsen i jødeforfølgelsene under andre verdenskrig. Derfor har Olga Tokarczuk alltid vært en frisk pust. Anledningen for den nevnte lynsjemobben var at Tokarczuk uttalte: “Vi har diktet opp Polens historie som et tolerant, åpent land, et land som aldri har gjort noe galt i forhold til minoritetene sine. I virkeligheten har vi gjort forferdelige ting som koloniserer, en majoritet som undertrykte sine minoriteter, som eiere av slaver eller mordere av jøder.” Uttalelsen fikk tusenvis av kommentarer. Etter at advokaten hennes hadde gransket dem, konkluderte han at hundrevis brøt loven om trusler og hatefulle ytringer. Tokarczuk sa selv at “jeg har aldri opplevd et slikt massehat”. Ikke nok med at Tokarczuk skriver gode bøker, hun føyer seg også inn i tradisjonen for halsbrekkende modige forfattere som taler makta midt imot og må tåle konsekvensene av det. Det står det stor respekt av.” (*Morgenbladet* 21.–27. desember 2018 s. 49)

“Rio de Janeiros borgermester Marcelo Crivella, fra det Bolsonaro-allierte partiet Republicanos, er også biskop i Igreja Universal do Reino de Deus. Altså en av de største evangeliske kirkene, og en stor medieeier. Torsdag 5. september [2019], under litteraturfestivalen Bienal do Livro i Rio de Janeiro, krevde Crivella plutselig at tegneserien *Avengers: The Children’s Crusade* måtte fjernes fra biennalen. Grunn: En rute i boken, laget av Jim Cheung og Allen Heinberg og utgitt i 2011, viste to menn som kysset. Sensurforsøket førte til at biennalen raskt solgte ut sine eksemplarer. Hyllene ble fylt opp, men påfølgende lørdag fikk Crivella støtte fra en rettsinstans som argumenterte for at sensur var nødvendig for å “sikre offentlig ro og orden”. En gruppe offentlige tjenestemenn rykket ut for å konfiskere de nyankomne eksemplarene, samt enhver bok som promoterte “homotransseksualisme”, lød ordren fra Crivella – som tidligere har uttalt at homofili er “ondskap”. [...] Saken havnet senere i høyesterett, som overprøvde avgjørelsen fra den lavere instansen, og slo fast at Crivellas sensurforsøk var ulovlig. [...] Vicente Marques, Grafars mann i Porto Alegre, sier ytringsfriheten har fått tøffere kår de siste ti årene. - Kulturell og politisk sensur har funnet sted siden Brasil ble en koloni i 1500. Under militærdiktaturet, fra 1964 til 1985, ble sensuren og de tilhørende virkemidlene forsterket. Grunnloven fra 1988 garanterte ytringsfriheten, og den statlige sensuren ble redusert, samtidig som uoffisielle former for sensur levde videre.” (*Morgenbladet* 27. september–3. oktober 2019 s. 27)

Brukeradaptasjon kan i praksis fungere som sensur, f.eks. når bøker adapteres til barnebøker. Bibelens historier “om forfølgelse, flukt og overgrep [blir ofte fjernet når lesergruppen er barn]. De dramatiske historiene som Bibelen er full av, men

som barnebiblene hoppet bukk over eller omskrev. Ble du skånet eller ble du lurt? Er kristendommens formidlere rosemalende og feige?” (*A-magasinet* 16. september 2011 s. 28) Teologen Kristin Gunleiksrud mener at barnebiblene bør inneholde “Bibelens viktigste og mest spennende historier. Historier hun mener over tid er blitt forenklet, forvridt og valgt bort, fordi de ikke passer inn i et mildt, salig gudsbilde. [...] Vekk med sensur og omskrivninger. [...] Bibelforsker Kristin Moen Saxegaard mente barneverksjonene lå så langt unna Bibelens originaltekst at den like gjerne kunne droppes – historien var nærmest idyllisert sønder og sammen. - Noahs ark er egentlig en dramatisk fortelling om det ondes problem og at Gud angret to ganger på at han skapte menneskene. Så er det nærmest blitt til en historie om dyr og økologi, med søte illustrasjoner og kos, sier Saxegaard, som har studert barnebiblene fra 1800-tallet og frem til i dag. [...] - Mister vi de livsnære fortellingene, skaper vi et bilde av en lykkeligion. Det gir en fattig og lite slitesterk barnetro, som en vokser ut av. Dermed stopper mange opp ved barnebibelstadiet. Og forblir der.” (s. 28-32)

“Trebarnsfar Geir Smith-Solevåg går i avisen *Vårt Land* hardt ut mot gratis-cd-ene barn får fra Søndagsskolen Norge. På cd-ene for barn fra 4 år presenteres bibelhistoriene om Josef og Moses. “Uten fortolkning blir barna gjennom hørespillene introdusert for at foreldre kan være mer glade i noen av barna sine enn andre, at søsken hater og diskuterer å drepe hverandre, grov vold i affekt med døden til følge, massedrap på småbarn – samt en gud som blant annet sender sykdom og dreper uskyldige i utpressingsøyemed”, skriver han. Generalsekretær Erling Ekroll i Søndagsskolen Norge forsvarer seg med at Bibelen har langt drøyere ting å by på, som fortellingen om Noahs ark, eller Abraham som blir bedt om å ofre sønnen sin.” (*Morgenbladet* 18.–24. juli 2014 s. 7)

“Nylig fikk Sogn og Fjordane Teater avslag fra politiet på en søknad om å sette opp forestillingen “Burn Baby, Burn” på bensinstasjonen i sentrum av Førde. Teatret mente de trengte en tillatelse fordi forestillingen utspiller seg i det offentlige rom. Men både politiet og ankeinstansen har konkludert med at denne forestillingen er for farlig. Dette er underlig og ikke så lite skremmende. Et forsøk på å lage en forestilling med og for rånere – en av Norges største og kontroversielle ungdomskulturer – er dermed stoppet. Begrunnelsen for avslaget er at politiet mener forestillingen glorifiserer den norske rånekulturen. De frykter at den kan ha smitteeffekt: Etter å ha hørt om eller sett forestillingen, kan enda flere ungdommer komme til å bli rånere, mener de. [...] Forestillingen utspiller seg på en bensinstasjon med ekte rånere i hovedrollene. De spiller side om side med profesjonelle skuespillere. Formmessig faller stykket innenfor det tiltagende dokumentariske feltet innenfor teater. Manuset er redigerte, rene sitater fra intervjuer gjort med rånere på bensinstasjoner og i garasjer; med enkeltindivider og grupper og tilfeldig forbigående bilister. [...] Jeg tror denne forestillingen kunne åpnet opp og gitt grunnlaget for en dialog mellom rånerne og politiet, og mellom rånerne og tilskuerne. [...] At denne oppsetningen ikke har fått nødvendig

tillatelse av politiet er sensur. Det er sjokkerende og skuffende.” (Karen Røise Kielland i *Dagbladet* 14. mai 2008 s. 43)

Noen verk blir mer kontroversielle med årene, f.eks. tegneserien *Tintin i Kongo* (1931) av Hergé, som i dag regnes som svært rasistisk, men som ikke ble oppfattet slik på 1930-tallet (<http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2004-04-0130-012>; lesedato 14.09.13). “[K]unstnerisk ansvarlig for ungdomsbiblioteket TioTretton ved Kulturhuset i Stockholm, Behrang Miri, bestemte at samtlige Tintin-bøker skulle fjernes fra hyllene. De klassiske tegneseriene av Hergé har de siste årene blitt utsatt for kritikk for å være for rasistiske, og Miri tok affære: “Tintin speglar en nidbild med ett kolonialt perspektiv. Små barn tar in det okritisk,” som han sa til Dagens Nyheter. Hergé-kritikken har vært såpass sterk i de seinere årene at en av de mest omdiskuterte bøkene, “Tintin i Kongo”, i fjor ble klagd inn for en belgisk domstol. Kravet? Et totalforbud av boka. Domstolen avviste det, og viste til at bøker spiller sin tid. [...] Etter massiv kritikk snudde Kulturhuset, og uttalte at ideen bar galt av sted. [...] Da forlaget Rabén & Sjögren ville endre på teksten i barneboka “Ture Sventon i Paris”, nektet den svenske forfatterforeningen dem å bytte ut ordet “neger”. Skriv heller et forklarende forord, foreslo de.” (*Klassekampens* bokmagasin 29. september 2013 s. 2)

Noen forlag foretar en slags ny-tid-nye-holdninger-tilpassing, og “renser” derfor språket i barnebøker. “Ordet neger og potensielt krenkende fremstillinger er i flere omganger renset ut av Thorbjørn Egners visetekster – noe av Egner selv og noe av andre aktører etter Egners død. I en ny utgave av Mark Twains klassiker *The Adventures of Huckleberry Finn* er ordet *nigger* endret til *slave*. I Sverige raser Astrid Lindgrens datter over at tyske Eske Wollrad mener Pippi-bøkene formidler rasistiske stereotypier. Denne typen revisjon og innspill vekker stadig debatt. For bør vi rense bort det som kan støte i tekster som allerede er trykt og utgitt? [...] Er dette kritikkverdige sensur eller en hensynsfull og nødvendig tilpasning? I et intervju med danske Berlingske Tidende i 2007 avviser forlegger Anders Heger kategorisk at dette kan betegnes som sensur, fordi “Egners værk har været revideret ved hver nyudgivelse så længe han levede, det er intet specielt ved dette”. Men en forfatters revisjon av egne tekster er noe ganske annet enn andres inngripen. Om man er enig eller ikke i revisjonen: Ved å endre og utelate fjerner man like fullt noe av Egners særpreg så vel som spor av den tid tekstene ble til i. Samtidig fjerner man en kilde som kunne vise hvordan enkelte ord endrer betydning med tiden. Egner er en del av sin tids diskurs, som hans tekster aktiverer.” (Aasta M. B. Bjørkøy i *Morgenbladet* 25. november–1. desember 2011 s. 24)

“I en ny versjon av Mark Twains klassiker *The Adventures of Huckleberry Finn* er alle de 219 forekomstene av ordet “nigger” fjernet. I stedet står det nå “slave”. Dette for at boken skal nå ut til flest mulig, sier en representant for Alabama-forlaget NewSouth Books. Redaktøren for nyutgivelsen sier at Twains tilfeldige omgang med n-ordet i dag vil skape en unødvendig avstand mellom boken og dens potensielle lesere. I samme slengen har slemmingen i søsterboken *Tom Sawyer*

skiftet navn fra “Injun Joe” til “Indian Joe”.” (*Morgenbladet* 7.–13. januar 2011 s. 31) Romanpersonen Huckleberry Finn “er full av fordommer, han som andre, men han har sine moralske instinkter i orden. Når han driver nedover Mississippi sammen med den rømte slaven Jim, lærer han sakte å se den andre som menneske og venn. Livet på flåten blir langt å foretrekke fremfor den humbug og nakne selvinteresse som herjer inne på land” (Erik Bjerck Hagen i *Morgenbladet* 16.–23. mai 2013 s. 50).

Egners sang om lille Hoa i hottentottenes land (1951 og senere versjoner) trykkes ikke lenger: “Når visen så fjernes i 2007, har man indirekte stemplet den som krenkende. [...] Det som kan krenke, kan brukes til å opplyse [f.eks. om tidligere tiders holdninger]. For hva oppnår vi om det vanskelige bare renses bort? [...] I Astrid Lindgrens Pippi-bøker er Pippis pappa fortsatt negerkonge i de svenske tekstene, men sydhavskonge i de norske. En rekke tekster har vært gjenstand for samme diskusjon eller revisjon. Som Joseph Conrads roman *The Nigger of the Narcissus* (1897). Den kan ikke lenger brukes i undervisningen i flere land på grunn av ordet *nigger*. Skulle man ha endret i teksten, ville man ha fjernet ideologiske trekk og poeng, samt en mengde tidsspor. I en ny utgave av Mark Twains *The Adventures of Huckleberry Finn*, utgitt av NewSouth Books i Alabama i 2011, er alle 219 forekomster av ordet *nigger* endret til *slave* og *Injun* er erstattet av *Indian*. Forlaget har valgt å revidere for at boken skal nå ut til flest mulig. Redaktøren mener Twains tilfeldige omgang med ordet neger vil skape en unødvendig avstand mellom tekst og lesere. Ordet slave er trolig valgt fordi det ikke er etablert som skjellsord på samme måte som *nigger*, men mer reelt beskriver posisjon og (manglende) status. I amerikanske medier har dette gjenopplivet diskusjonen om hvorvidt kanonisert litteratur bør renses for støtende ord som gjennom 1980-tallet og tidlig 1990-tall var en del av den større *The canon wars*-debatten. På nettsidene til New York Times debatterer en rekke forfattere og professorer hvorvidt *nigger* skal endres til slave eller ikke. Forfatter og journalist Jill Nelson påpeker at “en av kunstens hensikter er å provosere og forstyrre”.” (Aasta M. B. Bjørkøy i *Morgenbladet* 25. november–1. desember 2011 s. 24-25)

“Det er opplagt at revisjon og sensur kan redusere tekstens litterære verdi, og justere eller også eliminere aspekter ved tekstens historisitet. Og dermed vil kanskje tekstens effekt bli en annen enn den opprinnelige. Mark Bauerlein, forfatter og professor i engelsk ved Emory University, påpeker at “til tross for all mishandlingen og rasistiske tilnavn forblir Jim den edle av romanens figurer. Ta bort fornærmelsen og vi går glipp av noe av størrelsen ved karakteren hans”. Ifølge forfatteren David Matthews minimerer sensuren Hucks *enlightenment*: “Grunnen til at Huck er en så holdbar karakter er at han representerer det beste og verste ved sin tid. Han var i stand til å gjennomføre slaveriets iboende urimelighet, og samtidig tilsynelatende tilhøre herreklassen.” [...] Flere av debattantene mener bruken av ordet *nigger* skal merkes og sjokkere. Det åpner for å diskutere de problemstillingene som teksten reiser. [...] Shelley Fisher Fishkin, engelskprofessor ved Stanford University, mener at “du må få leseren din til å høre hvordan rasister

lyder i all deres støtende stygghet” for å kunne kritisere rasisme effektivt, og hun legger til: “Vi må gi lærere verktøyene de trenger for å undervise om Twains bok i kontekst av dette landets rasistiske historie, som boken omhandler.” ” (Aasta M. B. Bjørkøy i *Morgenbladet* 25. november–1. desember 2011 s. 25)

“I den grad en tekst er et historisk dokument, vil sensur av allerede publiserte tekster bidra til å dekke til spor av fortidens uønskede og paradoksale hendelser. Slik forsvinner muligheten til å huske det som ikke bør glemmes eller gjentas. Hvis sensur forhindrer at en tekst blir fjernet fra pensum, er vel sensur å foretrekke? Men når nedsettende og stigmatiserende ord og fremstillinger først er fjernet, reiser det nye problemstillinger: Hvor skal grensene gå for hva som skal renses bort i allerede utgitte tekster? Og hvem bestemmer hva som er akseptabelt? Egners vise “Sangen om Ola Diger” kan også oppfattes som diskriminerende i et samfunn der mange blir stadig tyngre. [...] Endringen av “negrene” til “hottentottene” og “negermann” til “Sambomann” er mer hensynsfull tilpasning enn sensur. Tekstenes poeng og kvalitet er ikke redusert. Men revisjonen skjuler hva som var stuerent i Norge på 1950-tallet. Når visene “Vesle Hoa” og “I hottentottenes land” blir fjernet, vil jeg kalle det sensur.” (Aasta M. B. Bjørkøy i *Morgenbladet* 25. november–1. desember 2011 s. 25)

“Den østerrikske filosofen Robert Pfaller har nettopp vært i Norge og holdt foredrag på en konferanse om frihet i regi av Universitetet i Oslo. Under sitt besøk uttalte han seg blant annet kritisk til at vi ikke lenger får si at Pippi Langstrømpes far var negerkonge. Et slikt forbud er ikke frigjørende verken for afrikanere eller oss, hevdet han. For når folks private irritasjoner over ord og uttrykk får lov til å diktere lovgivningen på denne måten, ja, så representerer det en form for intimitetstyranni som faktisk virker begrensende på friheten. Vi umyndiggjøres og fratras muligheten til selv å utvikle strategier for å hanskes med ubehag. Svaret på krenkelser er ikke alltid lover, forbud og statlige inngripen, sa han, men for eksempel det å anvende humor. [...] hottentottklubben i Sørholtet barnehage i Ullensaker måtte skifte navn, og barna ikke lenger fikk lov til å synge Torbjørn Egners vise om Vesle Hoa.” (*Dagbladet* 14. oktober 2014 s. 42)

“Da det i fjor kom en ny amerikansk utgave av Mark Twains klassiker *The Adventures of Huckleberry Finn* [...] fjernet forlaget alle bokens 215 forekomster av ordet “nigger”, til høylytt offentlig debatt. Når norske Samlaget nå utgir en ny barne- og ungdomsversjon av samme bok, står de med andre ord overfor et vrient valg: politisk korrekt språkvasking eller støtende og fremmedgjørende originalversjon? Svaret: et slags “ja takk, begge deler”. I den nye utgaven er hver enkelt forekomst av n-ordet vurdert individuelt. De gangene begrepet oppfattes som synonymt med “slave” – en vanlig bruk i 1800-tallets USA – er det også oversatt slik, på samme måte som i fjorårets amerikanske utgivelse. Men der “nigger” i originalteksten brukes i direkte tiltale eller for å få frem klasseskillene i datidens samfunn, er den opprinnelige varianten beholdt. [...] Resultatet er at første gang vi møter Finns mørkhudede venn Jim, kalles han “den store slaven til Frøken

Watson”. Men når samme slave en stund senere tar ordet, snakker han sånn: “Eg gav pengane til ein nigger som heiter Bileam”. Slik får man frem at Jim har internalisert samfunnets nedsettende vokabular om sin egen gruppe. - Det høres ut som dere har brukt en hel del redaksjonell grubling på dette? - Ja, vi har gått nøye gjennom hvert enkelt tilfelle, sier [forlagsredaktør Simone] Stibbe, som også har utstyrt boken med et etterord som forklarer begrepsbruken og forlagets ordvalg for norske barn. - Man kan jo nesten ikke trække riktig på et så ømtålig felt. Men vi håper at folk ser at vi har gjort et annerledes og bevisst grep.” (*Morgenbladet* 24. februar–1. mars 2012 s. 36)

“Jeg skvetter til selv når jeg leser i Ibsens *Brand* om surrebukken Einar som har bestemt seg for å reise som misjonær til “Halenege-landet”. Ingen vil vel angripe Ibsen for dette i dag. Andre tider, andre skikker, andre ord.” (professor Trond Berg Eriksen i *Morgenbladet* 28. mars–3. april 2014 s. 45)

“[R]ussiske og danske oversettere havnet i en klinsj under bokmessa Non/fiction i Moskva nylig. Uenigheten skal ha oppstått rundt spørsmålet om hvorvidt det er lov å endre på originalens innhold i en oversettelse, og danskene lot seg ryste da russerne mente at “om det er til barn, er det lov”. Oversetter Jelena Krasnova utdypet seinere overfor avisen Politiken: “Husk at russiske barn ikke har den samme bakgrunnen som danske. Våre barn på 5-6 år sier for eksempel ikke ‘fuck’ hele tida. Det ville virket overdrevet og feil i russisk sammenheng.” ” (*Klassekampens* bokmagasin 22. desember 2012 s. 2)

“Kristin Danielsen, leder for Deichmanske Bibliotek i Oslo [...] er skremt av utviklingen i Sverige: “Så snart vi starter en redaksjonell sensur for å sikre at befolkningsgrupper ikke støtes av ord eller ytringer er vi inne i et prinsipielt svært komplisert farvann. Dessutan – skal dette sensureres ut fra mitt (biblioteksjefens) politiske eller religiøse syn? Er ikke også det prinsipielt betenkelig? Å begrense ytringsfrihet i form av hel eller delvis sensur er veldig komplisert. For hvor starter man? Hvor stopper man? Hvem bestemmer? Hvor går grensen?” Bibliotekene, sier Danielsen, er en folkeopplysningsinstitusjon som “må vise hele bildet, ikke bare den siden med vakker glans ... Det betyr ikke at vi har som mål å provosere eller krenke. Absolutt ikke. Men vi må fortelle hele historien og sikre at historien blir sett fra flere sider.” Den formen for skilting som Moderna Museet Malmö har gått inn for i tilfellet Dardels *Svarta Diana* og *Huvudjägarens eftermiddag*, fins det ingen forståelse for i andre skandinaviske land. Museumsdirektør ved Louisiana, Poul Erik Tøjner, skriver: “Jeg har ikke sans for noen form for moralsk filter mellom oss og bildene i en offentlig institusjon. Dessuten gjør vi ikke nåtiden bedre gjennom å gjøre om på fortiden. Jeg mener tvert imot at folks kritiske sans blir skjerpert av å møte historiske artefakter fra en annen tid – og hvis man forøvrig er interessert i å fortelle ofrenes historie, fører det ingen steder hen å fjerne ‘bevisene’.” ” (http://samtiden.no/wp-content/uploads/2015/12/9788203283994_Advarsel_rasefare.pdf; lesedato 21.12.15)

På engelsk kalles det å “bowdlerise” (eller “bowdlerize”) når teksten renses for “ubehagelige” innslag, oppkalt etter den engelske legen Thomas Bowdler, som bl.a. ga ut en “renset” utgave av Shakespeares samlede verk. “To change the text of a literary work by altering or deleting words or entire passages considered objectionable. Derived from the name of the Reverend Thomas Bowdler (1754-1825), who published an edition of the works of Shakespeare in the early 19th century from which passages considered “unfit to be read by a gentleman in the presence of ladies” were omitted. He produced a similar edition of the Old Testament. Chaucer’s *The Canterbury Tales* and Jonathan Swift’s *Gulliver’s Travels* have received the same kind of treatment. Synonymous with expurgate.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

“Thomas Bowdler was an English physician who published an expurgated edition of William Shakespeare’s work with his sister Henrietta that he considered to be more appropriate for women and children than the original. Calling this work, *The Family Shakespeare*, Bowdler and his sister cut out all things explicitly sexual and much that was ambiguously so. In 1807, the first edition of *The Family Shakespeare* was published, in four duodecimo volumes, containing 24 of the plays. It was written by his sister Henrietta, but attributed to her brother until the 20th Century. In 1818, Bowdler published *The Family Shakespeare, in Ten Volumes; in which nothing is added to the original text; but those words and expressions are omitted which cannot with propriety be read aloud in a family*. Each play is preceded by an introduction where Bowdler summarizes and justifies his changes to the text. By 1850, eleven editions had been printed. Claiming not to add a “single line,” Bowdler wrote that he merely “endeavored to remove everything that could give just offence to the religious and virtuous mind.” ” (<http://departments.oxy.edu/library/geninfo/collections/special/bannedbooks/censoredworks.htm>; lesedato 03.04.12)

DDR-forskerne Walter Pollatschek og Hans Siebert bearbeidet i en utgivelse noen av brødrene Grimms eventyr slik at de passet med sosialistisk ideologi. For eksempel blir noen av eventyrskikkelsene i DDR-utgavernes versjon ikke fornøyd med et liv i overflod, men tar opp igjen sitt tidligere arbeid (f.eks. som skreddere). De alternativene avslutningene skulle formidle til leserne at ekte lykke ligger i (plikten til) å arbeide, ikke i den materielle lykken som f.eks. Vest-Tyskland kunne by på (Hotzel 2013 s. 83). Bearbeidingen i DDR fungerte som sensur. Alle religiøse innslag ble fjernet fra folkeeventyrene og voldelige handlinger ble mildnet. DDR-forskerne mente eventyrene hadde blitt forvansket av borgerskapet og ville tilbakeføre tekstene til det opprinnelige, noe brødrene Grimm dessuten også gjorde gjennom sine forkortelser og andre forandringer, men i deres tilfelle for å tilpasse fortellingene til borgerskapets normer (Hotzel 2013 s. 83). “In both cases, the effect was to deradicalize the tales by bowdlerizing the elements of the fantastic, the uncanny, the grotesque, and the obscene.” (David Bathrick sitert fra Hotzel 2013 s. 84)

“Nylig ble det kjent at Floridas guvernør Rick Scott har forbudt delstatsansatte i denne klimatruede staten å ta ordet “klimaendring” i sin munn. Samtidig fikk vi vite at delstaten der jeg selv bor, Nord-Carolina, i det stille har gitt seg til å fjerne det samme utålelige ordet fra nettsidene sine. Det finnes et ord for slikt, nemlig “språkregulering”, fra tysk “Sprachregelung”. Ironisk nok var ordet “klimaendring” selv et resultat av språkregulering. Den republikanske rådgiveren Frank Luntz ble berømt da han anbefalte at Bush-regimet skulle slutte å bruke uttrykket “global oppvarming” og heller si “klimaendring” i stedet. Men omskrivningsstrategien slo feil, for nå er “klimaendring” blitt det vanlige ordet for det samme ubehagelige fenomenet. Resultatet er, som vi ser, nye former for språkregulering, nemlig fortielse og sensur. [...] Hannah Arendt skriver at til og med ordet “språkregulering” i seg selv er et eksempel på språkregulering – oversatt til dagligspråk betyr det rett og slett “løgn”. [...] Et samfunn som systematisk tilslører språket, mente Arendt, er et samfunn i totalt moralsk forfall. En trenger ikke leve i et totalitært diktatur for å bli utsatt for tilslørende språkstrategier. USA har bidratt kraftig til vår egen tids nytale, som George Orwell kaller det i romanen *1984*. To av de mest velkjente uttrykkene er “følgeskader” (*collateral damage*) – å påføre en uskyldig sivilbefolkning død og ødeleggelse, og “forbedret forhør” (*enhanced interrogation*) – tortur. [...] Sensorer og omskrivere mener at språket har makt til å forvandle vår forståelse av virkeligheten, men virkeligheten er der ennå. [...] I det berømte essayet *Politics and the English Language* fra 1946, hevder George Orwell at alt politisk språk har til formål å fremstille løgn som sannhet og få mord til å virke respektabelt. Påstanden er utrolig radikal. Mener han virkelig at det er umulig å bruke språket i politisk øyemed – altså i håp om å skape samfunnsendring – uten å havne i løgn og bedrag? Om Orwell har rett, er jeg fortapt så snart jeg engasjerer meg politisk, for da vil fristelsen til forvrenging forfølge meg som en ond ånd.” (litteraturprofessor Toril Moi i *Morgenbladet* 27. mars–2. april 2015 s. 70)

Myndighetenes begrunnelse for sensur kan være svært forskjellig fra land til land, epoke til epoke og verk til verk. Et eksempel: “En kinogjenger i Beijing har varslet rettssak mot kinesiske sensurmyndigheter fordi Folkerepublikkens versjon av filmen “Lust, Caution” [av regissør Ang Lee] er klippet med sju minutter. [...] I Kina finnes det ingen alderssensur på filmer. Her er omkvedet at filmer som ikke barn tåler å se, har heller ikke voksne godt av å se.” (*Dagbladet* 31. desember 2007 s. 39) I filmens historie forelsker en kinesisk kvinne seg med en “landsforræder” fra Japan, og de kinesiske myndighetene kalte derfor filmen “en fornærmelse mot patrioter”. Begrunnelsene for å sensurere et bestemt verk kan inneholde adjektiv som “depressivt”, “svartmalende”, “krenkende”, “ensidig”, “unyansert”.

Kina forbød ganske raskt visninger av James Camerons film *Avatar* (2009). “I Kina er en årsak til at folk ikke lenger får se *Avatar*, at mange kinesere har blitt tvangsflyttet, i likhet med Na’vi-folket i filmen, for å gi plass til høyhus og store byggeprosjekter.” (*Dagbladet* 28. januar 2010 s. 59)

“Positivitet: Kinesiske myndigheter la denne uka fram nye retningslinjer som blant annet forbyr filmskapere å promotere dekadent oppførsel og gjøre seg morsomme på bekostning av klassisk kinesisk litteratur. Det er også viktig at filmene preges av “positiv energi”.” (*Dagbladet* 2. september 2016 s. 32)

“Forfatteren Yan Liankes miks av sex og politisk satire er for eksplosiv for kinesiske myndigheter. [...] Situasjonen for forfattere i Kina er blitt bedre. Da jeg [Lianke] utga min debutroman i 1994, ble boka forbudt og jeg ble tvunget av sensorene til å sitte i fire måneder og skrive selvkritikk. I dag forbyr de bøkene mine, men ellers lar de meg være i fred. Ironien ulmer under overflaten når forfatteren Yan Lianke forteller om tilværelsen som forsøksvis fri kunstner i Folkerepublikken Kina. [...] For en ungdom fra landsbygda i Henan-provinsen som ønsket seg noe mer enn “jernrisbollen” – statstildelt jobb og bolig – bød Folkets frigjøringshær på karrieremuligheter. Her fikk Yan Lianke skrive. Men herfra ble han også kastet ut etter å ha utgitt romanen “Enjoyment” i 2004. Denne boka handler om en landsbysjef som vil bli rik fort, og som tvinger byens mange handikappede til å opptre i et slags omreisende freakshow. Målet er å skaffe penger til å kunne kjøpe Lenins balsamerte lik fra Russland slik at landsbyen kan bli et innbringende turistmål for reiseglade kommunister. - Jeg fikk tre års forbud mot å forlate Kina. De sa det skyldtes at jeg hadde hatt tilgang til militære hemmeligheter. Men jeg tror det skyldtes bøkene mine, sier Yan Lianke.” (*Dagbladet* 31. oktober 2008 s. 42-43)

“Yan Liankes norske forlegger, Font, skal også utgi den omstridte “The Dream of Ding Village”, sannsynligvis neste år. Etter først å ha vært utgitt i 100 000 eksemplarer i Kina, ble boka utsatt for “de tre ikke-r’er” hos sensurmyndighetene: Ikke publiseres, ikke selges, ikke markedsføres. Yan Lianke, som hadde lovet bort overskuddet av salget til AIDS-ofre, måtte gå til sak mot det kinesiske forlaget.” (*Dagbladet* 31. oktober 2008 s. 42)

Kineseren Liu Xiaobo var regimekritiker og de kinesiske myndighetene var svært misfornøyde med at han fikk Nobels fredspris i 2010. “Reglene for hva man kan skrive er svært uklare. Derfor er det aldri noen som helt vet når de går over streken. På den måten kan myndighetene gripe inn når som helst, forteller Xiaobo. [...] Xiaobo får ikke lenger undervise. I dag arbeider han for ytringsfrihet gjennom kinesiske PEN i Beijing [...] Aktivisten Hu Jia, som er kjent for sin kamp for miljøet og hiv-smittede, ble i april i år dømt til tre og et halvt års fengsel. I februar fikk frilansjournalisten Lü Gengsong fire års fengsel for å ha skrevet om korrupsjon. I tillegg er alle negative historier om OL, for eksempel om tvangs-flytting av borgere, korrupsjon eller boikott, forbudt. [...] OL i Beijing føyer seg dermed inn i rekken av begivenheter i Kinas historie som er “urørlige”. I likhet med Kulturrevolusjonen. Og 4. juni 1989. [...] Selv om styresmaktene blokkerte hele 2500 hjemmesider og debattfora i fjor, er internett blitt et medium det er fullstendig umulig å kontrollere.” (*Morgenbladet* 13.–19. juni 2008 s. 18)

“Georges Bizets opera *Carmen* fikk uventet oppmerksomhet i Australia forrige uke, da West Australian Opera droppet en planlagt oppsetning fordi handlingen strider mot en sponsoravtale med et statlig helsedirektorat. Carmen jobber nemlig på sigarettfabrikk. - Vi slutter da ikke å sette opp *Macbeth* fordi stykket oppfordrer til å drepe konger, sa statsminister Tony Abbott i et radiointervju. Nå har operaen snudd, melder nettstedet Pizzicato.lu.” (*Morgenbladet* 17.–23. oktober 2014 s. 29)

Den iransk-amerikanske forfatteren Azar Nafisi sin bok *Å lese Lolita i Teheran: En historie om kjærlighet, bøker og revolusjon* (2003, på norsk 2004) handler om hvordan Nafisi inviterte noen av sine kvinnelige universitetsstudenter i Teheran hjem til seg selv en gang i uka for å lese forbudt vestlig litteratur. Nafisi var litteraturprofessor i Teheran, men mistet jobben i 1995. Allerede i 1981 ble hun utvist fra universitetet fordi hun nektet å gå med sjal. Om litteratur og forbud har hun sagt: “God litteratur er alltid politisk, og det er derfor den ofte blir bannlyst. Totalitære regimer er livredde for stemmer som tenker annerledes [...] Det er idiotisk av regimet å bannlyse bøker, det fører bare til at folk blir enda mer nysgjerrige på dem.” (intervju, sitert fra *Dagbladet* 24. november 2009 s. 53)

Den russiske forfatteren Viktor Jerofejev “skapte sin første skandale allerede i 1979, da han publiserte antologien “Metropol”, en tjukk samling med 23 utdrag av skrifter som sovjetmakten hadde forbudt. – Boka var en revolusjon, sier han. – En litterær atombombe. KGB, politbyrået og utenriksdepartementet ble involvert. Min far mistet jobben i diplomatiet. Han klarte så vidt å redde meg fra å bli fengslet. Vi hadde vært på toppen av den sosiale rangstigen. Nå mistet vi alt. De forlangte at jeg skulle be om unnskyldning. Jeg hadde forrådt min far politisk. Jeg ble klemt mellom asken og ilden. [...] Han [faren] ble tatt inn i varmen igjen da Gorbatsjov kom til makten, men da var han for gammel til å arbeide. [...] Going Together gruppa, som er en supporterforening for Putin, har beskyldt flere forfattere, ikke minst meg, for å være antirussiske og anti-Kreml. De oppfordrer folk til å bytte inn mine bøker og få en russisk klassiker av Dostojevskij eller Tolstoj i stedet. [...] De hater meg, nærmest fysisk. Det er Putins skyld at denne bevegelsen, som er bortimot nazistisk, kan eksistere. Den har militære undergrunnsgrupper. Det fins nettsteder der folk skyter med Kalashnikov’er med meg som blink.” (*Dagbladet* 29. april 2010 s. 52-53)

Under Mikhail Gorbatsjovs reformpolitikk i siste halvdel av 1980-tallet ble sensuren i Sovjetunionen mindre hardtslående og befolkningen derfor mer interessert i hva som ble publisert i massemediene. Journalister benyttet seg av mindre sensurtrykk og dessuten av at det enorme russiske landområdet var delt inn i ulike tidssoner. Det journalister skrev ble først kontrollert i den første tidssonen. Da kunne sensorene kreve forandringer som befolkningen i senere tidssoner (der f.eks. Moskva ligger) dermed ble møtt med. Noen journalister publiserte først “avsvekkede versjoner” av nyhetsstoffet som sensorene ikke reagerte negativt på, og “skjerpede versjoner” under samme overskrift beregnet for senere tidssoner

(Alexandra Maximova i <https://www.grin.com/document/264202>; lesedato 04.08.20).

Grupper i liberale demokratier som ønsker sensur av visse budskap og tekster, f.eks. fundamentalistiske kristne som ønsker å forby Rowlings Harry Potter-bøker i bibliotekene på grunn av trolldomsskildringene i tekstene, argumenterer gjerne med at beskrivelsene i bøkene fører til tilvenning til og ufarliggjøring av et skadelig fenomen. Noen kristent funderte argumenter imot Harry Potter-bøkene kommer fram bl.a. i Di Archer, Caroline Puntis og Tony Watkins hefte *What does the Bible say about ... Harry Potter: Themes of magic, adolescence, ambition, good and evil* (2001), i serien Connect Bible studies.

Archer, Puntis og Watkins skriver om Harry Potter-fenomenet: “Where Christians start debating is, of course, over the magic. At a fundamental level, the Harry Potter stories are powerful tales of the classic good versus evil battle, where the good very clearly wins. However, Harry the hero is a wizard and he is at Hogwarts to learn how to use magic for good. Hence he and his friends attend classes on spells, use cauldrons, collect weird ingredients and wear black cloaks as school uniform. The clashes between the goodies and the baddies are fought in the realms of magic [...] Given the popularity of these books, how do we respond as Christians? Do we condemn them because of the magic? Or will we read them ourselves, and to our children? If we want to be relevant to our culture, we cannot ignore them, when people we know will be reading them. Does the use of witchcraft negate the good/evil storyline? Is there a balanced Christian approach to the thorny subject of witchcraft in fantasyland?” (Archer et al. 2001 s. 6)

Etter denne presentasjonen og disse spørsmålene, henviser Archer, Puntis og Watkins til Bibelen for å finne svar: “The fundamental problem with all magic, divination, etc. is that it looks to other spiritual forces for resources rather than God. This is the root of all sin. In particular, it stops people listening to God (see Isaiah 8:19-20) and obeying him. It therefore threatens the distinctiveness, purity and security of God’s people – and hence in the Old Testament (where the people of God are a nation) has the strictest penalties associated with it.” (Archer et al. 2001 s. 6; kursivert i originalen) “Readers of the Harry Potter books hope that good will ultimately triumph but can have no reasonable certainty about this – apart from the realisation that this is children’s fantasy literature. However, the Bible is clear that the good has triumphed already on the cross, though the completion of the victory is still in the future.” (Archer et al. 2001 s. 22) Ellers inneholder heftet blant annet diskusjonsoppgaver om godt/ondt og lignende evige tematikker. Heftet inneholder ingen entydig oppfordring til å unngå å lese Harry Potter-bøkene, men mye skepsis.

“Blant dem som stilte spørsmål ved Harry Potters innflytelse på unge sinn, var kardinal Joseph Ratzinger, som senere ble pave under navnet Benedict den 16. Kardinal Ratzinger skrev i 2003 et brev til en tysk forfatter hvor han påpekte at

bøkene kunne forføre de unge: “Umerkelig, og derfor dypt virksomt, blir kristendommen undergravet i deres sjel, før den overhode får muligheten til å vokse”. Gabriele Kuby, forfatteren han skrev til, hadde for øvrig skrevet ei bok med tittelen “Harry Potter: God eller ond?”. [...] Gabriele Kuby, derimot, offentliggjorde i 2005 ti innvendinger mot Harry Potter. I en hevdet hun at “Harry Potter er et verdensomspennende langtidsprosjekt som skal forandre vår kultur. Motviljen mot magi og det okkulte brytes ned hos den unge generasjonen. På den måten kan krefter som kristendommen har overvunnet, komme inn i samfunnet igjen”. [...] I en undersøkelse fant American Library Association ut at Harry Potter-serien er de bøkene det har vært klaget mest på dette tiåret. Det ble gjort mer enn 3000 forsøk på å få bøkene fjernet fra amerikanske skoler og biblioteker, som om dette var subversiv og farlig litteratur. Noen steder lyktes det også: I småbyen Zeeland i Michigan ble Harry Potter-bøkene fjernet allerede i 2000, og det ble lagt ned forbud mot å kjøpe inn nye eksemplarer. I Arkansas bestemte et skolestyre å bare låne ut Harry Potter-bøker hvis elevene hadde tillatelse hjemmefra, men det vedtaket ble senere prøvet for retten og avvist som ugyldig.” (*Dagbladet* 16. desember 2007 s. 32-33)

Vatikanet markerte et offisielt syn på *Harry Potter*-bøkene: “Vatikanets offisielle avis fordømmer bøkene om Harry Potter, og mener at de utgjør en trussel mot barn ved å fremme hekseri og okkultisme.” (*Dagbladet* 20. januar 2008 s. 49) Avisen anklaget Rowlings bøker for å påstå at gode helter kan kontrollere mørke makter og gjøre dem om til gode makter. Avisen skriver: “Det er en alvorlig løgn, fordi det er den gamle gnostiske fristelsen om å forveksle frelse og sannhet med hemmelig viten.” (gjengitt fra *Dagbladet*, samme sted)

Mer historikk

Den greske tragediedikteren Phrynichus, en samtidig av og rival til Aiskylos, fikk forbud mot framføring av sin tragedie *Erobringen av Milet*. Da stykket ble spilt første gang, fløt det mange bitre tårer hos publikum fordi folket mintes nederlaget mot perserne, og denne sorgen var så problematisk at dikteren fikk en pengebot og forbud mot nye framføringer av stykket (Jammers, Pforte og Sühlo 2002 s. 261).

I år 640 e.Kr., etter at araberne erobret Egypt, skal kalifen Omar ha sagt til sin militære leder: “Hvis disse greske skriftene stemmer overens med Guds ord, er de unødvendige og trenger ikke å bevares; hvis de ikke stemmer overens, er de skadelige og bør ødelegges.” Deretter ble manuskripter fra Alexandria-biblioteket brukt som brensel i de 4.000 badene i byen (Knuth 2003 s. 55-56).

I en fransk landsby på 1300-tallet ble en fransk bonde ved navn Guillaume Andorran grepet i å lese høyt fra en kjettersk tekst for sin mor, og bonden ble overlatt til Inkvisisjonen (Manguel 1998 s. 163). Andorran hadde kjøpt teksten av en handelsmann, og det dreide seg om et evangelium med synspunkter som stammet fra kjetteren Pierre Authié.

Historisk har noen regimer vært overraskende liberale når det gjaldt yttringsfrihet. Den største muslimske herskeren i indisk historie, Abul-Fath Jalaluddin Muhammad, kalt Akbar den store, regjerte på 1500-tallet. Akbar “var overbevist om at Gud ikke var en tyrann. Derfor måtte det råde religionsfrihet i hans rike og alle avvikende stemmer måtte bli hørt. Akbar var en vitebegjærlig liberaler. Derfor bygde han et eget hus som skulle fungere som en diskusjonsklubb [...]. Der skulle det praktiseres total yttringsfrihet. Der kunne man si hva man ville, uten å risikere straff. Der kunne man betvile Guds eksistens. Der kunne man kreve mogulens avgang. [...] Han inviterte til enhver tid folk med divergerende oppfatninger om samfunn, religion og politikk. Mystikere, lovkyndige, sikher, hinduer, jøder, ateister, til og med jesuitter fra Europa. [...] Han fjernet særskattene for ikke-muslimere. Han opphevet sensuren, også i hoffet. Før måtte tre sensorer godkjenne all litteratur som skulle videre til Akbar, slik at han ikke ble utsatt for løgnaktig, obskøn eller erotisk litteratur. “Vi får med andre ord bare lov til å lese de kjedeligste bøkene som er skrevet”, skal ha vært Akbars respons på denne puritanismen. Selv var han analfabet, men fikk lærde til å lese for seg.” (Stian Bromark i *Dagbladet* 16. juni 2008 s. 33)

Den katolske kirke i Europa drev i århundrer med religiøs sensur. Alle bøker som ble trykt, skulle ha en “imprimatur”, dvs. ha ordene “nihil obstat imprimatur” (“ingenting forhindrer trykking”) for å vise at det ikke var noe i boka som var i konflikt med kirkens syn. Kirkelige sensurorganer har i mange land i moderne tid blitt erstattet av statlige (Plachta 2006 s. 22). Kirken har mistet sitt politiske maktgrunnlag i vestlige samfunn; den kalolske indexen, dvs. pavekirkens liste over forbudte skrifter, ble siste gang utgitt i 1966. Kirken grep også direkte inn i tekster for å gjøre dem akseptable. “Pope Urban VIII insisted that Galileo must end the *Dialogue on the Great World Systems* with this specific caution: “It would be an extravagant boldness for anyone to go about to limit and confine the Divine power and wisdom to some one particular *fantasia* of his own.” ” (Bronowski 1966 s. 40)

Innen den katolske kirken i middelalderen og lenge senere skulle prestene være det nødvendige mellomleddet mellom Gud og folket. Folket skulle ikke ha tilgang til de kristne tekstene (Barbier 2000 s. 102). Det å lese Bibelen krevde spesiell tillatelse fra kirken, og tillatelse ble ikke gitt til personer som ikke kunne latin, ikke til kvinner, og ikke til kritiske personer.

Protestantismens framvekst førte til sensurtiltak fra katolske myndigheters side. Trykkere av lutherske skrifter kunne bli landsforvist. Under reformasjonen var det også frivillig utvandring på grunn av den religiøse undertrykkelsen. I noen tilfeller etablerte de emigrerte trykkerne nye trykkerier utenlands og lot bøkene smugles inn i hjemlandet: “Printers migrated from France to adjacent countries such as Switzerland and the Netherlands and published books to be smuggled back to France.” (Innis 1951 s. 54) Det tradisjonelle synet hos kirken var at frie og uhindrete meningsyttringer fra lekfolk ikke var nødvendig, for Sannheten var

allerede forankret hos de kirkelige autoriteter og deres “kroppsliggjøring” av sannheten skulle ikke trekkes i tvil (Plachta 2006 s. 23).

I noen byer, f.eks. Antwerpen, Amsterdam, Strasbourg og Genève vokste det fram en stor bransje av forleggere og bokhandlere, fordi det her ble publisert bøker som var forbudt i nabolandene – og følgen ble at disse byene ble “inkubasjonsrom” for reformasjonen og opplysningstenkning (Schütz 2010 s. 402).

“An English Protestant called William Tyndale translated the Bible from Latin into English. In the 1520s he went to Germany to have copies printed and smuggled back into England. Tyndale hoped his Bible would reach all classes. He is reported to have said that in time a ploughboy would come to know more about scripture than a bishop. But when Tyndale’s Bibles reached England, many were confiscated by the authorities and burned in St Paul’s Churchyard. Tyndale himself was burned at the stake in Antwerp.” (Clark 1987 s. 42) “Governments tried to keep printers under control. In England, the Stationers’ Company was set up in 1577 to license the publication of all books. The Company had the power to raid workshops and confiscate books and presses.” (Clark 1987 s. 44)

I boka *Censors at Work* (2014) viser bokhistorikeren Robert Darnton “hvordan de statlig oppnevnte sensorene i det før-revolusjonære Frankrike primært så jobben sin som tilrettelegging og kvalitetssikring; tekster som faktisk ble sensurert, var sjelden en trussel mot stat og kirke, men de var ikke alltid gode nok etter standardene til kontrollørene, som selv var universitetsansatte, skrivende mennesker. Sensorene samarbeidet ofte med forfatterne på måter som kan minne om våre dagers redaktørarbeid, eller akademisk fagfelleevaluering. Endelig godkjenning av en tekst var et offisielt kvalitetsstempel. Mer udisiplinerte, provokative og “farlige” tekster, som gjerne henvendte seg til en bredere lesergruppe, fantes også på markedet, noen med og mange uten sensorenes “tause tillatelse”. Uansett var disse også del av et komplekst kommunikasjonskretsløp, der det er vanskelig å skille ytringer etter grad av “frihet”.” (Ellen Krefthing i *Morgenbladet* 25. september–1. oktober 2015 s. 30)

Noen religiøse trossamfunn tar i bruk svært sterke virkemidler for å sensurere uønskede ideer og skrifter sagt eller skrevet av dem som tilhører trossamfunnet. Et av virkemidlene er å forbanne personen og dømme han eller henne til evig fortapelse. Den nederlandske 1600-tallsfilosofen Baruch Spinoza hadde jødisk familie og ble oppdratt som jøde, men ble som ung mann tilhenger av panteisme, dvs. en tro på at det guddommelige er til stede i hele skaperverket. De jødiske rabbiene stilte Spinoza et ultimatum: enten å gi avkall på slike kjetterske tanker eller å bli ekskommunisert fra det jødiske trossamfunn. Spinoza ville ikke benekte sin overbevisning, og i 1656 ble han kastet ut av den jødiske menigheten i Amsterdam med disse ordene: “[C]ursed be he by day, and cursed be he by night; cursed be he when he lieth down, and cursed be he when he riseth up; cursed be he when he goeth out and cursed be he when he cometh in; the Lord will not pardon him; the wrath and fury of the Lord will be kindled against this man, and bring

down upon him all the curses which are written in the Book of the Law; and the Lord will destroy his name under the heavens; and, to his undoing, the Lord will cut him off from all the tribes of Israel, with all the curses of the firmament which are written in the Book of the Law; but ye that cleave unto the Lord God live all of you this day! We ordain that no one may communicate with him verbally or in writing, nor show him any favour, nor stay under the same roof with him, nor be within four cubits of him, nor read anything composed or written by him.” (gjengitt etter Scruton 1986 s. 8-9)

Spinoza vek ikke fra sin overbevisning. I 1670 ga han ut verket *Tractatus theologico-politicus* anonymt, der han blant annet benektet at det kunne skje undere. Kirkens representanter var rasende, men boka ble likevel mye utbredt i både Nederland og Tyskland. Nye opptrykk kom ut under merkelige titler, forskjellige forfatternavn og med oppdiktete forlagsnavn (Vries 1970 s. 114-115). Spinozas posthume skrifter ble noen år senere forbudt utgitt fordi teologer og øvrighetspersoner vurderte dem som “profane, ateistiske og blasfemiske” (statlig forbud datert 25. juni 1678, sitert fra Vries 1970 s. 153).

Nederlenderen Adriaan Koerbagh var en begeistret tilhenger av Spinoza. Koerbagh planla å gi ut en bok med tittelen *Et klart lys i mørket*, der han siktet til fornuften som lyskilde i uvitenheten. Koerbagh var som Spinoza avvisende til religiøs tro, og forleggeren ble så engstelig at han leverte manuskriptet til myndighetene. Koerbagh flyktet, men ble snart arrestert av politiet, fraktet tilbake til Amsterdam og torturert til han tilsto at han var forfatteren av verket. Deretter ble han i 1668 dømt til ti års fengsel, ti års landsforvisning, en bot på 4000 gylden samt saksomkostninger. Det var en av de humane dommerne som klarte å få gitt han en såpass “mild” straff. En annen gikk inn for at straffen skulle være evig forbannelse, avstraffelse på et offentlig skafott, gjennomstikking av Koerbaghs tunge, avhacking av hans ene tommel, konfiskering av all hans eiendom og brenning av hans bøker. Koerbagh døde i fengselet i 1669, bare et år etter dommen (Vries 1970 s. 116-117 og 119).

Den franske greven Roger de Bussy-Rabutin ble av kong Ludvig 14. fengslet i Bastillen og deretter forvist til sitt gods på landet etter at *Historien om gallernes amorøse eventyr* kom på trykk i 1660. Bussy-Rabutins bok er en lett forklledning av erotiske hendelser ved hoffet og teksten hadde sirkulert som manuskript før det ble trykt (Quinsat 1990 s. 363). Da skandalen etter offentliggjøringen var et faktum, prøvde Bussy-Rabutin å skyve skylden over på andre, og hevdet at en kvinne ved hoffet hadde lånt manuskriptet, forandret det og sendt det til trykkeriet. Kongen aksepterte ikke denne forklaringen, og Bussy-Rabutin levde deretter i mange år på godset sitt i et slags indre eksil.

Den tsjekkiske forfatteren Ivan Klímas roman *Kjærlighet og søppel* (1987) handler om en forfatter som har som jobb å feie søppel i gatene i Praha. “Hva gjør en tsjekkisk forfatter som ikke får utgitt sine bøker? I Ivan Klímas roman blir han (i likhet med Klima selv) gatefeier. Samtidig som han fjerner avfall og søppel fra

Prahas gater, føler han at han må rydde opp i sitt eget liv. [...] bak historien skimter vi det kommunistiske Tsjekkoslovakia, slik det var inntil for et par år siden.” (<http://old.dagotid.no/arkiv/1999/04/klok.html>; lesedato 24.04.14)

Boktrykkere har blitt brent, eventuelt sammen med sine bøker, blant dem franskmennene Antoine Augereau (Barbier 2007 s. 106) og Étienne Dolet (Barbier 2007 s. 296-297). I Europa skjedde dette særlig i sammenheng med protestantenes opprør mot den katolske kirke i renessansen. Pavekirken prøvde med mange mer eller mindre harde og drastiske virkemidler å hindre at Luthers lære skulle bre seg. Fiendskapen mellom katolikker og protestanter førte til ugjerninger fra begge sider fra 1500-tallet og senere, inklusiv brenning av bøker, bokselgere og boktrykkere. I Spania ble det i 1558 innført dødsstraff for å importere bøker og spre bøker eller manuskripter innenlands uten myndighetenes godkjenning (Molho og Reille 1968 s. cli). Men vanligvis var ikke virkemidlene så drastiske. I 1667 ble det i Paris innført en forordning som skulle begrense antall trykkere i byen. Tanken fra de franske myndighetenes side var at et for høyt antall trykkere førte til stor konkurranse og følgelig en fristelse hos mange trykkere til å trykke ulovlige, men lukrative bøker (Barbier 2007 s. 148).

Kommersielt underholdningsteater (i motsetning til pasjonsspill, mirakelspill og lignende) har gjennom århundrer vært en torn i øyet for mange prester. I 1607 prøvde franske jesuitter å hindre teaterforestillinger ved å true med å ekskommunisere alle som gikk til forestillingene. Da Molière og hans trupp reiste rundt i den franske provinsen med sin teatervogn og hold forestillinger underveis, prøvde mang en prest å hindre folk i å komme ved å legge hele sin autoritet bak forbudet (Duchêne 1998 s. 109). Senere i hans karriere ble Molières skuespill *Don Juan* (1665) tatt av plakaten etter noen få forestillinger på grunn av sensur. Don Juan framstilles som en typisk libertiner, og libertinerne representerte frigjøring fra moralske og religiøse normer (Horellou-Lafarge og Segré 2003 s. 40).

Jean-Jacques Rousseaus *Émile*, utgitt 1762, ble samme år dømt til å brennes av de franske sentralmyndighetene. Rousseau selv klarte å rømme før han ble arrestert. Det teologiske fakultetet ved universitetet i Paris samt erkebiskopen i byen forbød alle å lese Rousseaus bok om barneoppdragelse. Likevel ble boka trykt ulovlig i 14 opplag bare i 1762, så etterspurt var den i befolkningen (Barbier 2007 s. 219). Rousseaus *Samfunnspakten* (også publisert i 1762) ble straks forbudt og brent offentlig, men nok eksemplarer ble bevart til at verket snart var spredt i Europa. I boka hevdes det at alle mennesker er født like og har de samme rettigheter. Med denne boka gjorde Rousseau seg til talsmann for ideer som skulle bli sentrale under den franske revolusjon over 20 senere.

I perioden 1659-1789 satt til sammen 942 personer fengslet i det beryktede Bastille-fengselet i Paris for forbrytelser som hadde med bøker å gjøre. Dette utgjorde 17 % av de innsatte i de samme årene (Couty 2000 s. 385). To tredjedeler av dem var boktrykkere, arbeidere i trykkerier og bokdistributører. Men ca. 300

forfattere satt i fengslet i den samme perioden (gjennomsnittlig én per år fram til 1750, deretter noen flere i gjennomsnitt fram til revolusjonen i 1789). I 1759 var 40 % av de innsatte i Bastille-fengselet arrestert på grunn av ulovlig skriving eller lesing av bøker (Horellou-Lafarge og Segré 2003 s. 40).

På 1700-tallet prøvde de franske sensurmyndighetene å finne en rimelig balanse mellom tekster med nye ideer og behovet for å beskytte det bestående. Sensorene var ikke fiender av alle nye ideer (Couty 2000 s. 383). I 1757 fungerte ni av de ti redaktørene av tidsskriftet *De lærdes journal* som sensorer (Couty 2000 s. 323). I perioden 1678-1701 handlet 62 % av alle bøker som ble beslaglagt i Paris om kontroversielle religiøse spørsmål, 18 % var skjønnlitteratur av såkalt moralsk krenkende art, 12 % politiske skrifter som var uakseptable for myndighetene, og 6 % historiske verk som også omhandlet politikk (Couty 2000 s. 384). Etter 1750 var det langt færre bøker av religiøs art som sensuren stoppet, og langt flere pornografiske og politiske verk. Beslaglagte bøker i Frankrike på 1700-tallet kunne bli gjennomfuktet og deretter brukt til å lage kartonger (Barbier 2007 s. 184). De største tabuene i det franske samfunnet var Gud, kongen og moralen. Å angripe den katolske kirken ble på 1700-tallet oppfattet som et angrep på grunnlaget for monarkens gudgitte rett til å styre landet (Couty 2000 s. 384). I Frankrike økte antall individer som foretok sensur i årene 1704-1770 fra 56 personer til 170 personer (Couty 2000 s. 385).

På 1700-tallet var den strengeste sensuren i Europa i Spania, i Frankrike fram til revolusjonen og i Russland. Den var mindre streng i England og liberal i Nederland. Sverige avskaffet i prinsippet sensur i 1766, fulgt av Danmark i 1770 (Faulstich 2002 s. 207). I den tyske regionen Preussen avskaffet Frederik den store all sensur i 1740, men innførte sensur igjen i 1749 (Faulstich 2002 s. 208). Russeren Aleksander Radishjev (på engelsk staves navnet Radishchev) ga i 1790 ut verket *Reise fra St. Petersburg til Moskva* og ble dømt til døden av keiserinne Katarina 2., den kvinnelige tsaren med tilnavnet "Den store". Radishjev ble benådet fra dødsstraffen, men måtte leve nesten ti år i Sibir (Quinsat 1990 s. 302). *Reise fra St. Petersburg til Moskva* kritiserer mange sider ved det russiske samfunnet. Den russiske dikteren Aleksandr Pusjkin skrev i 1825 en ode som hyllet den franske revolusjonære dikteren André Chénier. Diktet målbar et ønske om "true liberty and an end to despotism, [but] was censored by the tsar's bureaucracy and earned the poet harassment from the police." (R. Christiansen 1988 s. 3)

I Østerrike ble det i 1754 av myndighetene lagd en katalog over forbudte bøker. Katalogen ble forlenget de følgende årene, og katalogen (dens tittel) kom også med i katalogen (dvs. som selvreferanse), for at ikke nysgjerrige lesere skulle lete etter spennende titler og verk i den (Plachta 2006 s. 76). Katalogen var altså ikke offentlig tilgjengelig, og forbudt å lese for vanlige folk.

Den tyske forfatteren Friedrich Schillers skuespill *Røverne* (1781) kunne bli framført i 1782 i byen Mannheim bare fordi handlingen og kostymene i

forestillingen var plassert i tidlig middelalder, slik at det politisk eksplosive innholdet ble kamuflert for samtidens publikum (Plachta 2006 s. 87).

Forbud mot spredning av tekster kan komme fra aller høyeste hold i en stat. Den romerske keiseren Caligula forbød Homers *Odysseen* fordi den etter keiserens mening la for stor vekt på menneskets frihet. Etter at en fru Campan hadde lest Beaumarchais' skuespill *Figaros bryllup* (ferdigskrevet i 1778, premiere i 1784) høyt for den franske kongen Ludvig 16. og dronningen i 1781, motsatte kongen seg personlig i tre år at skuespillet ble framført (Barbier 2007 s. 221). I Wien kunne Mozarts opera *Figaros bryllup* bare framføres i 1786 etter at alle politiske elementer i teksten var fjernet (Faulstich 2002 s. 209).

Marki de Sades pornografiske bøker fra 1700-tallet har blitt sensurert helt fram til vår egen tid. Og flere av hans manuskripter forsvant eller ble tilintetgjort, verk som vi kjenner titlene på, f.eks. *Bekjennelsene*; *Fénélons gjendrivelse*; *Conrad eller den sjalu i delirium*; *Marcel eller fransiskanermunken* (Lennig 1965 s. 101). De Sade kjente ingen grenser i sine seksuelle beskrivelser og i sin ateisme. I en av hans tekster organiserer paven en orgie i Peterskirken og gjennomfører en svart messe (Lennig 1965 s. 117). Sade beskriver i de bevarte tekstene ikke bare "groteske" seksuelle handlinger, men også mishandling og drap. Sade selv skrøt av sitt verk, men forsvarte seg mot anklagene om å være en morder: "Ja, jeg er libertinsk, jeg innrømmer det; jeg har tenkt ut alt som tenkes kan i den sjangeren ...; men jeg har visselig ikke gjort alt det som jeg har tenkt ut og kommer aldri til å gjøre det. Jeg er en libertiner, men jeg er verken en kriminell eller en morder." (gjengitt etter Nadeau 2002 s. 61) Han mente at han ikke burde straffes for sine ytringer, blant dem sine romaner. Fra 1801 var alle hans bøker forbudt i Frankrike (Lennig 1965 s. 128). Fra 1830-tallet ble skrifter som "stred mot sømmeligheten" samlet i en del av det franske nasjonalbiblioteket som ble kalt for "Helvete". Gjennom tidene har tekster av Marki de Sade, Apollinaire, Louÿs, Bataille og mange andre befunnet seg der.

Napoleon innførte streng sensur i Frankrike. Hver boktrykker måtte ha fullmakt til å utføre sitt yrke og sverge en ed om å holde seg til statens retningslinjer. Alt som kunne oppfattes som et angrep på Napoleon og den franske staten var forbudt å publisere (Barbier 2007 s. 270). Den franske forfatteren Madame de Staël ga i 1813 ut boka *Om Tyskland*. Mot slutten av boka anklager hun Frankrike under Napoleons ledelse for gjøre Europa om til en ørken. Napoleon svarte med å forby boka, 10.000 bind som allerede var klare ble malt i stykker, satsen i trykkeriet ble ødelagt slik at trykkeren gikk konkurs, og de Staël ble landsforvist fra Frankrike. I 1806 ble forleggeren og bokhandleren Johann Philipp Palm i Nürnberg dømt og skutt av Napoleons håndlangere fordi han hadde latt trykke det anonyme flygebladet *Tyskland i sin dypeste nedverdiggelse* (Faulstich 2002 s. 209). Teksten oppfordret til motstand mot Napoleons regime. Det var umulig å finne forfatteren, men Nürnberg-boktrykkeren Palm ble holdt ansvarlig for å ha trykt den. For å statuere et eksempel lot Napoleon boktrykkeren fengsle og ga 5. august 1806 ordre

om at Palm skulle henrettes ved skyting. Palm hadde ifølge franskmennene begått forræderi. Henrettelsen førte til at mange andre anonyme franskfiendtlige brosjyrer ble trykt og spredd, anonyme tekster med fiktive forlagsnavn (Plachta 2006 s. 98). Noen av de fiktive navnene i disse brosjyrene hadde symbolsk betydning og politiske implikasjoner, f.eks. den fiktive forleggeren “Peter Hammer”.

I 1835 vedtok den tyske Riksdagen å forby utgivelse og salg av tekstene til en gruppe som kalte seg “Unge Tyskland” (Karl Gutzkow, Ludolf Wienbarg, Theodor Mundt, Heinrich Laube og Ludwig Börne), samt tekstene til Heinrich Heine. Begrunnelsen var at verkene til disse forfatterne utfordret de overleverte begrepene om kristendom, myndighet, eiendom og ekteskap (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 198). For eksempel var Börne en overbevist republikaner og skrev om den franske julirevolusjonen i 1830 i verkene *Brev fra Paris* (1832) og *Nye brev fra Paris* (1833-34). Den østerrikske skuespilleren og dramatikerens Johann Nestroy var kjent for sine uanstendige improvisasjoner mens han var på scenen. Nestroy levde og opptrådte i Wien i første halvdel av 1800-tallet, og det var alltid “sensur-spioner” i salen under forestillingene. Nestroy fikk tallrike advarsler, men utnyttet sin folkelige popularitet til å tøyne grensene for hva sensuren kunne akseptere (Basil 1967 s. 39). Spesielt omreisende teaterselskap uten noen fast scene ble holdt øye med, fordi deres spillestil i høy grad besto av improvisasjon (Plachta 2006 s. 86).

“1739: 18-årige Anders Suhm havner i gjeld og vil selge seg til djevelen. Han setter opp en 17-punkts kontrakt mellom seg og fanden selv, som han også forsøker å nå per brev. Da djevelen ikke viser seg, forsøker han å sette fyr på en kirke. Kirken tar ikke fyr, men Suhm dømmes likevel for blasfemi. Han skal få hånden hugget av, og deretter hodet. Dette skjedde med hjemmel i Kong Christian den femtes norske lov av 1687, bok 6, kap. 1, § 7: “Hvem som overbevisis at have lastet Gud, eller bespottet hans hellige Navn, Ord og Sacramenter, hannem skal Tungen levendis af hans Mund udskæris, dernæst hans Hoved afslais og tillige med Tungen sættis paa en Stage.” Utover 1800-tallet kom flere dommer, ifølge Ronnie Johansons antologi *Blasfemi*. 1834: Abraham Clausen Obsteland får 28 dagers fengsel for å ha sagt under nattverden at “hvis det hadde vært Jesu legeme som ble utdelt, hadde han blitt oppspist flere ganger” og at “Jesus ikke var Guds sønn, men en løsunge”. [...] 1882: Landhandler Sigvardt Nilsen streker over ordet “religion” i sin sønns karakterbok, tilføyer “skit i den”, og får 20 dagers fengsel.” (*Morgenbladet* 20.–26. april 2007 s. 8)

Den franske forfatteren Gustave Flaubert ble møtt med rettssak etter utgivelsen av romanen *Madame Bovary* (1857). Dommeren forlangte at en scene der Emma Bovary og hennes elsker kjører rundt i en hestedrosje skulle fjernes (Baniol 1973 s. 13). Denne scenen antyder sterkt at det er et erotisk møte mellom de to inne i drosjen, men det er ingen skildring av hva som foregår i den. Det at Emma kjeder seg i ekteskapet med Charles, ble under rettssaken mot forfatteren framstilt som en krenkelse av ekteskapet som katolsk sakrament (Baniol 1973 s. 13). Under rettssaken ble teksten som kunst stilt opp mot teksten som usømmelig (Gengembre

1990 s. 111). Rettsaken mot Flaubert fungerte uansett som god reklame: I løpet av to måneder ble det solgt 15.000 eksemplarer (Gengembre 1990 s. 113).

I Berlin er det bevart 16.000 dramatiske verk i et "Prøyssisk teatersensurbibliotek". Alle som ville ha framført et teaterstykke i byen på 1800-tallet måtte levere inn to eksemplarer av skuespillet. Ett eksemplar ble så levert tilbake til forfatter og teater, eventuelt med overstrykninger av replikker og scener som det ikke var lov å spille, det andre eksemplaret ble arkivert. Stykkene fikk et stempel av politimyndighetene, med enten "Tillatt" eller "Forbudt" (Jammers, Pforte og Sühlo 2002 s. 264-625). Grunnene til forbud var var tredelt: "a) det seksuelle b) det religiøse c) det politiske" (Jammers, Pforte og Sühlo 2002 s. 270). Repræsentanter for politimyndighetene var også til stede under forestillingene, fordi stykker kunne virke annerledes under framføring enn selve den verbale teksten indikerte (Jammers, Pforte og Sühlo 2002 s. 274).

Den franske forfatteren Joris-Karl Huysmans skrev den naturalistiske romanen *Marthe* i 1876. Den handler om en sangerinne som delvis lever som prostituert. For å unngå å bli sensurert i Frankrike, sørget Huysmans for å få gitt ut boka i Belgia, i Brussel. På en reise fra Belgia til Frankrike prøvde Huysmans å smugle med seg noen eksemplarer, men de ble oppdaget og beslaglagt av den franske tollene fordi de "krenket den offentlige moral" (Audoin 1985 s. 140, 163-164). "Naturalismens historie er også, i stor grad, historien om rettsaker, beslagleggelser, debatter om sensur, om forbud ... Eksemplene er tallrike [...]. De ansvarlige for bibliotekene i Dresden ble i 1883 dømt for ha lånt ut Zolas bøker ..." (Chevrel 1982 s. 184-185).

Den engelske legen Henry Arthur Albutt ga i 1886 ut *The Wife's Handbook: How a Woman Should Order Herself during Pregnancy, in the Lying-In room, and after Delivery* som billigutgave for at den skulle nå mange kvinnelige lesere. Som straff fikk han ikke lenger praktisere som offentlig godkjent lege (Pfister og Schulte-Middelich 1983 s. 131). (Hans etternavn skrives i noen kilder med dobbel l.) "Dr. Henry Albutt was a Leeds doctor who helped to organise the Malthusian League, part of the movement for planned population control. Albutt fell foul of the medical profession for advocating birth control. His book "The wife's handbook", 1885, was the first work describing contraceptive methods to be published by an English doctor, and led to his prosecution by the General Medical Council. In 1887 he was struck off the Medical Register." (<http://householdbooks.ucdavis.edu/authors/2317>; lesedato 07.01.16)

En annen fransk forfatter på 1800-tallet, Jules Barbey d'Aurevilly, ga ut *De djevelske* (1874), seks noveller som viser både borgerlige verdiers selvdestruksjon og erotisk åpenhet. D'Aurevillys bok ble forbudt og forfatteren dømt til tross for at han var både katolikk og monarkist. Den franske stat var sekulær fra begynnelsen av 1900-tallet, men katolisismen stod sterkt i store deler av befolkningen. I 1920 ble det i det Frankrike innført en lov som forbød alle tekster som opplyste om prevensjon og abort (Mundy 2001 s. 229).

Dansken Herman Bangs roman *Haabløse Slægter* (1880) inneholdt noen erotiske beskrivelser som gjorde at romanen ble dømt for å være utuktig. Da Oscar Wilde ble avslørt som praktiserende homoseksuell, ble hans bøker fjernet fra forlag og bokhandlere i Storbritannia, hans skuespill tatt av plakaten og Wildes forlegger tok offentlig avstand fra han (Harenberg 1987 s. 199). Skildringene i den østerrikske forfatteren Arthur Schnitzlers lange fortelling *Løytnant Gustl* (1900) gjorde at forfatteren mistet stillingen som offiserslege i den østerrisk-ungarske hæren. Løytnanten i teksten ønsker å begå selvmord på grunn av en fornærmelse. Schnitzlers erotiske drama *Ringdans* (1896) kom ut som privattrykk for å unngå sensur, og ble først uroppført i 1920. Stykket handler om ti møter av seksuell art. Den tyske ekspresjonisten Frank Wedekinds skuespill *Vårens oppvåkning* (1891) handler om ungdommers seksuelle oppvåkning. Stykket var forbudt i Tyskland mellom urframførelsen i 1906 (i regi av Max Reinhardt) og 1912 (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 266).

På 1880-tallet er det noen berømte sensur- og beslagleggings-saker i Norge, men ikke alle gjelder tekster som fortsatt leses i dag. Noen gjelder det Sigurd Heiested kaller “flyveskrifter”: “Et av dem, “Rifleringen”, utkom i begynnelsen av februar 1884 (markedsuken), og politiet slo øyeblikkelig ned på det. Skriftet ble utgitt av Jon Hol under psevdonymet Asbjørn. Hol ble arrestert, satt inne i 16 dager og ble deretter fratatt sin stilling som materialforvalter i Kristiania Ingeniørvæsen. Skriftet inneholder en oppfordring til å verne om Stortinget, hvis riksrettsdommen over ministeriet Selmer ikke ble respektert. I 1886 fikk Hol oppreisning, idet Stortinget bevilget ham 1500 kroner. I løpet av få år havner en rekke forfattere i Høyesterett med sine bøker. Det ser ut til at det er tidens mote. I begynnelsen av 1886 skrev Kr. Stenrud “Politimysterier” i to bind, som inneholdt flere til dels grove beskyldninger mot politiembetsmenn i hovedstaden. For sine skriverier “Kristiania ved Nat og Dag eller Bort med Sløret. Fortællinger om mystiske forhold i Kristiania” [utgitt 1887], havnet han også i Høyesterett og ble dømt. Boken handler i likhet med [Christian Krohgs roman] “Albertine” om politiets forhold til de prostituerte kvinner. “Kristiania ved Nat og Dag” er en fortsettelse av “Politimysterier” og vakte selvsagt voldsom oppsikt. Den kom ut i hefter à 15 øre, og nummer 3 og 6 ble beslaglagt. Høyesterett stadfestet Byrettsdommen som lød på 1600 kroner i bot til bykassen, en etter datidens forhold anselig sum, men ved Høyesteretts anbefaling ble boten satt ned til 50 kroner. Stenrud var ansatt kort tid ved politiet, men denne tid ga ham impulser til å skrive atskillig om forholdene innen etaten.” (Heiested 1946 s. 32-34)

Hans Jægers roman *Fra Kristiania-Bohêmen* (1885, 2 bind) ble raskt beslaglagt av politiet og året etter ble Jæger dømt både for blasfemi og usedelighet. “Beslagleggelsen skjedde samme dag som boken kom ut. Bakgrunnen for det øyeblikkelige beslaget var at bokbinderen som hadde boken til innhefting, overleverte et eksemplar til formannen i “Kristiania forening for fremme av sædlighed” som igjen overleverte den til politimester Nils Otto Hesselberg. Han

aksjonerte umiddelbart, og beslaget ble fulgt opp ved tiltale 24. desember 1885.” (Cato Schiøtz i *Morgenbladet* 14.–27. mars 2008 s. 53)

“Jægers bok ble beslaglagt og han ble dømt i Byretten til 80 dagers fengsel på alminnelig fangekost og ilagt 80 kroner i saksomkostninger og boken ble konfiskert, en dom som bohêmtidens fører for øvrig appellerte til Høyesterett, hvor han heller ikke fikk medhold. Ved denne avgjørelse i 1886 ble beslagleggelsen opprettholdt, men straffen lempet til 60 dagers fengsel. Selv om Garborg gikk fri for rettsapparatet [pga. den naturalistiske romanen *Mannfolk*], ble han straffet med avskjed fra sin stilling som statsrevisor.” (Heiestad 1946 s. 20) *Fra Kristiania-Bohêmen* “foreligger også under navn av “Julefortællinger” av Hans Jæger. Det kom nemlig en slik utgave av boken. Jæger hadde på et loft liggende 300 eksemplarer av bokens første del, og boktrykkeren satte opp annen del som kom ut med ovenstående tittel. Boktrykkeren, Christian Holterman Knudsen, dro med disse eksemplarer til Göteborg og Stockholm, hvor boken ble beslaglagt. En ny rettsak kom opp, og både forfatter og boktrykker ble satt under tiltale. Denne gang ble Jæger idømt 150 dagers arrest og begge ilagt en bot på 1600 kroner, men retten anbefalte de tiltalte til ved benådning å få boten nedsatt til 100 kroner hver. Jæger sonet ikke denne straff, men reiste til utlandet.” (Heiestad 1946 s. 27) En sensurert, “renset” ettbindsutgave av *Fra Kristiania-Bohêmen* ble gitt ut i 1895, dvs. der de mest “anstøtelige” beskrivelsene var fjernet.

“Hans Jæger fulgte senere opp med flere bøker som ble straffeforfulgt på lignende måte: *Syk kjærlighet* i 1893, *Bekjendelser* i 1902 og *Fængsel og fortvilelse* i 1903.” (Ulf Andenæs i *Historie – Aftenpostens historiemagasin*, nr. 6 i 2017 s. 47)

“Christian Krohg led med sin “Albertine” samme skjebne som Jæger [med *Fra Kristiania-Bohêmen*]. I 1887 ble boken beslaglagt og Krohg ilagt 200 kroner i bot. Saken gikk til Høyesterett, hvor straffen sattes ned til 100 kroner. Men beslagleggelsen av boken ble opprettholdt. Det var tre ting i “Albertine” Krohg var satt under tiltale for, nemlig forførelsesscenen i politifullmektig Winthers leilighet, visitasjonen hos politilegen og det han hadde skrevet om forholdene i Vika. I hjemmene, hos boktrykkeren, overalt var politiet på jakt etter boken. Ja, det gikk endog så vidt at man undersøkte postpakker til Sverige om det skulle være “Albertine”r i dem. Boken ble trykt i 1600 eksemplarer og ved beslagleggelsen fikk politiet bare tak i et par hundre. Alene på én dag før beslagleggelsen ble 800 bøker solgt. Det ble gjort meget for å få den spredt. Til Danmark ble den således sendt i sigarkasser. Man la boken i bunnen av kassene og sigarer oppå. Der fulgte en storm av protester over beslagleggelsen, samtidig som boken ble oversatt til svensk, dansk og tysk. Stridens bølger gikk høyt. Søndag 16. januar møtte flere tusen mennesker opp på Stortinget for å demonstrere og sende en deputasjon til Stiftsgården. Sverdrup tok imot, men svarte nei på resolusjonen som Arbeiderpartiet hadde vedtatt, og som gikk ut på at saken mot Krohg skulle tilbakekalles.” (Heiestad 1946 s. 20-21)

“Det er sagt at dommen [mot *Albertine*] hadde et magert resultat for politiet. Men det fikk likevel en slags revansje. Dagen etter prosedyren i Høyesterett, før dommen var avsagt, kom “Verdens Gang” ut med Krohgs forsvarstale. Avisen ble beslaglagt, og Krohg ble for denne affære dømt til 400 kroner i bot og 50 kroner i saksomkostninger. Det var ikke anledning til å sette redaktør Thommessen under tiltale” (Heiestad 1946 s. 28-29). Senere klarte forlaget å få gitt ut *Albertine* uten at det norske politiet grep inn: Krohgs bokverk *Kampen for tilværelsen* (1920-21; 4 bind) var “søkt lesestoff opp gjennom årene. Lite ante vel Krohg og Gyldendal, da de sendt verket ut, at det skulle bli slik etterspørsel etter det. I dette fire binds verk foreligger så godt som alt hva kunstneren skrev av blivende verd. Her finnes jo de herligste intervjuer med kjente kunstnere. Krohg var som man vet en mester i å intervjuer, og man skal lete lenge før man finner hans like. Trykningen av dette verk ble utført i Danmark. Ennu sto Høyesterettsdommen over “*Albertine*” ved makt, og utgiveren ordnet det slik at “*Albertine*” ble trykt i fjerde bind. I tilfelle politiet ville insistere på Høyesterettsdommen, ville bare de første bindene bli sendt til norske abonnenter. “*Albertine*” kom med i fjerde bind, men politiet grep ikke inn.” (Heiestad 1946 s. 26-27) Alle eksemplarene av *Albertine* som politiet beslagla i 1887, ble brent. Brent ble også over 2000 eksemplarer av *Verdens Gang* for 19. oktober 1887 fordi Krohgs forsvarstale i Høyesterett var trykt der.

“Grafiske arbeidere tar også aktiv del i kampen på Krohgs og Jægers side. Ikke nok med at de trykker alle disse bøkene som havner i Høyesterett og utsetter seg for straffeansvar, enkelt reiser også rundt og forteller om forholdene. C. Kallum, i sin tid formann i Den typografiske Forening og grunnlegger av “*Kometen*”, som senere ble “*Norsk Familieblad*”, reiser endog til Amerika på foredragsturné, etter at han har avlagt de fleste norske byer et besøk. Den mangesidige xylograf Waldor (Valdemar Olsen) skrev en komedie, “*Albertine*”, som ble oppført på Victoria Theater. [...] i 1886 [ble] Ole Ingvald Marius Beinigen [dømt for] sin bok “*Kristiania Bohêhem paa eventyr. En promenade paa Karl-Johan og den følger*”. Forfatteren var i sin tid journalist i “*Dagbladet*” og dro til Sverige, hvor han oversatte sin bok til svensk. Den ble beslaglagt og forfatteren utvist til Norge. Opprinnelig var Beinigen telegrafist, men fra Sverige ble han utvist som løsgjenger og stilt for norsk rett for sin svenske utgave. Byretten dømte ham til bøter, en dom som ble stadfestet av Høyesterett. For den norske utgave ble bokhandler M. Askeland dømt. I sin bok “*Hvorledes jeg blev profet eller En bohêmes eventyr i Stockholm*”, som han utga under signaturen Olaf Bernick, drar han kraftig til felts mot statsminister Johan Sverdrup og justisminister Aimar Sørensen. Boken ga han ut på eget forlag i 1888, og man skal lete lenge før man finner så kraftig kost servert mot Sverdrup og styremaktene i Stockholm.” (Heiestad 1946 s. 29-31)

“Christian Krohgs bok brøt grenser i beskrivelser av usedelighet. Hans *Albertine* [1886] var i sterk grad samfunnskritisk når den fortalte om hvordan fattigdom drev unge jenter ut i prostitusjonen. Den ble beslaglagt dagen etter utgivelsen [...] I løpet av få år ble en rekke andre bøker beslaglagt på lignende måte da de kom ut: *Første aften. En promenade paa Karl Johan og dens følgen* av Ole Beinigen under

pseudonymet Olaf Bernick; *Kristiania ved Nat og Dag, eller Bort med Sløret* av den tidligere politimann Kr. Stenrud, og *Gaaet i hundene* av Just Cato Freuchen. Også disse ble regnet som utuktige i måten de omtalte kjønnslivet på. [...] *Massøsen forteller* av psevdonymet “Eva” [ble] inndratt av politiet i 1935.” (Ulf Andenæs i *Historie – Aftenpostens historiemagasin*, nr. 6 i 2017 s. 47-48)

“1932: Mary Connellys teaterstykke “Guds grønne enger” skaper reaksjoner ved å fremstille Gud som en svart sigarrøykende mann. Bondepartiet krever forbud mot å fremstille Gud på scenen. Stortinget truer Nationaltheatret til å stoppe stykket. 1933: Som en reaksjon på debatten rundt denne saken, holder forfatteren Arnulf Øverland foredraget “Den tiende landeplage” på Studentersamfunnet. Han uttaler at hvis mennesket er skapt i Guds bilde, må Gud være lik oss, ergo må Gud ha kjønnsorganer og tarmkanal. Da vil det også være kannibalsk å spise Guds “blod” og “legeme” under nattverden. Øverland ble trukket for retten, men ble frikjent med én stemmes overvekt. Frikjennelsen av Arnulf Øverland markerer et vendepunkt i denne historien. Foredraget hans var noe av det mest blasfemiske man kan lese. Etter han ble frikjent har blasfemiparagrafen vært en sovende paragraf i norsk lov, sier Paul Knutsen, som er professor i moderne historie [...] 1982: Religionskritisk Forlag gir ut tegneserien Jesus Kristus og co, og får bred dekning i avisen Vårt Land under overskriften “Jesus fremstilt som en landstryker og fet klovn”.” (*Morgenbladet* 20.–26. april 2007 s. 8-9)

Den engelske forfatteren Thomas Hardy prøvde forgjeves å få publisert sin roman *Tess of the d'Urbervilles: A Pure Woman Faithfully Presented* (1891) hos forlaget Macmillan og deretter hos forlaget Murray uten at det ble strøket noe i manuset. Til slutt ble romanen publisert som en føljetong i tidsskriftet *The Graphic* i 1891, men med deler av teksten sensurert bort (Pfister og Schulte-Middelich 1983 s. 127).

Noen verk som (i korte eller langer perioder) har blitt forbudt spredt på grunn av pornografisk innhold, er D. H. Lawrences *Lady Chatterley's Lover* (1928), Henry Millers *Sexus* (1949) og Frank Harris' *My Life and Loves* (fullstendig versjon i 1963). *Lady Chatterley's Lover* ble utgitt privat i Firenze i 1928. Etter anklager om obscønitet, ble forlag og forfatter frikjent. Under rettssaken forsvarte mange framtrede forfattere *Lady Chatterley's Lover* og retten til å publisere den. “Published privately in 1928 and long available in foreign editions, the first unexpurgated edition did not appear in England until Penguin risked publishing it in 1960. Prosecuted under the Obscene Publications Act of 1959, Penguin was acquitted after a notorious trial, in which many eminent authors of the day appeared as witnesses for the defense.” (Boxall 2006 s. 329) Boka ble tillatt solgt i Storbritannia fra og med 1960. I Storbritannia ble en Obscene Publications Act vedtatt allerede i 1857, for å stoppe tekster som kunne “corrupt the morals of youth” og krenke “feelings of decency in any well-regulated mind” (gjengitt etter Mundy 2001 s. 229).

“Blant elevane på Firda Gymnas sirkulerte det rundt 1970 eit godt brukt eksemplar av *Lady Chatterleys elsker*, med aktuelle sider merkja av slik at vi skulle sleppe å lese heile boka. [...] Denne enkle historia fortel noko vesentleg om måten som forfattaren, D.H. Lawrence, er blitt lesen og vurdert på i Norge.” (Jakob Lothe i *Morgenbladet* 2.–8. oktober 2009 s. 30)

Lawrences roman *Women in Love* (1920) “was refused publication for four years after it was completed. This was due to the candid appraisal of sexuality, the violence endemic to relationships, and instability of identity (portrayed as prey to unconscious drives and motives), and the seeming cynicism of several of the characters.” (Boxall 2006 s. 281) Den kvinnelige engelske forfatteren Radclyffe Halls roman *The Well of Loneliness* (1928) ble forbudt i Storbritannia i 1928 fordi den beskriver lesbisk kjærlighet. Boka “prompted one of the most famous legal trials for obscenity in the history of British law, resulting in a twenty-year ban. At the same time, it brought the existence of lesbians to the attention of the public and each other in an unprecedented way” (Boxall 2006 s. 326).

Amerikaneren Anthony Comstock “in 1873, after serving in the Union army during the Civil War, founded the New York Society for the Suppression of Vice and devoted the rest of his life to waging an aggressive crusade against pornography, abortion, gambling, swindling, medical quackery, and other activities he considered morally offensive. Comstock used his influence to persuade Congress to pass what became known as the “Comstock laws” empowering the U.S. Postal Service to exclude from the mail books and other publications that he considered indecent or obscene, including information about contraception. After Comstock publicly attacked the first American production of George Bernard Shaw’s play *Mrs. Warren’s Profession*, the British playwright dubbed his rigid views and repressive methods “comstockery,” turning his name into a public symbol of censorship based on prudery.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Lederen av “The New York Society for the Suppression of Vice” var John Sumner. Denne organisasjonen startet en rettssak mot James Joyces roman *Ulysses*, og vant. De eksemplarene av boka som ble funnet, ble brent. Organisasjonen ble grunnlagt allerede i 1873. “[I]ts guiding spirit was the redoubtable Anthony Comstock, who argued simply that “books are feeders for brothels.” In Boston the Cabots, Lowells, and other prominent families closed ranks in defense of public morality, declaring that “all reading and conversation must be of the most pure and elevating character.” ” (Marshall 1977 s. 240) “At the instigation of John Sumner [...] a bookseller named Halsey was arrested in 1917 for selling Théophile Gautier’s 1835 French classic, *Mademoiselle de Maupin*. Acquitted of the obscenity charge, Halsey sued the society for damages and won. The New York Appeals Court decision was one of the first to modify the 50-years-old Hicklin Test [et britisk reglement, som blant annet gjorde boksensur på grunnlag av enkeltord og korte formuleringer i et litterært verk mulig], establishing the principle that “books must be considered broadly and as a whole,” rather than on the basis of isolated

passages, and that expert testimony was admissible in judging literary merit.” (Marshall 1977 s. 240-241)

Hicklin-testen kom i bruk fra 1800-tallet og skulle hindre at obscønt materiale ble publisert og spredt i det engelske samfunnet. Testen setter som norm at en familiefar må kunne lese teksten høyt for sin familie (René Alladaye i <http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=1174>; lesedato 15.10.19). Litteraturen som ble lest måtte ikke “stir the sex impulses or to lead to sexually impure and lustful thoughts”. Et av problemene med testen var at noen få ord i et verk kunne føre til at hele verket ble forbudt.

I 1928 var *Ulysses* fortsatt forbudt i USA, og en amerikansk rett hevdet at romanen inneholdt språk “of the rottenest and vilest character” (siteret fra Marshall 1977 s. 241). Opphevelsen av forbudet kom i 1933 i en rettssak med John M. Woolsey som dommer. “Over the next several years the Court [= the Supreme Court] further liberalized its policies, requiring that any item to be banned must be utterly lacking in “literary or scientific value or any other form of social importance,” and that the “contemporary community standards” used to judge it must be those prevailing in the nation as a whole.” (Marshall 1977 s. 242) Nye framstøt fra sensurvillige i USA ble legitimert i 1973, da en rettssak endte med en beslutning fra the Supreme Court om at “states and local communities could henceforth ban books, magazines, movies, plays, revues and other works that: “taken as a whole, appeal to the prurient interest in sex, which portray sexual conduct in a patently offensive way, and which, taken as a whole, do not have a serious literary, artistic or scientific value.” ” (Marshall 1977 s. 242-243)

Den amerikanske forfatteren Henry Miller ga ut mange “skandaløse” og “pornografiske” romaner. En av dem er *Tropic of Cancer* (1934), en selvbiografisk roman. Boka ble “first published in the 1930s by the risqué Parisian press, Obelisk. Because of its sexually explicit themes and language the book was banned for the following thirty years in both America and Britain. When it was finally published, in America in 1961 and in the UK in 1963, the novel gained cult status” (Boxall 2006 s. 365).

Den spanske dramatikerer Alfonso Sastre angrep sensurordningene under general og diktator Franco. Sastro ønsket at hans skuespill skulle bidra til en befrielse av de undertrykte i politistaten (Wittschier 1993 s. 296). Hans skuespill *Dødsskvadronen* (1953) ble sensurert av de spanske myndighetene etter de tre første forestillingene og ble aldri spilt igjen så lenge Spania var et diktatur. Også andre stykker av Sastro ble stoppet, f.eks. *Rød jord*. Sastro satt flere ganger i fengsel (Wittschier 1993 s. 309).

Etter general Francos seier i den spanske borgerkrigen ble spanske medier sterkt overvåket. All kultur skulle være preget av landets “nasjonal-katolisisme” (Porret 2009 s. 138). Dette politiske, religiøse og moralske idealet måtte litteratur, film,

tegneserier osv. tøyse seg etter for å kunne offentliggjøres, samt andre normer, f.eks. det offisielle synet på hva som var maskulint og feminint (Porret 2009 s. 139).

I 1950 ble Tibet invadert av nabolandet Kina. “Schools were provided for the Chinese children, but any education provided to Tibetan students was conducted in Chinese in substandard schools and with poorly trained teachers who denigrated Tibetan culture. The illiteracy rate for Tibet was as high as 80 percent. In a 1988 document, the Chinese government admitted that 50 percent of Tibetan children did not attend school, but in many areas that figure was grossly inflated; in Qinghai only 11.2 percent went (Donnet 1994). Under Chinese law, Tibetans were forbidden to listen to any foreign-language broadcasts or read foreign newspapers, magazines, or books. In the 1980s, one Tibetan lamented: “It’s not only censorship, it’s more: it’s China’s deliberate policy to keep our people ignorant – not only about our rights, but about the outside world. ... Most of us have never even seen a map. The Chinese are trying to turn us into living vegetables. Much easier to manipulate an entire population that way” (Kewley 1990, 193). Tibetans who could read were restricted to the Tibet version of the “China Daily” and texts produced by the Chinese.” (Knuth 2003 s. 225)

Den greske forfatteren Nikos Kazantzákis’ roman *Kristi siste fristelse* (1955) er en slags gjenfortelling av Jesu liv. “At the climactic moment of the crucifixion, Jesus is rescued, as he thinks, by an angel who leads him to an earthly contentment in which he marries both Martha and Mary, has children, and lives a good human life. Years later he realizes that the angel is in fact Satan and that his earthly paradise is a dream. Waking up, he finds himself back on the cross and dies. This [dvs. korsfestelsen] seems to be where the author finds Jesus’ value: in a spiritual not a natural dimension. In spite of this, the Vatican condemned the novel, finding Jesus to carnal and self-doubting, placing it on the index of forbidden books, while in Greece, Orthodox authorities sought Kazantzákis’ prosecution, delaying the book’s publication.” (Boxall 2006 s. 490)

Etter at opprøret i Ungarn var slått ned i 1956 reiste det seg noen kritiske røster blant intellektuelle i Moskva til regimets politikk. “Et offentlig møte som skulle diskutere den siste romanen til V. Doudintsev forandret seg til en konfrontasjon mellom stalinister og antistalinister. Etter at det militære grep inn, fulgte arrestasjoner og deportasjoner.” (Palmier 1973 s. 143) Vladimir Doudintsev skrev blant annet den politiske romanen *Mennesket lever ikke av brød alene* (1956; oversatt til fransk i 1957), som ble en litterær sensasjon i Sovjetunionen fordi den kritiserte noen trekk ved det sovjetiske samfunnet, først og fremst problemene som oppstår for nyskapende personer.

I Ceausescu-diktaturets Romania var lovene strenge og omfattende: “A new law forbids the possession or use of typewriters by people who have a criminal record or are “a danger to public order or state security”. The law, effective from 28 April, was signed by President Ceausescu last month. It requires private citizens to

register with police any typewriters they own or wish to purchase. The Interior Ministry, supervising the police and security forces, was directed to register and control the “manufacture, possession and use” of typewriters and copying machines. Private individuals have been forbidden already to own copying equipment.” (*The Guardian* 14. april 1983, sitert fra Clark 1987 s. 19)

I USA på 1970-tallet “perhaps the most bitterly contested aspect of the censorship question has concerned books used in public schools. Since the 1973 Supreme Court decision “clean books” advocates across the country have redoubled their efforts to purge classrooms and school libraries of books they find objectionable – aided in some cases by such organized groups as the John Birch Society and the Ku Klux Klan. Nowhere has the struggle been more heated, and in fact violent, than in Kanawha County, West Virginia, where a months-long protest was waged in 1974 over books some parents considered irreligious and disrespectful of authority. [...] fundamentalists in a southern community had Jonathan Livingstone’s *Seagull* banned on religious grounds; conservative whites in many areas have fought the use of Eldridge Cleaver’s *Soul on Ice* because of its antiwhite attitudes, while black activists have sought to ban *Huckleberry Finn* for tolerating white racism” (Marshall 1977 s. 243).

Hvordan foregikk sensuren i Sør-Afrika under apartheid-regimet? “Peter D. McDonald har undersøkt saken og trykker resultatet i boka “The Literary Police”, som utgis i disse dager. - Det uvanlige med det sør-afrikanske systemet, var at de som endte opp med å vurdere dikt og romaner for myndighetene, var litteratene selv, forteller Peter D. McDonald, [...] Sensurapparatet i Sør-Afrika ble først opprettet i 1931, for film, teater og trykte bilder. I 1934 ble bøker utenfra innlemmet i det som skulle gjennomgås før det ble sluppet ut på markedet. På 1950-tallet ble forhold mellom kapital og arbeidere og mellom hvite og svarte blant de temaene som kom inn under det som ble kalt “uønskede utgivelser” [...] I 1963 ble det spesifisert hva slags elementer som ikke var ønsket i et diktverk. Foruten obscenitet og blasfemi, ble undergraving og alt som var imot apartheid inkludert i statuttene. Men det spesielle med dette systemet, var at de intellektuelle ble ansatt i sensurapparatet – for å vurdere sine egne. [...] - Sensurrapportene jeg fant i arkivene [sier McDonald], som ble åpnet på slutten av 90-tallet, var forbløffende lesning. De var ofte formulert som litterære analyser, snarere enn rapporter om kritiske elementer i de verkene som ble lest.” (*Dagbladet* 15. mai 2009 s. 56-57)

“Nobelprisvinneren J.M. Coetzee har vært sterkt opptatt av hva det fører til for en forfatter å være underlagt et sensursystem som det sør-afrikanske. McDonald avslører i sin bok at Coetzee i 1976 søkte om å få bli sensor. - Han fylte enhver kvalifikasjon til den jobben, men fikk ikke noe svar. Det var en bisarr, nærmest pervers ting å gjøre, men han gjorde det nok for å teste regimets motiver. - På hvilken måte? - I likhet med André Brink har Coetzee har skrevet mye om å være underlagt et sensursystem. Om det spesielle forholdet som oppstår mellom forfatteren og hans sensor. Når man har bevisstheten om hvordan sensuren arbeider

mens man skriver, kan det føre til at man blir opphengt i noe man egentlig vil bekjempe. Dermed kan en opposisjonell forfatter komme til å reflektere det han er motstander av. Det er hans fiende som setter premissene. Allerede når du argumenterer mot disse premissene, har du akseptert problemstillingen. [...] Historien om sensursystemet handler om hvordan myndighetene har bidratt både til å forme og deformere afrikansk litteratur i den perioden det fungerte.” (*Dagbladet* 15. mai 2009 s. 57)

“Coetzees tre første romaner ble utgitt under apartheid-regimet, og følgelig ble de også sendt til hemmelig sensur før de kunne publiseres. [...] Likevel fikk alle bøkene hans utrolig nok apartheid-regimets “godkjent”-stempel. Det er enestående. Og det er ganske påfallende hva som går igjen i alle sensurrapportene Coetzee fikk innblikk i på 2000-tallet. Fraser som at “boka er åpenbart ikke ment for allmuen”, “boka vil etter all sannsynlighet kun leses av høyt utdannede, forstandige mennesker”; “dette er en bok for intelligentsiaen”. Sensorene regnet med at de litterære grepene til Coetzee gjorde jobben for dem: ingen potensielle opprørere, ingen fra “massene” ville lese bøkene til Coetzee uansett.” (*Dagbladet* 13. mai 2013 s. 44)

Den kenyanske forfatteren Ngugi wa Thiong’o sin roman *Petals of Blood* (1977) solgte svært godt da den ble utgitt, men førte til at Thiong’o satt et år i fengsel. Romanen er “a searing attack on the Kenyan neocolonial order. [...] In differing ways they [dvs. de fire hovedpersonene] embody the difficulties of resisting the decadence, corruption, and self-aggrandizement at the core of the new political regime” (Boxall 2006 s. 666). Ngugi wa Thiong’o skrev sine første bøker på kolonispråket engelsk. “Det gjorde han også med skuespillet “I Will Marry When I Want” fra 1977, om en bonde som ble fratatt sitt land av den korruperte eliten. Stykket ble oversatt til [språket] kikuyu, og ble spilt i seks uker før myndighetene fikk stoppet det. Forfatteren sendte de til et høyrisikofengsel, uten retts sak, i ett år. - Jeg hadde skrevet kritiske bøker før, uten at noe skjedde. Men at dette stykket nå ble spilt på morsmålet mitt, et språk vanlige mennesker forsto, tror jeg var grunnen til myndighetenes raseri. Og der i fengselet bestemte jeg meg for bare å skrive på kikuyu.” (*Dagbladet* 1. juni 2017 s. 25)

Thiong’o sin roman *Matigari ma Njiruungi* (1986) “er et hovedverk i forfatter-skapet, og i moderne afrikansk litteratur overhodet. I en metaforsterk, mytebevisst og vittig fortelling som blander bibelinspirert allegori med hardtslående politisk satire, forteller romanen om en overlevende soldat fra frigjøringskrigen som etter lang tid i skjul våger seg ned til sivilisasjonen, bare for å oppdage at hvite herskere er erstattet av svarte kopier. Kriegeren begir seg ut på en søken etter de ansvarlige, noe som gjør ham til en mytologisk skikkelse som folk i romanen setter sitt håp til. - I forordet til den engelske utgaven skriver du at kenyansk etterretning fikk høre folk snakke om denne Matigari, at de trodde det var snakk om en virkelig opprørs- leder og sendte ut arrestorde på ham? - Ja, det skjedde faktisk. På et tidspunkt forbød myndighetene rykter, det de kalte “rumour mongering”, eller “rumour

crime”. Hvis du så mye som hvisket om regjeringen, kunne du bli arrestert, torturert eller drept. Retten til å organisere seg var også oppløst. Det er konteksten for romanen. Satiren slår ikke bare mot makthaverne, men også mot den altfor-menneskelige tendensen til å sette sin lit til at noen andre vil ordne opp. I romanen blir Matigari en mytisk skikkelse, men når han kommer dit folk samles for å fortelle historier om ham, blir han avfeid som en avfeldig gammel mann: sett deg ned og hør om frelseren som skal gi oss håp! Også i det faktiske Kenya antok skikkelsen mytiske dimensjoner. - Dette var en fiksjon, men når folk i Kenya snakker om romaner snakker de ikke nødvendigvis om det fiktive med dem. Du vet, som når man går på kino, og man kommer ut og snakker om dem man har sett på lerretet som om de var virkelige mennesker? Historien spredde seg, og det ble snakk om denne mannen, Matigari, som gikk rundt og stilte spørsmål ved alt. Så da ville myndighetene arrestere ham! [...] Etter at tidligere president Moi gikk av i 2002, begynte Ngugi en gradvis tilnærming til fedrelandet. Det har ikke bare vært lett. Da han i 2004 reiste tilbake, brøt en gruppe menn seg inn i huset. Ngugi ble grovt mishandlet, og hans kone ble voldtatt. Selv om noen av omstendighetene rundt angrepet er uklare, tolker mange det som et forsøk på å skremme, et takk for sist fra tidligere motstandere. Etter angrepet følte familien at de ikke hadde noe annet valg enn å vende tilbake til USA, men i dag er Ngugi av og til i Kenya.” (*Morgenbladet* 23.–29. oktober 2015 s. 51)

Førsteutgaven av den indiske forfatteren Vikram Seths lange roman *A Suitable Boy* ble utgitt på engelsk i 1993. Da romanen skulle oversettes til hindi, ble noen avsnitt sensurert bort på grunn av “kaste-sensitivitet” i India. Noen beskrivelser ble altså godtatt i den engelske utgaven, men ikke i hindi-utgaven, fordi engelsk ble oppfattet som et mer nøytralt språk og som ikke nådde like langt ut blant indiske romanlesere.

“I forrige uke trakk forlaget Penguin boken *The Hindus: An Alternative History* (2009) fra markedet. Boken er skrevet av den amerikanske religionsviteren Wendy Doniger, som i en årrekke har forsket på dalitenes historie – folkegruppen nederst i kastehierarkiet i India. I *The Hindus* viser hun til flere selvmotsigelser i hellige hindutekster [...] Fra første stund ble Donigers *The Hindus* kritisert av høyrenasjonalistiske hindugrupper. De tok saken til rettsvesenet, der Penguin ble dømt for å ha “såret følelsene til millioner av hinduer”. Flere forfattere reagerte i forrige uke kraftig på at Penguin ga etter for nasjonalistene.” (*Morgenbladet* 21.–27. februar 2014 s. 39)

Danske Jørgen Leths *Det uperfekte menneske: Scener fra mitt liv* (2005) er en slags selvbiografisk roman som inneholder en kort beskrivelse av et seksuelt forhold til ei ung jente på Haiti. Etter å ha gitt ut denne boka og møtt voldsom indignasjon fra dansk presse og annen offentlighet, så Leth seg nødt til å fratse sin stilling som dansk konsul på Haiti. Franskmannen Claude Gublers bok *Den store hemmeligheten* (1996) ble publisert kort tid etter at president François Mitterand var død, men ble straks forbudt. Nysgjerrige kunne likevel lese Gublers tekst

ulovlig på Internett (Blasselle 1998b s. 127). Gubler var Mitterands lege, og han avslørte blant annet at presidentens helse var langt dårligere enn det som ble sagt offentlig av myndighetene. Gublers avsløringer ble ansett som et brudd på de etiske regler som leger har forpliktet seg til å følge.

“If one test of a democratic society is its attitude to subversive literature, the new Russia’s credentials did not look too healthy in the affair of Vladimir Sorokin’s *Goluboe Salo*, which supposed a homosexual relationship between Stalin og Khrushev. A “loyalist youth group” destroyed copies in Moscow and the author was threatened with prosecution and accused of spreading pornography.” (Pugh 2005 s. 163) Sorokin parodierer i sine bøker ofte stilen innen proletarlitteraturen og er samfunnskritisk.

Arthur Thuesens *Beslaglagte og supprimerte bøker vedrørende Norge* (1960) er basert på systematisk arbeid fra 1920-årene av og handler i 1960-utgaven om ca. 700 bøker fra reformasjonen og framover. Med supprimerte bøker mener Thuesen alle de som er trukket tilbake fra salg av ulike grunner, f.eks. fordi forlaget etter trykkingen oppdager alvorlige feilaktige saksopplysninger i en bok. Det hender at forlag supprimerer/tilbakekaller bøker fra bokhandlere fordi forfatter eller forlag blir truet med rettssak. Fra forlagets side er da tilbaketrekking en form for selvsensur, og vurderes ofte opp mot hva offentligheten har krav på å vite selv om noen personer ønsker at opplysningene ikke skal bli kjent. (Men tilbakekalling kan også skyldes rent tekniske feil ved boka, f.eks. trykkfeil eller blanke ark.)

Etter de store terroranslagene mot USA i 2001 ble mange bibliotek bedt av myndighetene om å fjerne lesestoff som kunne stimulere til terrorisme. “11. september 2001 ble bøkens farlighet aktualisert. Flykaprerne hadde blant annet brukt bibliotekene og deres datasystemer ved forberedelsene av sitt angrep. Lovene som ble vedtatt for å bekjempe terrorisme (The USA Patriot Act), inneholdt derfor også bestemmelser om bibliotekenes nettsteder og utlån. Myndighetene fikk tillatelse til å undersøke alle bøker og all e-post. Bibliotekarere som nekter å samarbeide med FBI, kan bli anklaget for å forhindre myndighetenes kamp mot terror. De bibliotekene som blir gransket, er pålagt å holde hemmelig at FBI har vært der. Bibliotekarene skal også fortelle om mistenkelige personer, hva de låner og hvilke nettsteder de har besøkt. I en rekke amerikanske biblioteker henger det skilt der brukerne advares om at FBI kan få informasjon om hva de låner eller leser på nettet. I tillegg er flere hundre bibliotek blitt henstilt om å fjerne materiale, som – hvis det kommer i gale hender – kan stimulere til terrorvirksomhet.” (Eidsvåg 2007 s. 167-168)

“Bibliotekar anklaget for å låne ut “ekstremistbøker”. Natalya Sharina (58) er satt i husarrest etter at “ekstremistbøker” ble funnet på biblioteket hvor hun jobber. Hun risikerer opptil 5 år fengsel. [...] Sharina, direktør ved det statlige biblioteket for ukrainsk litteratur i Moskva, ble anholdt i sitt hjem den 28. oktober [2015]. Etterforskere fra etterforskningskomiteen (den øverste føderale undersøkelses-

myndigheten i Russland) ransaket huset hennes i flere timer. Etter husransakelsen tok etterforskerne Natalya med til biblioteket hvor hun jobber. Natalya var mistenkt for å distribuere og låne ut bøker av nasjonalisten Dmitry Korchinsky. Bøker av Dmitry Korchinsky ble funnet i en stabel med bøker som ikke var gjort tilgjengelig for utlån. Natalya ble avhørt av etterforskerne hele natten. Hun ble brakt til politistasjonen klokken 03 og plassert i en overfylt celle. Hun ble senere overført til varetekt, hvor hun ble satt i fullstendig isolasjon i 2 dager. Hun ble nektet mat og vann, og fikk verken sengetøy eller tepper. Natalya, som har høyt blodtrykk, hadde ikke tilgang til sine nødvendige medisiner. I de to dagene hun var varetektsfengslet, trengte hun medisinsk hjelp 4 ganger. Leger anbefalte at hun ble brakt til sykehuset, men anbefalingene ble ikke tatt til følge. Den 29. oktober opprettet etterforskningskomiteen en sak mot Natalya. Hun var anklaget for å ha brutt paragraf 282 i straffeloven (som omhandler å provosere frem nasjonalt hat og fiendskap, samt ydmykelse av menneskelig verdighet). En representant fra etterforskningskomiteen har fortalt media at de fant anti-russisk propaganda i Natalyas hjem. Natalya ble satt i husarrest den 30. oktober. Hun kan kun kontakte advokaten og familie-medlemmer hun bor med. Hun har ikke tilgang til internett og får kun bruke telefonen for å ringe ambulanse. Hun må ha tiltalelse for å forlate huset. Hun har søkt om å få gå turer, men fikk avslag på dette. Natalya er en samvittighetsfange som har blitt fratatt sin frihet og som risikerer straffeforfølgelse kun for å ha brukt sin yringsfrihet.” (<http://www.amnesty.no/aksjon/bibliotekar-anklaget-for-%C3%A5-1%C3%A5ne-ut-%C2%ABekstremistb%C3%B8ker%C2%BB>; lesedato 25.11.15)

“På samme måte som propagandaplanen fra begynnelsen av forrige århundre, tilbød den amerikanske såkalte “embedding”-strategien krigskorrespondenter å bli en uniformert del av et militært kompani, og ledsage dem inn i krigen. Igjen fikk journalistene offiserstitler, igjen ble de skolert i krigføring. Og igjen ble de nærmest en integrert del av militæret, uten mulighet til å trosse overordnede offiserers kommando. Journalisten og pressehistorikeren Phillip Knightley har omtalt fenomenet som en fullstendig knebling av den tradisjonelle krigskorrespondenten. BBC-veteranen Martin Bell anklaget tidligere i år embedding for å bidra til “nyhetenes død”.” (*Dagbladet* 19. november 2008 s. 40)

Fangene på den amerikanske Guantánamo-basen har skrevet dikt som ble utgitt i antologien *Poems from Guantánamo: The Detainees Speak* (2007; redigert av Marc Falkoff, forord av Flagg Miller, etterord av Ariel Dorfman). “Inmates at the U.S. military prison at Guantanamo Bay, Cuba, used pebbles to scratch messages into the foam cups they got with their meals. When the guards weren’t looking, they passed the cups from cell to cell. It was a crude but effective way of communicating. The Journal’s Yochi Dreazen speaks with defense attorney Marc Falkoff about poetry written by Guantanamo Bay inmates, which has been restricted by guards concerned about its potential to transmit illicit messages. The prisoners weren’t passing along escape plans or information about future terrorist attacks. They were sending one another poems. For years, the U.S. military refused

to declassify the poems, arguing that inmates could use the works to pass coded messages to other militants outside. But the military relaxed the ban recently and cleared 22 poems by 17 prisoners for public release. [...] “While a few detainees at Guantanamo Bay have made efforts to author what they claim to be poetry, given the nature of their writings they have seemingly not done so for the sake of art,” says Cmdr. J.D. Gordon, a Defense Department spokesman. “They have attempted to use this medium as merely another tool in their battle of ideas against Western democracies.” [...] Military officials are dismissive of the inmates’ poetry, which they say is aimed at garnering public sympathy.” (fra nettsidene til *The Wall Street Journal* 20. juni 2007)

“Mr. Falkoff’s involvement with Guantanamo Bay began in June 2004 [...] He has also traveled to Yemen to interview his clients’ relatives and friends. In the summer of 2005, he received a poem with a religious theme from one of his clients, Abdulsalam Ali Abdulrahman al-Hela. A few weeks later, a second client, Adnan Farhan Abdul Latif, sent him a poem called “The Shout of Death.” Both men are accused of belonging to al Qaeda. The two had included the poems in their regular letters to Mr. Falkoff, which are by military regulation first sent to a government facility near Washington to be reviewed by security officials. The two poems remain classified. Intrigued, Mr. Falkoff emailed other Guantanamo Bay lawyers to ask whether any of them had clients who wrote poems. They did. Mr. Falkoff began putting together his collection.” (fra nettsidene til *The Wall Street Journal* 20. juni 2007)

“Den mauritianske Guantanamo-fangen Mohamedou Ould Slahi kommer med bok om sine opplevelser i januar neste år, skriver avisa the Guardian. Det blir den første boka som skrives av en fange som fortsatt sitter fengslet på Guantanamo. Slahi har vært fange siden 2002, og i boka forteller han om flere ulike former for tortur. Advokatene hans skal ha brukt sju år på å få manuset frigitt.” (*Dagbladet* 16. august 2014 s. 48)

“Den danske bokhøsten har stått i skandalenes tegn. Utgivelsen av Thomas Rathsacks bok “Elitesoldat – i krig på fremmed jord”, har fått et kraftig sporlys etter seg. Mer enn 30000 bøker er trykt i Danmark. Og ennå er det lenge til jul. Da det ble kjent at det danske forsvaret ønsket å forby boka, reagerte avisa Politiken med å trykke teksten i sin helhet, i et 16 siders bilag – uten å innhente verken forfatterens eller forlagets tillatelse. Argumentet var at så lenge Danmark er i krig, har også folket krav på informasjon om hva som foregår ved fronten. Avisen ble revet vekk. Forsvaret trakk boka inn for den danske fagedretten, med krav om at den måtte stanses. Retten slo fast at boka kunne skade dansk sikkerhet og danske soldater i felt. Dommeren innså imidlertid det umulige i å forby utgivelsen, ettersom boka allerede var kjent av store deler av det danske folk. [...] Og om Rathsacks tekst er frifunnet, er han selv siktet både etter den sivile og militære straffelov for å ha videregitt fortrolige opplysninger og militære hemmeligheter. Til tross for at et internt dokument fra Hærens Operative Overkommando, som er blitt

avslørt i pressen, slår fast at Rathsack ikke har brutt taushetsplikten i det han har skrevet. [...] I Danmark har Rathsack vært stilt for retten for å ha røpet militære hemmeligheter [...] det mest kontroversielle oppdraget i boka: En tur inn i Afghanistans ingenmannsland forkledd som sivil afghaner, en virksomhet som er i strid med Genevekonvensjonen. Ved hjelp av bestikkelser (“trøbbelpenger”) og kløkt utfører han oppdraget og plukker opp en agent som har hatt hemmelige møter med angivere i Al Quaida-kretser.” (*Dagbladet* 16. november 2009 s. 42-43)

“Den sørafrikanske science fiction-filmen *District 9* [2009, regissert av Neill Blomkamp] går for tiden sin seiersgang på kinoer verden over. Men ikke i Nigeria. Filmens handling foregår i Sør-Afrika, men *the bad guys* er nigerianere. Den rakk å bli vist noen dager i Nigerias største byer før regjeringen grep inn og krevde alle visninger stoppet. Den nigerianske forfatteren Chimamanda Ngozi Adichie skriver i *The Guardian* at dette er det ferskeste eksemplet på sørafrikansk fiendtlighet overfor nigerianere. Hun skriver videre at Sør-Afrika blir sett på som et slags mulighetenes land i Nigeria, blant annet fordi landet er “uafrikansk” med henblikk på muligheter og infrastruktur. Derfor strømmer nigerianere sydover, men ikke alle lykkes, og mange havner i illegale virksomheter.” (*Morgenbladet* 9.–15. oktober 2009 s. 24)

I 2011 ble sjefen for det Det internasjonale pengefondet, franskmannen Dominique Strauss-Kahn, siktet for voldtekt. Han ble plassert i det amerikanske fengselet Rikers Island i USA etter et overgrep som skulle ha skjedd mot en stuepike på et hotell i New York. Han fikk “suicide watch” i fengselscella på grunn av den enorme skandalen anklagen var for han personlig og for store deler av den franske befolkningen. “I Frankrike er mange i Sosialistpartiet sinte. Årsaken er behandlingen Strauss-Kahn har fått i New York Han ville antagelig vært partiets kandidat i president-valget neste år. Sosialistleder Martine Aubry sier bildene av Strauss-Kahn er nedverdiggende. Bildene av en ubarbert og sliten Strauss-Kahn med håndjern har gått verden rundt. [...] Strauss-Kahn er foreløpig ikke dømt for noe. Men det er få som tror han vil kunne fortsette i stillingen som IMF-sjef.” (<http://www.klartale.no>; lesedato 18.05.11) I Frankrike er det [2011] derimot forbudt å vise fram bilder av en tiltalt, men ikke dømt/domfelt person hvis bildet viser vedkommende i håndjern eller på andre måter “ydmyker” eller eksponerer personen som kriminell. Derfor ble det i mai 2011 reist anklager mot franske aviser som hadde publisert de amerikanske fotografiene.

I 2012 ble det en tilspising i den politiske striden mellom Kina og Japan om eierskapet til en øygruppe i havet mellom dem. Mange kinesere mente at Japan fortjente straff for sitt krav på øyene, og for sin rolle i 2. verdenskrig. På grunn av øy-konflikten ble mange japanske bøker i september 2012 fjernet fra kinesiske bokhyller, som en slags kulturboikott. Et mer kjent eksempel på kulturboikott er Sør-Afrika under de siste årene av apartheid-regimet.

“Bøker som provoserer og irriterer og kan få deg til å tenke andre tanker. [...]

Animal Farm. George Orwell, 1945

Forbudt i Sovjetunionen i 1943-1945 på grunn av negativ framstilling av kommunismen. Forbudt i Kenya i 1991 på grunn av at den kritiserer korruperte lederskikkelser. Forbudt i De Arabiske Emirater i 2002 på grunn av at den framstiller menneskelige dyr, særlig griser, i strid med islamske verdier. Utgitt på norsk i 1964 med tittelen “Kamerat Napoleon”.

Huckleberry Finn. Mark Twain, 1884

En av USAs mest omstridte bøker, forbudt av en rekke skolestyrer og bibliotek. Boken og forfatteren ble først anklaget for å vise rasisme i Sørstatene, senere for å være rasistisk selv. Det er særlig bruk av ordet nigger (neger) som er kontroversielt. Første norske utgave i 1930.

Alice i Eventyrland. Lewis Carroll, 1865

Forbudt i Kina i 1931 på grunn av at menneskelige dyr vises som like komplekse og intelligente som mennesker. Boken kunne lære barn å verdsette dyr like høyt som mennesker, noe som kunne gi katastrofale følger. Første norske utgave i 1903.

Intet nytt fra Vestfronten. Erich Maria Remarque, 1929

Forbudt i Nazi-Tyskland på grunn av at den var demoraliserende og fornærmende mot der Wehrmacht. Første norske utgave i 1955.

Da Vinci-koden. Dan Brown, 2003

Forbudt i Egypt, Jordan og Libanon etter at katolske ledere mente den var fornærmende mot kristendommen spesielt og katolisismen spesielt. Norsk utgave 2004.

Sangen om den røde rubin. Agnar Mykle, 1957

Forbudt i Norge, på grunn av eksplisitt erotisk innhold. Forfatteren og forleggeren ble anklaget for brudd på utukts-paragrafen i norsk lov, men ble frikjent. Restopplaget ble inndratt ved dom i Oslo byrett, men ble senere frigitt etter dom i Høyesterett i juni 1958. Sangen om den røde rubin regnes nå som et mesterverk i norsk litteratur. Men serien om Ask Burlefot virker uferdig. Det skulle kanskje vært en avsluttende tredje bok som aldri ble skrevet? Utgitt 1957.

Anne Franks dagbok. Anne Frank, 1942-1944

Forbudt i Libanon for å “portrettere jøder, Israel og sionisme positivt”. Omstridt i flere stater i USA på grunn av seksuelt og erotisk innhold. Trukket fra flere

amerikanske skolers pensumlister fordi den var for deprimerende. Første norske utgave 1952.

Sataniske vers. Salman Rushdie, 1988

Forbudt på grunn av blasfemi mot islam i følgende land: Egypt, India, Iran, Kenya, Kuwait, Liberia, Malaysia, Papua New Guinea, Pakistan, Senegal, Singapore, Sri Lanka, Tanzania og Thailand. En fatwa, en hellig dom, ble utstedt mot forfatteren i 1989, der det ble krevet at han måtte henrettes for sin blasfemi. Siden en fatwa bare kan heves av den som har utstedt den, og Ayatollah Khomeini døde kort tid etter utstedelsen, blir dommen stående. Norsk utgave 1988.

Drageløperen. Khaled Hosseini, 2003

Forbudt i Afghanistan på grunn av uønsket skildring av det afghanske samfunnet. Omstridt i andre land på grunn av stygg språkbruk og en voldtekt. Norsk utgave 2006.

Lolita. Vladimir Nabokov, 1955

Forbudt i Argentina, Canada, New Zealand, Storbritannia og Sør Afrika på grunn av uanstendig innhold. Norsk utgave 1959.

Dødens dager. William Faulkner, 1930

Forbudt i flere stater i USA på grunn av beskrivelser av abort og onani, stygg språkbruk gudsbespottelse. Boken er blitt beskrevet som sekulær humanisme, noe særlig skoleelever burde beskyttes mot. Boken står på listen over de hundre beste amerikanske romaner i det 20. århundre, og forfatteren har fått Nobels litteraturpris. Første norske utgave 1992.

Landsbyens blod. Yan Lianke, 2005

Forbudt i Kina på grunn av beskrivelser av HIV og AIDS som samfunnsproblemer. Forfatteren er mangeårig medlem av det kinesiske kommunistpartiet, men får likevel ikke utgitt sine bøker i hjemlandet. Bøkene blir utgitt i Hong Kong, men får ikke distribueres i Kina. Boka Landsbyens blod er filmatisert, og filmen får vises også i Kina. Norsk utgave 2009

Lenins kyss. Yan Lianke, 2004

Forbudt i Kina på grunn av skarp politisk satire. Forfatteren er mangeårig medlem av det kinesiske kommunistpartiet, men får likevel ikke utgitt sine bøker i hjemlandet. Bøkene blir utgitt i Hong Kong, men får ikke distribueres i Kina. Norsk utgave 2011

Elskede. Tony Morrison, 1987

Kontroversiell i USA på grunn av eksplisitt seksuelt innhold, religiøst ståsted, og voldsskildringer. Boken er forbudt brukt i undervisningen i flere skolekretser. Forfatteren fikk Pulitzerprisen for *Elskede* da boken ble utgitt, og forfatteren har senere fått Nobells litteraturpris. Norsk utgave 1988.

De nakne og de døde. Norman Mailer, 1948

Forbudt i Canada på grunn av uanstendig innhold. Kontroversiell i flere land på grunn av stygt språk og voldelig innhold. Norsk utgave 1949.

Fluenes herre. William Golding, 1954

Boken er forbudt brukt i undervisningssammenheng i flere stater i USA. Den er "Demoraliserende idet den viser mennesker som lite mer enn dyr." Omstridt i flere land på grunn av voldelig innhold. Det er også bruk av seksuelle og rasistiske skjellsord. Norsk utgave 1960.

De fargerike små (serie). Stina Wirsén, 2011

I Sverige har disse bøkene ført til en rasende rasismedebatt. Her i Norge er de trukket fra salg uten diskusjoner eller kommentarer, verken i pressen eller fra forlaget.

Mustafas kiosk. Jakob Martin Strid, 1999

I Danmark ble boka beskrevet som venstreradikal da den kom. I Sverige har den det ført til en hissig debatt om rasisme, islamofobi, og volds-forherligelse. Boka er nå utsolgt, og forlaget har bestemt at det ikke skal trykkes opp nye opplag. I Stavanger var den nominert til Årets Bok for 3. og 4. klasse i 2001. Norsk utgave 2000." (<http://www.stavanger-kulturhus.no/>; lesedato 08.05.13)

"Indeed, when it comes to children's books, almost any form of content could be considered unsuitable to somebody, somewhere in the world. [Roald] Dahl's *James and the Giant Peach*, for example, appears on the American Library's Association's list of the 100 Most Frequently Challenged Books of 1990-2000. The novel is at number 56 on the list and reported complaints, to school boards in particular, are as numerous as they are bizarre. *James and the Giant Peach* has been challenged because of its depiction of magic, use of the word "ass", references to tobacco and alcohol, and for alleged promotion of communism. As we view children's books as having an educative role, it makes sense that we want them to be in accord with the values of our time and place. In the present moment, we are particularly attuned to screening out racism and sexism that was the historical norm in periods in which authors like Blyton and Dahl wrote. The first edition of Dahl's

Charlie and the Chocolate Factory (1964) depicted the Oompa-Loompas as black pygmies from Africa who work for a meagre wage of cacao beans while happily chanting. Subsequent criticism and debate in the 1970s lead Dahl to sympathise with those who found the characterisation offensive. In the second edition of 1973, the Oompa-Loompas were rewritten as dwarves with “rosy-white” skin from Loompaland. (The orange-skinned, green-haired monstrosities of the film came in between in 1971.) Dahl’s response suggests that it is not unreasonable to change small aspects of creative works in light of shifting social norms. However, we also have to be mindful that the concepts of offence and unsuitability for children potentially have no bounds. [...] Whether or not we believe that we should reclaim “slut” from its negative connotations, and regardless of any concern as to whether children will understand the word to mean slovenly or sexually promiscuous, it is troubling when isolated claims of offence have the power to remove a book from sale from any retailer.” (Michelle Smith i <http://theconversation.com/offensiveness-and-childrens-books-censoring-slut-from-a-roald-dahl-classic-31091>; lesedato 06.07.16)

Den danske forfatteren Bent Hallers ungdomsroman *Katamaranen* (1976) ble sensurert. “Haller skrev en ungdomsbog, *Katamaranen*, der foregik i Aalborg i et boligkompleks i utkanten af byen, og som var kendt for, at mange mennesker begik selvmord. Han spekulerede på, hvordan det var at vokse op der og parrede det med de undertrykkelsesmekanismer i samfundet, som han var optaget af. De unge i bogen brænder en skole af og vil ødelægge samfundet, og det var altså over grænsen. Filosofen Løgstrup gik ind i debatten med en kronik om, at Haller hvervede børnesoldater. Der var masser af skriverier, og Bent Haller svarede, og begge parter satte tingene på spidsen. [...] “Det var en skrækkelig tid faktisk. Også for min familie. Virkelig ubehageligt. Der blev malet hagekors på mine vinduer. [...] Bibliotekarforbundet anlagde sag mod byrådet, og dommerne besluttede, at byrådet var i sin gode ret til at forbyde bogen. Det er jo absurd i dag. Vi har flyttet nogle grænser siden. Det kan næsten ikke lade sig gøre at provokere i dag.” ” (<https://www.information.dk/kultur/2009/05/vulkan-udbrud>; lesedato 09.08.18)

Den amerikanske forfatteren Bret Easton Ellis’ roman *American Psycho* (1991) handler om en Wall Street-ansatt som bruker nettene til å torturere og drepe kvinner. Boka ble ikke forbudt i USA, men mange organisasjoner protesterte mot at den var lovlig, bl.a. den feministiske National Organization for Women (René Alladay i <http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=1174>; lesedato 15.10.19).

“Den prisbelønte barneboka *And Tango makes three*, skrevet av Peter Parnell og Justin Richardson (illustrert av Henry Cole), ble publisert av Simon & Schuster i USA i 2005. Fortellingen er basert på den sanne historien om Roy og Silo, to hankjønnpingviner i New Yorks Central Park Zoo. Historien begynner når dyreparkens medarbeidere observerer at pingvinene deltar i flere paringsritualer. De bøyer seg for hverandre, bygger et rede sammen og prøver å ruge på en stein som om den var et egg. Dyreparkens medarbeidere gir Roy og Silo et fruktbart egg som

trenger varme og omsorg. Pingvinene passer på egget helt til det klekker og pingvinen Tango blir født. Sammen med Tango blir Roy og Silo en familie. Boka har fått mye oppmerksomhet i USA, hvor det i flere tiår har foregått en voldsom debatt rundt homofiles rettigheter og familieverdier. Kjernen i debatten er normative definisjoner av familie og seksuell adferd. Mange mente at en bok om homofili var upassende for skolebarn. Andre mente at bokens positive fremstilling av homofili var imot familieverdier, promoterte umoralske verdier og kunne være skadelig for barn. I USA står skoler og bibliotek sentralt i konflikter om sensur. Mellom 2006 og 2010 var *And Tango Makes Three* USAs mest sensurerte bok. Flere religiøse -og foreldreorganisasjoner i ulike delstater og kommuner krevde at boken ble tatt ut av skolebibliotekene og andre barnelitteratursamlinger. Saken illustrerer hvordan sensur ofte handler om en konflikt om verdier og definisjonsmakt over virkeligheten.” (*Bibliotekforum* nr. 3 i 2014 s. 25)

I 1998 ble folkeeventyret “Rødhette” forbudt i to skoler i delstaten California, ut fra ønsket til svært konservative religiøse krefter, og grunnen var flasken med vin som Rødhette har med til sin bestemor. De to skolene forbød eventyret fordi det ble oppfattet som en oppfordring til å nyte alkohol, ironisk nok til tross for at California er en stor vinprodusent og -eksportør (Neuhaus og Holzner 2007 s. 543).

Den digitale strømmetjenesten Popcorn Time ga et internasjonalt publikum tilgang til et stort antall filmer og TV-serier uten godkjenning fra rettighetshaverne, og det norske domenet popcorn-time.no bidro til å gjøre dette materialet tilgjengelig ved å lenke til nettsteder der strømmetjenestens programvare kunne lastes ned. I 2016 ble det norske domenet forbudt og stengt av Økokrim. “Utgir det beslaglagte nettstedet popcorn-time.no i bokform [...] Organisasjonen Elektronisk Forpost Norge (EFN) mener det er kritisk at ytringsfrihet skal ha like god beskyttelse på nett som andre steder, og har utgitt innholdet på det ulovlige nettstedet som bok for å utfordre lovverket. [...] Boken har fått tittelen “En ulovlig bok?”. [...] Boken er på 64 sider, og har forfatternavnet “John Doe”, fordi ingen vet hvem som sto bak innholdet på nettsiden. [...] EFNs pressekontakt Bjørn Remseth påpeker at det ikke er første gang innholdet på et nettsted utgis i bokformat for å utfordre lovverk. [...] I 1995 ble nemlig kildekoden til krypteringsprogrammet “Pretty Good Privacy” utgitt i bokform av den amerikanske forfatteren Phillip Zimmermann. Da krypteringsprogrammet fant veien ut av USA, ble Zimmermann etterforsket for eksport av krigsmateriell uten lisens. Krypteringsnøkler på mer enn 40 bits ble nemlig ansett som krigsmateriell, og Zimmermanns program brukte utelukkende nøkler med over 128 bits. Eksport av bøker blir derimot beskyttet av USAs lov om ytringsfrihet. I ettertid har imidlertid to rettsinstanser avgjort at også kildekode for krypteringsprogramvare er beskyttet av loven om ytringsfrihet.” (<https://www.digi.no/artikler/utgir-det-beslaglagte-nettstedet-popcorn-time-no-i-bokform/454860>; lesedato 11.01.19)

2. verdenkrig og dens følger

Mange diktaturer har ønsket en “statskonform” litteratur (Franzmann, Hasemann og Löffler 1999 s. 341). I naziperioden i Tyskland var “kulturbolsjevisme” og “kulturforræderi” vanlige skjellsord brukt om kunst og litteratur som myndighetene ikke ønsket, og uttrykkene ble også brukt i lover og forordninger (s. 343). All litteratur og kunst skulle innordne seg politisk-ideologiske prinsipper. Forfattere som ytet motstand, ble kriminalisert. Staten krevde lojalitet og “riktig sinnelag” hos alle forfattere og kunstnere.

Den tyske forfatteren Erich Maria Remarques antikrigsroman *Intet nytt fra Vestfronten* (1929) ble filmatisert av amerikaneren Lewis Milestone i 1930. Filmen *All Quiet on the Western Front* fikk også tysk tale. Denne tyskspråklige versjonen var nedkortet og sensurert, og hadde premiere i Berlin 4. desember 1930 (Plachta 2006 s. 156). Det var voldsom støy fra nasjonalsosialister og “patrioter” under visningen, med piping, stinkbomber og trusler – så mye at forestillingen måtte avbrytes. Den 11. desember kom et tysk forbud mot å vise filmen, med to begrunnelser: Kinopublikum ble satt i fare av kontroversene, og filmen satte “Tysklands anseelse i fare” (sitert fra Plachta 2006 s. 156). Mange tyskere, også tyske politikere, var opprørte over at filmen ikke kunne vises. Noen institusjoner klarte å få tillatelse til å få vist filmen for sine medlemmer, f.eks. en fagforening. Forlaget Rowohlt trykte en bok med bilder fra filmen.

Den tyske dikteren Friedrich Schillers drama *Wilhelm Tell* (1804) ble i Tyskland etter 1933 først tolket som et “fører- og nasjonal drama” og spilt på mange scener og undervist om i skolen, men i 1941 ble stykket forbudt av nazimyndighetene fordi det da ble oppfattet som et skuespill som rettfærdiggjorde mord på en tyrann (Neuhaus og Ruf 2011 s. 316).

Nazistenes “riksskriftskammer” (“Reichsschrifttumskammer”) skulle omfatte alle tyske forfattere, men ekskluderte en rekke av dem av rasistiske eller politiske grunner, slik at disse utestengte i praksis fikk skrive-/yrkesforbud (Plachta 2008 s. 51). Riksskriftkammeret la i oktober 1935 fram ei liste med 524 navn på forbudte forfatterskap og 3601 forbudte bøker. Denne lista ble senere utvidet flere ganger (Plachta 2006 s. 47). Nazimyndighetene drev utstrakt sensur, men prøvde å skjule det mest mulig for befolkningen fordi de ikke ville gi inntrykk av at sensur var nødvendig (Plachta 2006 s. 170). Noen av de nazistiske sensurlovene var tydelig rasistiske, f.eks. en forordning kalt “Mot negerkultur til det tyske folk”, som skulle beskytte tyskerne mot “besudling [...] fra fremmede rasers ukultur” (sitert fra Plachta 2006 s. 172).

Mange forfattere fikk yrkesforbud i Hitler-Tyskland. Det gjaldt for eksempel Elisabeth Langgässer i 1936, fordi hun var “halvt” jøde. Til tross for skriveforbudet klarte Langgässer å få gitt ut romanen *Det uutslettelige seglet* (med gjenutgivelse i 1946) (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 413). Fra september 1940 var det i det nazi-okkuperte Frankrike en såkalt Otto-liste med 1170 boktitler som var forbudt å selge og som måtte fjernes fra bibliotekene. Bare forleggere som var

villige til å trykke tysk propaganda, kunne unngå å bli kontrollert av nazistene. Noen forfattere og forleggere begikk selvmord (forfatteren Drieu La Rochelle) eller ble drept (forleggeren Robert Denoël) (Blasselle 1998b s. 107).

Den tyske dramatiker Friedrich Schillers *Wilhelm Tell* (1804), om sveitsisk selvstendighetskamp, var i det tyske naziregimets første år etter maktovertakelsen i 1933 det hyppigst spilte Schiller-dramaet. I 1941 ble det imidlertid forbudt spilt, kanskje fordi Hitler følte seg truet av at stykket rettferdiggjør drap på en tyrann (Reichel 1991 s. 342).

Nazistene hadde mange kriterier for sensurering og fjerning av bøker fra hyllene hos bokhandlere og bibliotek:

“1. Removal of books that contradict the Nordic Germanic attitude. This includes books that show unheroic Germanic characters, pacifistic themes, or weaknesses in German history.

2. Removal of books that develop the wrong attitude toward Jews. Books should not portray Jewish people as noble protagonists or Germans as treacherous villains.

3. Removal of books that present cooperation among different races or interracial marriages.

4. Removal of books that accept the imperialism of the pope or place the monastic life over the value of a life dedicated to the service of Germany.

5. Removal of books written by Jewish authors or by people who express views that dissented with those of the Nazi regime [...].

6. Removal of books for reasons of national self-preservation and national security (The Nazi party determined these security risks.).

7. Removal of books that represent sentimental clichés and moralistic tales because these books had no bearing on promoting the heroic ethics needed for the young team of the future.” (Norton 2001 s. 271)

Tyske forlag måtte følge nazistenes bestemmelser for preventivsensur, og brudd på reglene kunne medføre at forlaget ble stengt, og i noen tilfeller ble forleggerne sendt til konsentrasjonsleir (Neuhaus 2009 s. 216).

“Hvem skulle trodd at en fotobok sprekkfull av nakne mennesker, tidvis med et smått homoerotisk innhold, var en bestselger i Nazi-Tyskland? Christian Adam oppdaget dette da han gjennomførte en større undersøkelse av hva tyskerne leste i årene 1933 til 1945. Men hvordan kunne *Mensch und Sonne* (*Mennesker og sol*) ikke bare gå gjennom sensuren, men attpåtil bli anbefalt av myndighetene? I et intervju med *Der Spiegel* siterer Adam SS-magasinet *Der Schwarze Korps*: “Vi

ønsker en sterk og glad bekreftelse av kroppsbevissthet, for vi trenger det for å bygge en sterk og selvsikker rase.” Kroppsdyrking med et formål, altså.” (Morgenbladet 24.–30. juni 2011 s. 34)

“Under krigen [2. verdenskrig i Norge] ble det beslaglagt ca. 25 000 bind ved de norske folkebibliotekene fordi de hadde “uønsket innhold”. Disse bøkene skulle fjernes fra de åpne hyllene og låses inn i rom som ikke var tilgjengelige for publikum. Forfatterne som ble ryddet vekk, var blant annet Karl Marx, Thomas Mann, Upton Sinclair, Stefan Zweig, Erich Maria Remarque, Edvard Bull, Torolf Elster, Ronald Fangen, Nordahl Grieg, Ingeborg Refling Hagen, Halvdan Koht, C. J. Hambro, Aksel Sandemose, Arnulf Øverland.” (Eidsvåg 2007 s. 172) Den sistnevnte forfatteren ble sendt til en tysk konsentrasjonsleir. Noen tekster var det vanskelig å forby. Den tyske og jødiske forfatteren Heinrich Heines dikt “Lorelei” var i Tyskland på 1900-tallet kjent som teksten til en populær sang. I Nazi-Tyskland ble ikke sangen forbudt, men i bøker utgitt med “av ukjent dikter” påskrevet den (Olsen 2006 s. 97). Dette er et eksempel på politisk motivert usynliggjøring.

Folkebiblioteksjef Reidun Johnsen i Kristiansand oppfordret under 2. verdenskrig folk som bibliotekarene stolte på, til å “stjele” bøker som nazistene mislikte og ville fjerne.

“Felix Saltens (1869-1945) allegoriske roman *Bambi* ble utgitt i 1923 av Verlag Ullstein i Berlin. Boka er en skildring av livet til rådyret Bambi og de ulike menneskeskapte utfordringene som truer dyrenes eksistens. Boka ble populær over hele verden og har blitt oversatt til mer enn 20 språk. Men i Nazi-Tyskland ble den tolket som en politisk allegori for behandlingen av jøder i Europa og ble forbudt i 1936. Bøkene var også blant dem som ble forbudt av okkupasjonsmaktene i Norge under krigen. Hele forfatterskapet til Salten ble forbudt fordi han var jøde. Identiske indekser over forbudt litteratur ble brukt i alle tyskokkuperte og allierte land.” (Bibliotekforum nr. 3 i 2014 s. 24)

“Det finnes knapt en eneste politisk lesning av Cora Sandels roman *Bare Alberte*. Det skyldes at en sensurert versjon i mange tiår var den eneste tilgjengelige. Feilen ble først oppdaget på 90-tallet. [...] I 1995 avslørte en observant oversetter at romanen *Bare Alberte* var trykket etter en sensurert utgave fra 1940, og ikke etter originalutgaven fra 1939. I 1940 var krigen kommet og Gyldendal måtte være forsiktige, så forsiktige at de ikke engang informerte forfatteren om at de mildnet romanteksten. Flere sider ble utelatt, og naturligvis var det politikken som ble redigert bort. Dermed er det kanskje ikke så rart at vi knapt finner en politisk tolkning av Sandels roman. Sandel skrev imidlertid ikke setninger som dette i 1939 uten at det er vekt i dem: “Tyskerne er et paradefolk, et militærfolk, er overspente, mangler måtehold i alt. De vil gå i geled”, “det er krig jeg ikke vil”. At det skulle ta over et halvt århundre før utelatelsen av et hopetall setninger som dette ble oppdaget, vitner om en mangel på filologisk grundighet [...] Nina Marie Evensen

gjorde bot for skaden da hun utga en tekstkritisk utgave av *Bare Alberte* i 2002.” (Frode Lerum Boasson i *Morgenbladet* 9.–15. februar 2018 s. 53)

Arne Skouens skuespill *Gullstolen* (1942) har “handling hentet fra et boksemiljø. Kampen mellom en ung drømmer og en dreven råtass hadde klare referanser til tyskernes okkupasjon. Stykket ble forbudt allerede under generalprøven. Konflikten ble den direkte årsaken til at Skouen flyktet til Sverige.” (*Dagbladet* 19. oktober 2013 s. 66)

Fra 1936 ble fri litteratur- og kunstkritikk forbudt i Nazi-Tyskland, og erstattet med offisielle, “nasjonalsosialistiske kunstbetraktninger” skrevet av personer som var autorisert av myndighetene (Neuhaus 2009 s. 216).

I Norge ble det sensurert noen bøker som kom ut etter 2. verdenskrig og som blant annet handler om landssvikeroppgjøret. Myndighetene ønsket ikke utgivelser av bøker som på noen måte sådde tvil om rettferdigheten i måten NS-folk ble straffet på. “I 1948 utga major Oliver H. Langeland, sjef for Milorg D13 under krigen, boka “Dømmer ikke”. Her kritiserer han regjeringen Nygaardsvolds opptreden i tiden før og etter 9. april 1940, og tar til ordet for riksrett mot regjeringsmedlemmene for å fastslå ansvaret i 1940 som et nødvendig ledd i rettsoppgjøret etter krigen. Langeland er svært kritisk til den form og omfang oppgjøret fikk, hvor selv passive NS-medlemmer ble straffet. I boka offentliggjør han en rekke dokumenter som viser blant annet hvordan fremtredende embetsmenn, som ikke var medlem av NS, tilpasset seg og samarbeidet med den tyske okkupasjonsmakten og NS-myndighetene de første krigsårene. Mange av disse fikk sentrale posisjoner etter krigen, blant annet justisminister O.C. Gundersen (Ap) i årene 1945-52. Boka ble raskt inndratt av myndighetene [ved dom i 1950], og Langeland ble truet med rettslige tiltak. I ettertid er boka mortifisert [dvs. tilintetgjort og erklært “død og maktesløs”] og Langeland gjort til en ikke-person.” (Ingerid Hagen og Jon Jerstad i nettversjonen av *Dagbladet* 25. juni 2006) “Langeland ble frikjent for straffeansvar, da retten ga ham medhold i at det var grunnlag for mye av den kritikken han framsatte. Nå, seksti år seinere, foreligger boka på nytt. Langeland var major og tidligere sjef i Milorg Oslo D-13, og han setter blant annet søkelys på regjeringen Nygaardsvolds manglende evne til handling og mobilisering i tida før tyskernes angrep i 1940.” (*Dagbladet* 18. januar 2010 s. 42)

Arvid Bryne ga i 2012 ut boka *Krig og sannhet: Langelandsaken og landssvikeroppgjøret*. “Da sannheten ble kneblet. [...] Ved dom i Eidsivating lagmannsrett 9. desember 1949, ble Langeland frifunnet. Men hans to bøker, *Dømmer ikke* (1948) og *Forat I ikke skal dømmes* (1949), ble inndratt. 11. januar 1952 avviste Høyesterett Langelands anke og ila ham 800 kroner i saksomkostninger. Sakens akter ble arkivert, glemt og gjemt på samme måte som den rakryggede frihetskjemperen som nå skulle fjernes fra historien. Han er demonstrativt utelatt fra alle verk som omhandler krigen, endog fra *Norsk Krigsleksikon* som utkom så sent som i 1995. [...] Hans bok *Dømmer ikke*, ble på

rekordtid solgt i nærmere 30.000 eksemplarer. Her fyrte han av salver mot myndighetene som ikke praktiserte likhet for loven [...] Mer enn 50 000 nordmenn ble etter krigen dømt til fengsel, bøter, inndraging og tap av rettigheter for å ha vært medlem av et politisk parti som var lovlig 9. april 1940. De ble dømt etter lover som ble gitt tilbakevirkende kraft, i åpenbar strid med den norske grunnloven. Og et flertall hadde ikke gjort annen forbrytelse enn å betale medlemskontingent i NS.” (Arvid Bryne i *Dagbladet* 5. november 2012 s. 48)

Lyrikeren Åsmund Sveen samarbeidet med nazistene under okkupasjonen i Norge. “En som imidlertid har fått ufortjent lite oppmerksomhet, sjokkerende lite oppmerksomhet sett i forhold til de kvaliteter som finnes i tekstene hans, er Åsmund Sveen. Der finnes det ting som kan gi den mest blaserte leser bakoversveis. Den opplagte grunnen til at han er lite lest er naturligvis at han var høyt oppe i Nasjonal Samling og etter krigen fikk publiseringsforbud i 20 år.” (Eirik Vassenden i *Morgenbladet* 13.–19. april 2012 s. 23)

Da den amerikanske tegneserieskaperen Mort Weisinger i 1944 ville trykke to *Superman*-striper som hadde atomenergi som tema, satte USAs sensurmyndigheter en stopper for dette (Moskowitz 1967 s. 120-121). “One of the more famous wartime Superman stories actually appeared after the war ended thanks to the Department of Defense. “Battle of the Atoms” was originally going to appear in late 1944, but finally appeared in *Superman* #38 (January-February 1946) and featured a classic battle with Luthor save for the fact that Luthor’s new weapon was an “Atomic Bomb”. Since the Manhattan project, which gave rise to the first two American nuclear weapons, was in full swing in 1944, the Defense Department wanted nothing tipping off the Germans that America was even considering work on an atomic bomb, not even from a comic book. While the weapon used by Luthor looked nothing like the actual weapon, and was not anywhere near as destructive as the real bomb, government agents came to DC’s offices and demanded that the story not be printed until official clearance was given, citing the need for a unified national defense. Obviously, the people at DC were confused, realizing that they must have come up with something more than their normal fantastic story.” (<http://www.supermanhomepage.com/>; lesedato 06.12.13)

“Following that, another story, “Crime Paradise”, was also censored and delayed. It ultimately appeared in 1946 in *Action Comics* #101 and told the story of Superman covering an atom bomb test, actually filming it for the Army. It featured a great cover by Wayne Boring and Stan Kaye showing an explosion with the now familiar “mushroom cloud”. [...] As amazing as it sounds, during the later years of World War II, DC had several other instances where the Defense Department demanded that their stories not appear in print considering them a threat to national defense. In April, 1945, Alvin Schwartz wrote a story for the syndicated Superman newspaper strip, which involved the use of an atom smasher, or cyclotron. At the time, this concept was still science fiction, but Schwartz’s story was close enough to reality that agents from the Defense Department demanded that the sequence not be run to

eliminate the possibility of leaks.” (<http://www.supermanhomepage.com/>; lesedato 06.12.13)

Den ungarsk-amerikanske regissøren Michael Curtiz' film *Casablanca* (1942) ble endret da den ble satt opp på tyske kinoer i 1953. Den tyske versjonen var 24 minutter kortere enn den amerikanske versjonen. SS-majoren Strasser var fjernet fra handlingen, og det samme gjaldt omtalen av at en forsker hadde sittet i en tysk konsentrasjonsleir (Hahn og Jansen 1985 s. 71).

Amerikaneren Lewis Milestones film *A Walk in the Sun* (1945) handler om amerikanske soldater som kjemper i Italia under 2. verdenskrig. Da sensurbyrået Hays Office så filmen før premieren, krevde Joseph Breen ved sensurkontoret at Milestone fjernet noen av de grusomme bildene fra de militære slagene og gjorde soldatenes språk mindre krast (Delage og Guigueno 2004 s. 51-52).

I land der det er vedtatt såkalt minnelover, kan personer bli rettsforfulgt på grunn av påstander om historiske forhold, f.eks. såkalt revisjonisme. I Frankrike er det (i 2008) en minnelov som forbyr benektelse av at Holocaust fant sted. Lovene forbyr altså å benekte eksistensen av det som myndighetene har bestemt er fakta, uomtvistelige historiske sannheter (som ikke sjelden impliserer kontroversielle skyldspørsmål). Et land kan altså sensurere sin egen historie, slik at hendelser er forbudt omtalt og historiefremstillingen er (mer eller mindre strengt) kontrollert.

“En 87 år gammel notorisk holocaust-fornekter er dømt til åtte måneders fengsel for oppvigleri. Kvinnen som tyske medier omtaler som “nazi-bestemor”, hevdet at Auschwitz aldri ble brukt til å masseutrydde jøder. 87 år gamle Ursula Haverbeck møtte fredag i retten Detmold i Nordrhein-Westfalen. [...] Hun var tiltalt for å ha skrevet et brev til byens ordfører der hun hevder at det er svært opplagt at Auschwitz ikke var noe annet enn en arbeidsleir. Enhver person som i offentlighet omfavner, fornekter eller toner ned omfanget av masseutryddelsen av jødene, risikerer opptil fem års fengselsstraff i Tyskland. Hun sendte brevet til Detmolds ordfører i februar da en tidligere Auschwitz-vakt sto for retten. Haverbeck ble fredag dømt til åtte måneders fengsel for påstanden i brevet. [...] I fjor sa hun at “holocaust er den største og lengstlevende løggen i historien” i et fjernsynsintervju utenfor en rettsbygning i Lüneburg, der en annen Auschwitz-vakt sto for retten, og hun ble dømt til ti måneders fengsel. Hun anket dommen, som ikke er iverksatt. Om lag 1 million jøder og 100.000 andre mennesker ble drept i Auschwitz-Birkenau i det okkuperte Polen under andre verdenskrig.” (*Dagbladet* 3. september 2016 s. 27)

Den britiske historikeren David Irving “[h]ar skrevet over 30 bøker om andre verdenskrig. Benekter konsekvent at nazistenes jødeutryddelser fant sted. Er på grunn av dette nektet innreise til seks land. - Ble dømt til tre års fengsel i Østerrike i 2006 for å ha fornektet Holocaust i en tale og et intervju han ga i 1989. Slapp med 13 måneders soning.” (*Dagbladet* 9. oktober 2008 s. 49)

“Nylig ble den tyrkiske forfatteren og nobelprisvinneren Orhan Pamuk dømt til å betale 6000 tyrkiske lira – 21 500 NOK – i erstatning for å ha forulempet Tyrkia. Dommen falt fordi Pamuk i et intervju i 2005 uttalte at den tyrkiske staten, gjennom sine drap på 30 000 kurdere og en million armenere, har begått folkemord. Pamuk ble stevnet for retten av fem personer, en advokat og fire pårørende til avdøde tyrkiske soldater, som beskyldte han for å ha “... anklaget hele det tyrkiske folket”, skriver Hürriyet Daily News.” (*Morgenbladet* 1.–7. april 2011 s. 41)

Pamuk “har vært politisk kontroversiell, og i 2005 endte han i nyhetsbildet etter å ha uttalt seg ufordelaktig om Tyrkia til en sveitsisk journalist. Han kalte tyrkernes massedrap av armenerne i 1915 for et folkemord, og myndighetene tok ut tiltale mot ham for å ha krenket landet. Noe som har en strafferamme på tre års fengsel. Han ble utsatt for hatkampanjer av tyrkere som mente at han ikke hadde noe med å henge ut landets skittentøyvask. Bøkene hans ble kastet på bokbål, og han måtte ha livvakt.” (*Dagbladet Magasinet* 12. mai 2012 s. 58-59)

“Agnès Tricoire er advokat i Menneskerettighetsligaen og ga i 2011 ut en bok om ytringsfrihet i Frankrike. [...] Forbudet mot å fornekte holocaust kom i en antirasismelov i 1972. - Den kom som et svar på at flere historikere, deriblant Dieudonnés nære venn Robert Faurisson, forsøkte å bevise at nazistenes gasskamre aldri hadde eksistert. Denne fornektelsen ble oppfattet som antisemittisme og et nytt overgrep mot nazistenes ofre, sier Tricoire. - Men det er lov å fornekte Stalins og Maos forbrytelser mot menneskeheten? - De skjedde ikke på fransk jord. Forbudet mot å fornekte holocaust handler om forholdet til vår nasjons fortid. - Det finnes heller ikke noe forbud mot å fornekte at Frankrike begikk overgrep under Algerie-krigen? - Dette er jo et problematisk felt. Mange svarte mener at slavehandelen ikke blir tatt like alvorlig som holocaust. Når man forsøker å beskytte en gruppe ved hjelp av en lov, risikerer man at en annen gruppe føler seg urettferdig behandlet.” (*Morgenbladet* 23.–29. januar 2015 s. 4-5)

Et eksempel på politisk sensur er da tyskerne Alfred Andersch og Walter Kolbenhoff grunnla tidsskriftet *Ropot* i 1946. Dette tidsskriftet ble forbudt fordi det kom i konflikt med det amerikanske Reeducation-programmet for det nye Tyskland etter 2. verdenskrig.

Da Nazi-Tyskland var nedkjempet i 1945 og landet delt i soner styrt av seiersmaktene, ble det i de vestlige sonene fram til grunnleggingen av forbundsrepublikken BRD i 1949, praktisert sensur. For å fremme av-nazifisering og demokratisering var alle nazistiske tekster forbudt (Christian Honeck i <https://www.grin.com/document/120215>; lesedato 18.03.20).

Også i det kommunistiske Øst-Tyskland etter krigen var sensur svært vanlig, men likevel tabu fra myndighetenes side. Offisielt fantes det ingen sensur i DDR (Hotzel 2013 s. 17). I DDRs grunnlov stod det i artikkel 27 at “enhver borger i den Tyske Demokratiske Republikk [...] har rett til fritt å ytre offentlig sine meninger”. Det

var dermed ikke noe rettslig grunnlag for å drive sensur. Det den vestlige verden definerte som sensur, ble i DDR offisielt kalt “litteraturutviklingsprosesser”. Alle etapper fra manus til utgitt bok ble styrt og kontrollert, med en rekke ulike disiplineringmåter. Det var mye som kunne hindre en utgivelse, men selv etter at Berlinmuren ble revet, uttalte tidligere leder i DDR Erich Honecker at “vi hadde ingen sensur [...] i motsetning til andre sosialistiske land”.

I offentlige dokumenter og proklamasjoner ble DDR-sensuren altså skjult i formuleringer som “styring og veiledning og planlegging av litteraturprosessen” (siteret fra Plachta 2006 s. 189). Bestemte fenomener skulle ikke eksistere i DDR, og myndighetene lagde lister over negative begreper som ikke skulle brukes og hva de skulle erstattes med. Sensurmyndighetene strøk de forbudte ordene og satte inn de lovlige. F.eks. ble “generasjonskonflikt” erstattet med “forholdet mellom ung og gammel”, “funksjonær” ble erstattet med “medarbeider” og “skogsdød” erstattet med “skade på skogen” (Plachta 2006 s. 196). Vesten måtte ikke omtales for positivt, særlig ikke i sammenligning med østlige land. Visse menneskelige trekk og sosiale problemer var tabu i skildring av livet i sosialistiske stater, f.eks. homoseksualitet, kriminalitet, selvmord, alkoholisme, pornografi og voldelighet. Det fantes altså tabu-lister som forfatterne måtte kjenne til.

Blant forbudte ord var “sensur” og “mur” (Hotzel 2013 s. 19). På grunn av dette sistnevnte tabuet fikk franskmannen Jean-Paul Sartres novellesamling *Muren* (1939) tittelen *Veggen (Die Wand)* da den ble oversatt og utgitt i DDR.

DDR-forfattere som ikke tilpasset seg presset, kunne bli straffet med reiseforbud, forbud mot kjøp av bøker, dårlig layout og redusert opplag i utgivelser av egne bøker, negative anmeldelser skrevet av myndighetspersoner, trusler m.m. (Plachta 2006 s. 189). Noen forfattere ble tvunget til å gi ut bøkene sine på små forlag som var relativt lite aktive og synlige, og som dessuten hadde mindre tilgang på de papirkvotene som myndighetene delte ut.

Dype, alvorlige konflikter eksisterte per definisjon ikke i DDR, kun såkalte “ikke-antagonistiske motsetninger” uten system-immanente årsaker og som kunne løses innen det sosialistiske samfunnets rammer (Hotzel 2013 s. 38).

I hvert DDR-forlag ble det årlig diskutert hvilke temaer forlaget skulle vektlegge i utgivelsene det året, samtidig som ingen forbudte temaer kunne komme i betraktning. Det var ikke lov å skrive om f.eks. fredsbevegelsen (hvis ikke DDR ble framhevet som en fredselkende nasjon) eller miljøforurensning. Tabuene gjaldt også spesifikke personer og historiske hendelser som f.eks. Lev Trotskij (som kritiserte Stalin), ikke-angrepsavtalen mellom Stalin og Hitler, de stalinistiske “utrenskningene” av innbilte motstandere, de kommunistiske konsentrasjonsleirene (Gulagene) og Den røde armés overgrep på sivilbefolkningen da den inntok det østlige Tyskland (særlig sovjetiske soldaters voldtekter av tyske kvinner) (Hotzel 2013 s. 19).

Litteraturen i DDR har blitt kalt “planlitteratur” (“Planungsliteratur”) for å få fram hvor reglementert og kontrollert litteraturpolitikken var i alle faser av tilblivelsesprosessen (W. Emmerich sitert fra Hotzel 2013 s. 16). Offisielt ble det proklamert at kulturdepartementet (Ministerium für Kultur) drev med “kvalitetsheving av litteraturen gjennom vurdering av de planlagte verkene og rådgiving for forleggerne” (“Forordnung for utviklingen av en framskrittsrettet litteratur”, fra 1951, sitert fra Hotzel 2013 s. 17). For staten var et forfatterskaps verdi helt avhengig av forfatterens sosialistiske overbevisning. Dette var fordi landets forfattere skulle være ideologiske oppdragere av folket (Hotzel 2013 s. 17). Forfatterne i skulle “oppdra” folket, men kulturpolitikkerne i DDRs sosialistparti (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) måtte først oppdra og kontrollere forfatterne (Hotzel 2013 s. 16). Blant de viktigste sensurinstansene var Hauptverwaltung Verlage und Buchhandel.

Alle temaer som gjaldt utenrikspolitikk ble nøye undersøkt av sensurmyndighetene i DDR før en bok kunne utgis. Fordi alt som ble skrevet om andre land i bøker dermed var nøye kontrollert og bearbeidet av myndighetene, leste diplomater det som stod i bøker i DDR om deres eget land, som DDRs syn. Enhver kritikk av et land som ble publisert i en bok, ble altså oppfattet som DDR-myndighetenes kritikk, ikke forfatterens (Hotzel 2013 s. 20).

Funksjonærene som styrte DDRs kulturpolitikk ville hindre selvhevdende nyskaping og annen subjektivisme, elitisme og ideen om kunstens autonomi (Hotzel 2013 s. 45). Hver forfatter måtte være seg bevisst at hennes eller hans tekster ville bli lest som politiske uttrykk, både av statens representanter og av mange lesere i befolkningen (Hotzel 2013 s. 25). Det var umulig å skrive en bok, heller ikke skjønnlitteratur, uten at verket, f.eks. et dikt, hadde politiske implikasjoner.

Statspartiet i DDR ønsket seg diktning som “feirer arbeidets heroisme”, som det het etter et offisielt litteraturpolitisk strategimøte i 1959 (Gabriele Eckart i Neuhaus og Holzner 2007 s. 534). Arbeidere burde selv skrive om det heroiske ved sitt eget fabrikkarbeid og andre nyttige samfunnsoppgaver. Konflikter kunne bare forekomme i den offisielt godkjente og lovpriste litteraturen hvis de lot seg løse innenfor det sosialistiske systemet eller helst allerede var løst. Konflikter kunne f.eks. gjelde at hovedpersonen i en roman til å begynne med ikke helt klarer å leve opp til den sosialistiske statens krav og muligheter (Neuhaus og Holzner 2007 s. 535). Tonen skulle alltid være optimistisk.

DDR-myndighetene overvåket nøye hva som ble skrevet om arbeiderbevegelsens historie, og én eneste fotnote som sensurinstansen var misfornøyd med, kunne føre til at et helt bokopplag ble makulert (Hotzel 2013 s. 20). Når det gjaldt arbeiderhistorie, var det Institutt for marxisme-leninisme, styrt av sosialistpartiets sentralkomité, som sensurerte.

Den østtyske lyrikeren og tidsskriftredaktøren Peter Huchel ble anklaget av regimet i DDR for at “han hadde “beveget seg i et imaginært estetisk rom istedenfor å ta opp kampen mot den imperialistiske ideologi, kulturforfallet og den vesttyske dekadanse” Huchel tilbrakte åtte år i “husarrest” – huset ble overvåket, telefonen avlyttet, posten åpnet – før han endelig kunne reise ut av landet i 1971.” (*Bokvennen* nr. 1 i 2011 s. 51)

I DDR var produksjon og distribusjon av litteratur organisert forbund, kollektiver og institusjoner, og det var derfor relativt lett å legge et psykisk, sosialt, økonomisk og politisk press på forfattere, slik at de ikke kom fram med avvikende meninger. Slik uformell sensur kunne fra myndighetenes side varieres og graderes etter behov, der et av målene var å foreta sensuren uten at det vakte offentlig oppmerksomhet (Joch, Mix m.fl. 2009 s. 125).

“I provinsbyen Brandenburg [i Øst-Tyskland], bak jernteppet på slutten av syttitallet, regisserte [Frank] Castorf et sosialistisk stykke som farse. Regimet tvangsforflyttet ham derfor langt uti gokk, til Anklam, en enda mindre og ubetydeligere by. De håpet at kunstneren, som sjef for et lite teater, ville visne i den “ærefulle” provinsielle stillingen. Råtne bort.” (*Morgenbladet* 5.–11. august 2016 s. 34)

DDR statssjef Erich Honecker sa i 1971: “Hvis man går ut fra sosialismens faste posisjon, kan det etter min mening på kunstens område ikke finnes noen tabu” (siteret fra Plachta 2008 s. 21). Men DDRs kulturpolitikk var preget av kontroll og disiplinering, og overfor motstemmer ble det brukt alt fra mistenkeliggjøring, spionasje og trusler til direkte forbud, straff og landsforvisning (Plachta 2008 s. 18 og 20). Den tyske regissøren Florian Henckel von Donnersmarcks film *De andres liv* (2006) handler om overvåkning og avlytting av kunstnere og intellektuelle i DDR.

Forfattere plasserte ofte sine romaners handling på nøytrale steder, og dermed ikke f.eks. i Sovjet eller Kina. Handlingen kunne foregå på Grønland eller på nøytrale skip, eller handlingen ble lagt til en langt tidligere tidsperiode (Hotzel 2013 s. 20).

Benedikt Jagers bok *Norsk litteratur bak muren: Publikasjons- og sensurhistorie fra DDR (1951-1990)* (2014) handler om “hvordan norsk litteratur ble mottatt i det totalitære Øst-Tyskland. Mellom 1950 og 1990 ble i alt 91 norske titler oversatt og utgitt på det østtyske markedet. Forfatteren viser hvilke vurderinger som ble gjort av norske bøker. Slik gir boken et innsyn i sensursystemet og de ideologiske føringene i den østtyske staten. På grunnlag av mangfoldige dokumenter fra fire tiår, rekonstrueres det østtyske blikket på både kjente navn som Henrik Ibsen og Johan Borgen og glemte forfattere som Øivind Bolstad og Terje Stigen. Det vies i tillegg stor plass til kontroversielle forfatterskap som Knut Hamsun, Arnulf Øverland og Nordahl Grieg. Boken kaster også noen blikk på hvordan norske

forfattere forholdt seg til utfordringene i den østtyske forlagsbransjen. Undersøkelsen bygger i sin helhet på hittil upublisert arkivmateriale fra det østtyske kulturdepartementet, de store østtyske forlagene og dels Stasiarkivene.” (<https://fagbokforlaget.no/>; lesedato 10.11.14)

I DDR solgte politisk omstridte romaner langt bedre enn “statskonforme” romaner (Hotzel 2013 s. 19). Noen av landets forfattere praktiserte å plassere såkalte “hvite elefanter” i tekstene sine, som var forholdsvis provoserende utsagn som ledet sensorenes blikk på seg, slik at de var mer tilbøyelige til å overse andre steder i teksten som var mindre provoserende, men likevel viktige for forfatteren å få fram (Hotzel 2013 s. 22). Elefantene ble så fjernet av forfatteren før boka gikk i trykken. En annen forfatter-strategi var å legge inn noen avsnitt som var ekstremt konforme med regimets synspunkter, slik at sensurinstansen ble beroliget, men så stryke disse avsnittene etter at manuset var godkjent for utgivelse.

Forfatterne i DDR ble forventet å være politisk lojale overfor myndighetene, og komme med offentlig selvkritikk hvis de trådte politisk “feil” (Hotzel 2013 s. 34).

Repressiv toleranse er ifølge den tysk-amerikanske filosofen Herbert Marcuse en ikke-partisk, likegyldig toleranse som i praksis bevarer undertrykkende samfunns-mekanismer. Kritikk aksepteres, men tas ikke hensyn til, og fungerer dermed indirekte undertrykkende (repressivt). Ingen “bryr seg”. Noen forfattere fra det tidligere DDR (det kommunistiske Øst-Tyskland) har hevdet at den repressive toleransen i et demokratisk, pluralistisk samfunn er mer problematisk enn sensur fra et undertrykkende regime (Neuhaus og Holzner 2007 s. 25).

“For 44 år siden, da Estland var en del av Sovjetunionen, går dukkefilmskaper Heino Pars gjennom de lange gangene hos filmsensurmyndighetene i Moskva. For tredje gang har estlenderen måttet ta turen til den sovjetiske hovedstaden i et forsøk på å få dukkefilmen Spiker gjennom systemet. Filmen består av små fortellinger om spikere. Alt fra spikere som lager barn til spikere på fylla. Spesielt en av scenene forarger sensurapparatet – en prøvende enkeltspiker åler seg rundt en hammer. Spikeren skraper borti skaftet og krøller seg som en fjær. Hammeren smeller så den nysgjerrige spikeren flat. Pars setter seg ned i den tomme kinosalen med kameramannen Arvo Nuut, som senere skal bli daglig leder i Nukufilm. Mellom tunge, røde gardiner, under lavhengende lamper, forsvarer han sitt verk. Bak et massivt skrivebord sitter sensurkomiteens redaktør og hans menn. Pars må overbevise partiet om at de ikke har noen baktanker. Først måtte manuskriptet godkjennes av den statsoppnevnte redaktøren hos filmselskapet, så i kontrollen til de lokale estiske myndighetene – og deretter i Moskva. Da filmen var ferdig, måtte den ut på den samme runden, før den kunne sendes ut på markedet. - Pars’ spikerfilm var nærmest umulig å få gjennom apparatet, sier Arvo Nuut i dag. Filmen hadde et klart antikommunistisk budskap. Spikerne er alle like – rette og fine. Hvis de bøyer seg, kan det skade et system der alt måtte være likt. Om noen handlet på egen hånd, ville de bli straffet av myndighetene. Av 20 sekvenser kom

bare seks helskinnet unna sensuren. Regimet fryktet at filmen skulle plante opprørske tanker i hodet til befolkningen. - Og de turte bare å vise de seks sekvensene i Estland. Men de så potensialet og sendte den til internasjonale filmfestivaler der den fikk flere priser, forteller Nuut i dag.” (*A-magasinet* 12. november 2010)

Den rumenske forfatteren Norman Maneas bok *On Clowns: The Dictator and The Artist* (1994) inneholder essayet “Censor’s Report”, som handler om en rumensk sensors rapport om Maneas roman *Den svarte konvolutten*. “Manea reports on the difficulties attendant upon the publication of “The Black Envelope” in Romania. Having been written quickly to take advantage of a publisher's offer, the manuscript ran into difficulties when it was submitted to the Reading Service of the Council for Socialist Culture. Because censorship officially did not exist, Manea believes that the publisher was told orally what was objected to in his novel. The publisher took the unusual step of hiring a retired censor to produce a report that might be of use to the author in “fixing” his novel. Manea reproduces this report in his essay. But in addition to the expected comments on Manea's realistic treatment of the general shoddiness of life in Bucharest and on his lack of positive characters, there is a line that accurately sums up the novel: “The book would be just for the initiate and of limited interest.” Even Manea himself, upon rereading his novel, had to acknowledge “the warping effect of all that encoding, obfuscation, stylistic excess and opacity, devitalization, circuitousness, and waste. The censor's office won as if by delayed action and remote control, even when I thought I had fooled and beaten them. The writer who had thought himself so aesthetically ‘engaged’ discovered any number of pages, fragments, chapters that had been corrupted by the very artifices he had used (often with a sense of triumph) as a defense against the censor's office. And he asked himself whether this was just the usual dissatisfaction of any author faced with a long-unfinished work or whether it was more than that. ...” “The Black Envelope” concerns itself with Tolea, who is trying to find out whether his father, 40 years before, was murdered or committed suicide.” (http://articles.chicagotribune.com/1995-07-27/features/9507270008_1_norman-manea-black-envelope-translation; lesedato 16.05.13)

“William Shakespeare’s portrayal of Shylock in the *Merchant of Venice* makes the character one of the most controversial in Shakespeare’s entire body of work. Representative of the anti-Semitic stereotypes of the era, Shylock was depicted as a misery, Jewish moneylender who preyed on the poor. Shylock overshadows everyone else in the play, though he has such a small role. When performed, the character was often played as a comic villain with a red wig associated with the devil, sidelocks, and a false, big nose, lending more support to the claims of anti-Semitism in the play. Examples of this stereotypical portrayal are evident in printings of the *Merchant of Venice* during the 18th and 19th Century as seen in Charles Lamb’s *Tales from Shakespeare*. Not mentioned in the play, though well known to the people of the era, is that during Shakespeare's day, money lending was one of the few careers open to Jews during the 16th Century, and Christians

made deals with them daily. It is this hypocrisy in Shylock's portrayal as a villain that has often caused critics to raise accusations of anti-Semitism. [...] It is in the more recent performances where Shylock has been portrayed as a sympathetic, tragic figure rather than the comic grotesque character of the Elizabethan era. [...] Where has the *Merchant of Venice* been banned? Though the *Merchant of Venice* has raised controversy and had been censored almost since its inception, it was not until the 20th Century that the play was banned. Since World War II, the *Merchant of Venice* has been banned in more classrooms than any other Shakespearean play. In 1931, the *Merchant of Venice* was eliminated from high school curricula of Buffalo and Manchester, New York. Jewish organizations believed that it fostered intolerance. Then in 1953, minority groups still felt that Shylock was depicted as an unfortunate characterization of a Jew and sought the suppression of the play. And in 1980, the *Merchant of Venice* was also banned in Midland, Michigan schools due to the anti-Semitic depiction of Shylock. The *Merchant of Venice* is not banned in Israel. In fact, according to Sam Schoenbaum, a leading 20th Century Shakespearean biographer and scholar, it is one of the country's most popular plays." (<http://departments.oxy.edu/library/geninfo/collections/special/bannedbooks/censoredworks.htm>; lesedato 03.04.12)

Den engelske regissøren David Leans film *Oliver Twist* (1948) gir et skremmende bilde av jøden Fagin. Filmen ble nedkortet da den skulle vises i Tyskland, slik at de (tilsynelatende mest) antisemittiske scenene ikke ble vist. I USA ble det kuttet bort 10 minutter fra Fagin-scenene, og filmen ble helt forbudt i Israel (Liptay og Bauer 2013 s. 96).

“Forsøk på knebling av pressen har skjedd i Norge også i etterkrigstiden. I VG viste man lørdag 4. april 1959 et foto av Mao med et kryss over ansiktet. Han hadde “mistet ansikt”. Man begrunnet dette med at Dalai Lama hadde klart å flykte fra Tibet til India til tross for at kommunistene hadde forsøkt å stoppe flukten. Få dager etter tegnet Pedro en karikatur i VG av Mao uten ansikt. Dette ble tatt ille opp. Den kinesiske ambassadøren troppet opp i Utenriksdepartementet med skarp formell protest. Og UD ba avisen om å beklage det hele. Men – heldigvis – ble dette bestemt avvist av sjefredaktørene Chr. R.A. Christensen og Oskar Hasselknippe. Men UD unnlot ikke å lorgre litt for masseorderen Mao. De viste til trykkefriheten i Norge, men beklaget det, dersom oppsettet hadde fornærmet det kinesiske statsoverhodet.” (Bredo Berntsen i <https://www.dagbladet.no/kultur/karikatur-og-sensur/66185958>; lesedato 13.10.17)

Den kubanske redaktøren Desiderio Navarro sa i et intervju i 2013 om Cuba: “For eksempel var det forbudt med The Beatles og The Rolling Stones. De ble ikke sendt i radio eller på tv. Det gjaldt til og med Lennon, som var en veldig progressiv og venstreorientert person. - På hvilket grunnlag ble de sensurert? - Fordi de ble sett på som “eksentriske”, det var saken, selve ideen om å være annerledes var kontroversiell. Nei, alle må være like, ikke bare i smak og sånn, men i klesveien, du kunne ikke ha langt hår og trange bukser, kle deg i svart. Dette ble regulert av

utdanningsministeriet, på skoler og ved universiteter. [...] Sensur, sier han, retter seg ikke bare mot litterære uttrykk. - Følelser som ble ansett for å være ikkerevolusjonære, som fortvilelse, pessimisme, smerte og ensomhet, alt ble samlet under merkelappen "intimisme", som var det motsatte av kollektivismen. De eneste følelsene som de revolusjonære poetene skulle uttrykke var de som hadde sammenheng med episke, euforiske mellommenneskelige relasjoner, i de tilfellene de hadde sammenheng med revolusjonen." (*Morgenbladet* 14.–20. juni 2013 s. 49)

"Den tyrkiske forfatteren Asli Erdogan [...] har betalt en høy pris for sin posisjon som menneskerettsforkjemper og regimekritiker. - Jeg blir boikottet av størstedelen av tyrkiske media. Den største avisa, *Hürriyet*, har ikke nevnt meg på åtte år. Det er nokså frustrerende. Jeg slipper heller ikke til som skribent. Det eneste stedet jeg får skrive, er i den kurdiske avisa *Özgür Gündem*, der jeg har levert spalter de to siste månedene. Jeg er en av de få ikke-kurderne som skriver der. - Er det ei avis som får være i fred? - På ingen måte. Siden den ble startet tidlig på 1990-tallet, er 73 medarbeidere blitt drept. Den mest kjente var Musa Anter, som var 72 år da han ble myrdet i 1992. De fleste som jobber der, er frivillige, men jeg har bedt om en symbolsk sum på 70 euro pr. artikkel. Det er tross alt det eneste jeg har å leve av. Avisa er under et kontinuerlig press. Påtalemyndigheten har hundrevis av saker gående, både mot enkeltpersoner og mot avisa som sådan. Redaktørene må fra tid til annen reise utenlands, med dommer på hundre år hengende over hodet. Til tross for denne risikable virksomheten, har ikke Asli Erdogan tenkt å legge ned pennen. Selv ikke ved tanken på at journalister stadig blir arrestert i dagens Tyrkia. [...] Som skribent i *Özgür Gündem* blir jeg av mange betraktet som en terrorist, selv om ingenting av det jeg skriver oppfordrer til vold. Snarere tvert imot argumenterer jeg for fredelige løsninger. [...] - Jeg blir avlyttet og overvåket. Folk følger åpenlyst etter meg på gata. For alt jeg vet er det meningen at jeg skal se dem. Jeg har hatt innbrudd i leiligheten min, men kan selvsagt ikke bevise at det er politiet som står bak. Jeg er under mistanke både fordi jeg skriver i en kurdisk avis og fordi jeg er kvinne. Det er ikke godt å si hva som er verst. Tyrkia er et machosamfunn der kvinner har en svak posisjon." (*Dagbladet* 25. mai 2011 s. 60)

"I et velstående og tilsynelatende moderne muslimsk land som Tyrkia er selvsensuren så overtydelig at det rådende regimet åpenlyst kan iverksette økonomiske sanksjoner mot kritikere. Offentlige oppdrag forbeholdes kun de lydige, og kritikere tildeles skattesanksjoner. Resultatet blir at medieeiere av frykt truer sine for selvstendige redaktører og journalister til taushet, eventuelt med avskjedigelse. I de verste tilfellene blir sågar mediehus stengt for sin kritikk, mens fengslinger og tiltaler er hverdagsfenomener – med absurde varetekts- og livstidsdommer." (William Nygaard i <http://www.norskpen.no/>; lesedato 05.03.14)

"William S. Burroughs' "The soft machine" fra 1961 er et selsomt stykke litteratur. [...] I et land som aspirer til å bli fullverdig medlem av det moderne Europa, risikerer forleggeren Irfan Sanci tre års fengsel for å bringe beatgenerasjonens femti år gamle drømmer til torgs. Det er ikke mer enn ett år siden forrige gang jeg så ham

stå ansikt til ansikt med makten og Atatürks kontrafei, den gang for å ha oversatt Apollinaire.” (Anders Heger i *Dagsavisen* 15. oktober 2011 s. 5)

Sensur av Internett og andre digitale kanaler

Undertrykkende regimer prøver å integrere Internetts muligheter i sitt repressive arsenal (Godeluck 2002 s. 165). I de digitale mediens tid foregår sensur blant annet ved at nasjoner filtrerer hvilke nettsider på Verdensveven som befolkningen får tilgang til. Å stoppe spredning av informasjon som befinner seg på Internett kan være svært vanskelig. “Texts, to the extent that they represent traffic in ideas, have always been seen as very dangerous imports, and many nations have chosen to control them. The controversies over the shipment of physical copies of Hitler’s *Mein Kampf* (ordered through Web-based booksellers) into Germany, in violation of German anti-Nazi statutes), may hint at problems to come, as may the recent judgment in the French courts against Yahoo for making Nazi memorabilia available at auction. If digital books become network-based information objects, the very nature of the Internet militates against any controls on where they can be delivered, though the most restrictive nations will try to control this in much the same way they control access to other information accessible on the Internet today” (Lynch 2001). Juridisk er det også problemer. Teknologien og medieutviklingen er raskere enn lovverket og skaper “rettsløse rom” (Bolz, Kittler og Tholen 1994 s. 16).

Et annet viktig spørsmål for samfunn med åpen tilgang til mange digitale medier, der enhver kan skrive og publisere, er hva som fortjener offentliggjøring. Begrepet “publiseringsterskel” gjelder terskelen for hva som har offentlig interesse, og indirekte hva redaktører, web-ansvarlige og andre bør sensurere fordi det virker destruktivt, forsøplende for det offentlige rom osv. “På nettstedet kan debattanter spre alt fra sin avsky over Idol-deltakernes fysiognomi, levere enkle analyser av andre folkeslags moralske underlegenhet, eller la sin forakt dryppe over de enkeltmennesker de velger å hate. Ivrig møkkaspredning og personsjikaner har mange entusiaster. Aller helst anonymt, må vite. Det er jo ikke meninger folk står for, ikke offentlig. Bare halv-offentlig. [...] Den nye virkeligheten har også noen svært positive effekter. I Kina og Burma er muligheten for slik halvoffentlig publisering et stort gode, noe myndigheten ikke lenger kan sensurere like enkelt. Hos oss er det like ofte et problem.” (Andreas Wiese i *Dagbladet* 21. juni 2008 s. 76) Ifølge statsviteren Carl-Erik Grimstad har “invasjonen av den menneskelige intimsfæren det siste tiåret tiltatt dramatisk. Privatlivet har steget i verdi. Det har gjort det mer interessant både å selge, å kjøpe og følgelig stjele tilgang til private liv. Pressen skal ikke alene ha skylden for utbredelsen av utleveringskulturen, men deler av bransjen har levd høyt på den [...]. [...] [M]an kan velge en mer utvidet tolkning og forsøke å få i stand ordninger som forhindrer privatlivskrenkende ytringer fra omfattende publisering. Slike ordninger likevel problematiske fordi de til forveksling ligner på sensur – og som vi ganske riktig vanligvis forbinder med autoritære regimer.” (Grimstad i *Dagbladet* 13. juni 2008 s. 47)

Når informasjon spres anonymt slik at myndighetene ikke kan vite hvem som står bak den, kan det bli en katt- og mus-situasjon. Regimekritikere kan finne stadig nye, oppfinnsomme måter å publisere sin kritikk på, mens regimet jakter forgjeves på dem, og mislykkes i å komme i forkant av publiseringen (og gjennomføre preventivsensur). Karin Tötterman skriver om situasjonen for bloggere i Kina i 2007: “Optimistene hevder at nettet gjennom sin blotte eksistens vil demokratisere Kina. Skeptikerne påpeker at det foregår en katt- og mus-lek der sensuren og overvåkingen skjerpes hver gang en ny kanal for regimekritikk oppstår. Kinesiske myndigheter har fått hjelp av utenlandske selskaper som selv sensurerer sine søkemotorer og forsyner regimet med sensurredskaper [...] Det finnes mer enn 20 millioner bloggere i Kina, og på disse virtuelle diskusjonsforaene kan mange for første gang diskutere politiske og samfunnsmessige spørsmål med likesinnede andre steder i sitt hjemland. Da innser man plutselig at det i Kina finnes flust av folk som vil snakke om politikk. De tyr til forkortelser og kodeord for å omgå sensuren, og åpner stadig nye blogger så snart en gammel er blitt stengt av nettpolitiet. [...] Blogger er unike ettersom de muliggjør individuell og anonym publisering av tekster. Informasjon som aldri hadde kommet ut via statlige organer kan nå publiseres direkte, og selv om de stenges i løpet av noen dager, rekker mange å lese og videreformidle informasjonen.” (*Morgenbladet* 10.–16. august 2007 s. 15)

Artikkel 35 i den kinesiske grunnloven som gjaldt på begynnelsen av 2000-tallet, garanterte landets innbyggere menings-, forsamlings- og publiseringsfrihet, men på grunn av andre lover om Kinas nasjonale interesser, kunne det likevel praktiseres et rigid sensursystem (Sarah Baumgartner i <https://www.grin.com/document/127883>; lesedato 18.03.20). I prinsippet er det altså ytringsfrihet for tale og publisering ifølge artikkel 35, men i artikkel 51 står det at den enkelte borgers frihet og rettigheter er underordnet statens og samfunnets interesser. Individuell frihet må ofres for det myndighetene definerer som den kollektive frihet.

Kinas statsleder Deng Xiaoping uttalte i 1980 at “Hvis du åpner vinduet for å få frisk luft, må du regne med at noen fluer blåser inn”, men kinesiske myndigheter har prøvd å hindre at slikt “skadelig tankegods” kommer til uttrykk i offentligheten (Marc Nothnagel i <https://www.grin.com/document/159499>; lesedato 03.08.20). Det har blitt etablert et stort overvåkningsapparat for å hindre dette. Internett ble i Kina oppfattet som en trussel, så i 1997 ble disse reglene etablert:

“No unit or individual may use the Internet to create, replicate, retrieve, or transmit the following kinds of information:

- (1) Inciting to resist or breaking the Constitution or laws or the implementation of administrative regulations;
- (2) Inciting to overthrow the government or the socialist system;

- (3) Inciting division of the country, harming national unification;
- (4) Inciting hatred or discrimination among nationalities or harming the unity of the nationalities;
- (5) Making falsehoods or distorting the truth, spreading rumors, destroying the order of society;
- (6) Promoting feudal superstitions, sexually suggestive material, gambling, violence, murder;
- (7) Terrorism or inciting others to criminal activity; openly insulting other people or distorting the truth to slander people;
- (8) Injuring the reputation of state organs;
- (9) Other activities against the Constitution, laws or administrative regulations.”
(siteret fra <https://www.grin.com/document/159499>; lesedato 03.08.20)

På et kinesisk chatterom måtte brukerne i 2001 akseptere disse betingelsene:
“Please take note that the following issues are prohibited according to Chinese law:

1. Criticism of the PRC [People’s Republic of China] Constitution
2. Revealing State secrets, and discussion about overthrowing the Communist government
3. Topics that damage the reputation of the State
4. Discussions that ignite ethnic animosity, discrimination or regional separatism
5. Discussion that undermines the state’s religious policy, as well as promotes evil cults and superstition
6. Spreading rumors, perpetrating and disseminating false news that promotes disorder and social instability
7. Dissemination of obscenity, sex, gambling, violence, and terror. Cyber-sex is not permitted within the English chat room.
8. Humiliating or slandering innocent people
9. Any discussion and promotion of content which PRC laws prohibit

10. If you are a Chinese national and willingly choose to break these laws, Sohu.com is legally obliged to report you to the Public Security Bureau.” (her sitert fra <https://www.grin.com/document/159499>; lesedato 03.08.20)

Hvordan regelverket ovenfor faktisk er ment å fungere, er tolkningsavhengig. Enhver kritikk kan bli stemplet som løgn, og når kritikken er lagt ut på en nettside, kan den av myndighetene oppfattes som et opprørsk og farlig budskap. I år 2000 ble reglene omformulert, men mange av de samme poengene ble stående, f.eks. forbud mot å skade statens verdighet og interesser og å forstyrre samfunnets orden og stabilitet. Siden det ofte er avhengig av tolkning om en regel faktisk er brutt, blir de relativt vilkårlige beslutningene som tas av en offentlig tjenestemann avgjørende for om noen skal straffes (Marc Nothnagel i <https://www.grin.com/document/159499>; lesedato 03.08.20).

På noen av de største internettsidene i Kina var det i en periode en animasjon som viste to politimenn. Hvis en bruker klikket på dem, kom brukeren til en nettside hos politiet der det kunne meldes fra om brudd på regelverket for internettinhold (Marc Nothnagel i <https://www.grin.com/document/159499>; lesedato 03.08.20). De to digitale politimennene løp, kjørte bil eller syklet over skjermen, og minnet slik om at det foregikk en kontinuerlig kontroll av Internett. Og nettsider som inneholdt bestemte ord som indikerte forbudt innhold, ble stengt ned. Også andre meldesystemer er tatt i bruk slik at myndighetene blir varslet om brukere som ikke oppfører seg regelkonformt.

I 2010 skal det ha vært ca. 300.000 såkalte “50-cent-forfattere” som publiserte på kinesiske nettsider. Dette er internettbrukere som får betalt for å skrive og spre regjeringsvennlige kommentarer rundt på nettet, betalt av myndighetenes propaganda-avdeling (som da het Zhonggong Zhongyang Xuanchuanbu) (Marc Nothnagel i <https://www.grin.com/document/159499>; lesedato 03.08.20).

I Kina var det i 2011 antakelig ca. 30 000 statsansatte som overvåket Internett (Isak Ladegaard i *Aftenposten Innsikt* desember 2011 s. 58). I Kina har det vært et “effektivt sensurgrep [...] å påvirke diskusjoner i en bestemt retning. Anslagsvis 280 000 internettbrukere er på direkte oppdrag for myndighetene til å styre det webbaserte ordskiftet. Bevegelsen oppsto ved Universitetet i Nanjing i 2005, da studenter ble rekruttert til jobben for en betaling på en halv yuan (50 cent eller ca. 40 øre) pr. innlegg. I dag er “50 cent-hæren” et etablert fenomen i Kina. Kulturdepartementet tilbyr en egen utdanning til “offisiell” webkommentator, med egen eksamen og arbeidssertifikat, og alle store nettsider er pålagt å ha godkjente kommentatorer i staben.” (*Aftenposten Innsikt* desember 2010 s. 23).

“Det mektige Propagandadepartementet, på folkemunne kalt “Sannhetsdepartementet”, har nok en gang tydelig forklart kinesiske journalister hva de kan og ikke kan skrive. I et direktiv som ble fanget opp av kinesiske bloggere i midten av januar, kommer det frem at ordet “sivilsamfunn” nå er totalt forbudt. Det skal

ikke brukes i artikler, og journalistene skal heller ikke skrive saker eller lage reportasjer som omhandler temaet. [...] “Tom stol”. Cirka 400 millioner kinesere er koblet på nettet, og Kina har dermed flest internettbrukere i verden. De er vant med sensur. 10. desember i fjor la Thorbjørn Jagland diplomet for Nobels fredspris på en tom stol hvor vinneren Liu Xiaobo skulle ha sittet i Oslo rådhus. Det førte til at uttrykket “tom stol”, *kong yizi* [...], gikk som en farsott blant netizens, altså deltagerne i den kinesiske bloggospæren. Bruken av navnet Liu Xiaobo var da for lengst forbudt på nettet. Svaret fra kinesiske myndigheter kom raskt. Hæren av internettovervåkere fikk øyeblikkelig beskjed om å forby uttrykket “tom stol” og å stenge sider som brukte det. [...] På nettet er det nå ventet at forbudet mot å bruke uttrykket sivilsamfunn, *gongmin shehui* [...], kun vil føre til omskrivninger, og at andre uttrykk vil bli brukt for å komme rundt sensuren. Flere aviser har allerede skrevet saker som handler om *gonggong shehui* [...], som kan oversettes til “det offentlige samfunn”. [...] - Vi har et uttrykk på kinesisk: Å være en god journalist i Kina er som å danse med fotlenker” (*Morgenbladet* 28. januar–3. februar 2011 s. 15).

“Kinesiske nettbrukere finner stadig nye måter å omgå sensuren på. Den hittil siste farsotten tar for seg et fabeldyr som er langt mindre uskyldig enn man skulle tro. [...] Snart dukket “Sangen om gressgjørmehesten” opp på kinesiske nettvideosider. Videoen handler om den intelligente og livlige gressgjørmehesten som motstår et angrep fra elvekrabber. Ordet “elvekrabbe” uttales “hexie” på kinesisk, noe som igjen høres ut som ordet for “harmonisk” – selve stikkordet i president Hu Jintaos utviklingsteori. Her snakker vi altså om ren mobbing av myndighetene. [...] Myndighetene ønsker å kontrollere hvordan folk benytter seg av nettet. Men de klarer det ikke. Ett eksempel er et bilde som for tiden går sin seiersgang på kinesiske nettsider. Bildet viser en mann med en t-skjorte på der det står “VIIIIV”. Oversatt fra romertall får vi 89,6,4. Altså 4. juni, 1989. Dagen for massakren i Beijing. Myndighetene kommer ikke til å klare å stanse disse unge, modige nettbrukerne.” (<http://www.aftenposten.no/>; lesedato 03.01.12)

“I Kina risikerer tvittrere å bli sensurert hvis de bruker tallene 4 og 6 i kombinasjon akkurat nå. 4/6 1989 var datoen for massakren på Den himmelske freds plass [...] 25 år er gått, og Kina er påtvunget et kollektivt hukommelsestap. Det er i og for seg ikke noe nytt. De fleste hendelser som setter de kommunistiske makthaverne i vanry, blir forsøksvis retusjert ut av historien. Offisielt glemt. Det gjelder utrenskningen av tusener av høyreavvikere etter den såkalte “la hundre blomster blomstre”-kampanjen i 1957. Det gjelder sultkatastrofen under Det store spranget i perioden 1959-62 der flere titalls millioner døde. Det gjelder Kulturrevolusjonen i 1966-76. Og det gjelder massakren på Tiananmen-plassen i Beijing da hundrevis av studenter ble meid ned av tanks. Før årsdagen for massakren inntreffer det hvert år et fast mønster i Kina. Internett blir langsomt og treigt, en rekke søkeord blir blokkert, soldater blir utplassert i gatene og kjente opposisjonelle blir fraktet ut av byene, pålagt husarrest eller satt i varetekt. De repressive tiltakene blir strammere

jo nærmere datoen man kommer. På selve dagen pleier Beijing å være som i unntakstilstand.” (*Dagbladet* 30. mai 2014 s. 3)

“Internett er usedvanlig velegnet til å velte autoritære regimer, ifølge gjengs oppfatning. Kommunikasjon mellom meningsfeller kan spres med lynets hastighet, og muligheten til å organisere større grupper i felles motstand er uovertruffen. Å kontrollere internett er like umulig som å tette en vannlekkasje med én finger. Men ikke i Kina. Kinesiske myndigheter, med sine årelange tradisjoner for sensur, har lært seg å leke katt og mus med nettbrukerne. Det finnes over 560 millioner av dem i Kina; mer enn 300 millioner er aktive på sosiale media. Det skal mer enn en “storebror” til for å overvåke dem. Derfor har Kina utviklet en hel armé av regimetro nettsoldater. Det dreier seg om firmaer som utvikler både hardware og software, profesjonelle nettovervåkere, amatørøvervåkere som angir “overtramp” til stykkpris og folk som sensurerer, filtrerer, blokkerer og legger ut politisk propaganda på vegne av kommunistpartiet. [...] De blokkerer utenlandske nettstedet som Facebook, Twitter og You-Tube ved hjelp av den såkalte kinesiske brannmuren, cyberspace-utgaven av den gamle kinesiske muren. Mens det globale internettet er utestengt, har myndighetene tillatt etableringen av en parallell sfære som Anti kaller Kinanettet. Her finnes motsvarene til de globale nettstedene. I stedet for Google finnes Baidu. Facebook er blitt Renren; YouTube er Youku og Twitter er erstattet med Sina Weibo.” (Inger Bentzrud i *Dagbladet* 12. mai 2013 s. 3)

Det er et paradoks at firmaer i USA i stor grad har bidratt til de tekniske systemene/programvarene som gjør kinesisk internettensensur effektiv. Cisco Systems i Silicon Valley tjente i en periode 500 millioner dollar i året på å levere systemer som Router og Switches (Marc Nothnagel i <https://www.grin.com/document/159499>; lesedato 03.08.20). Firmaet Sun Microsystems i California har også bidratt vesentlig ved å levere programvare som kinesiske myndigheter bruker til nett-overvåkning og -filtrering og dermed til sensur.

De kinesiske myndighetenes parallelle nettsfære “kalles “smart sensur”. Smart fordi den på den ene siden tilfredsstiller folks etterspørsel etter sosiale media. På den andre siden har sentralmyndighetene i Beijing kontroll over alle serverne og har tilgang på alle data til enhver tid. [...] Av og til oppstår et fenomen som kalles “søk etter menneskekjøtt”. Noen kan ha brukt mobiltelefonen og tatt bilde av lokal pamp som forgriper seg på en mindreårig gjest på en restaurant. Så blir bildet spredt på sosiale media og det oppstår en frenetisk jakt på overgriperens identitet. Flere karrierer har fått en brå slutt etter dette. I Xi Jinpings nye regime står kampen mot korrupsjon høyt på dagsordenen, og sosiale media har vist seg som et bra redskap for å “oute” lokale pamper som skor seg. [...] Katt- og musleken har også sine lystigere sider, i det minste sett utenfra. Myndighetene blokkerer utvalgte “sensitive” ord og navn; som Liu Xiaobo, fugleinfluenza, togulykke, arveprins eller hva som måtte stå på tabulista til enhver tid. Kreative nettbrukere har erstattet tabuordene med likelydende ord. Meldinger om “gressgjørmehest” og “elvekrabbe”

kan fortone seg komplett uforståelige for ikke-kinesere. For erfarne kinesiske nettbrukere har de derimot helt spesifikke politiske betydninger. Men man skal passe seg for å undervurdere det kinesiske cyberpolitiet. I katt- og musleken spiller det stadig ingen rolle om katten er hvit eller svart, så lenge den fanger mus.” (Inger Bentzrud i *Dagbladet* 12. mai 2013 s. 3)

“Søkemotorer kan arkitektonisk endres for å tilpasses politiske, markedsmessige eller sosiale krefter, slik som tilfellet er i Kina. En sammenligning av søkeresultatene for 316 hendelser i Google og den kinesiske søkemotoren Baidu demonstrerer nettopp det. At Kina sensurerer og filtrerer internett gjennom den såkalte “The Great Fire Wall” (“Den store brannmuren”) er ikke nytt, det interessante her er hvor forskjellig virkeligheten ser ut gjennom to ulike søkemotorer. Artikkelen til førsteamanuensis Min Jiang ved University of North Carolina “The business and politics of search engines: A comparative study of Baidu and Google’s search results of Internet events in China”, publisert i *New Media and Society*, viser også hvordan søkemotorer, særlig Baidu, kan påvirke den kollektive hukommelse ved å utelate kontroversielle hendelser eller personer. [...] er søkemotorer med på å fremheve, synliggjøre, avdekke eller tildekke visse typer informasjon fremfor andre. [...] Når kontroversielle hendelser blir filtrert bort i søkemotorer, kan de også viske bort minnet om disse hendelsene. [...] Fortiden kan viskes ut via søkemotorer i autoritære regimer.” (*Morgenbladet* 4.–10. april 2014 s. 32)

Den kinesiske (men London-bosatte) forfatteren Ma Jians roman *Beijing Coma* (2008) “handler om dem som ble drept på Tiananmen-plassen, de som ble skutt, eller overkjørt av tanks. Hendelsene er sett gjennom minnene til en student som ligger i koma. En strålende roman, men ikke tilgjengelig for kineserne. I Kina er Ma Jian en ikke-person. Et halvt år brukte myndighetene på å slette alle henvisninger til ham og boka hans på nettet. “Beijing koma” eksisterer rett og slett ikke.” (*Dagbladet* 19. november 2011 s. 2)

Den kinesiske forfatteren Qiu Xiaolong “beskriver et stykke Kina som ikke helt har falt i god jord i hjemlandet. Oversettelsene til kinesisk er ikke helt i tråd med originalversjonene. - Da jeg leste oversettelsen av *En rød heltinnes død* ble jeg overrasket over hvor mye de hadde endret. Blant annet hadde Shanghai fått navnet “H-byen” og alle gatenavnene var endret. For ikke å snakke om hva de hadde gjort med innholdet som dreide seg om politiske temaer.” (intervju med Xiaolong i magasinet *Thriller* nr. 3 i 2006 s. 33)

På noen hoteller i Kinas hovedstad “selges utenlandske blader som Newsweek og The Economist. Alle er blitt lest før vi kjøper dem. Ofte er sider revet ut. Av og til er enkeltord strøket over med sprittusj. Det er svært lite subtilt. TV-sendingene er likedan. Enkelte hoteller og boligblokker kan ta imot CNN, BBC og andre internasjonale kanaler. Men av og til går de i svart. Et sted i Kina sitter det en person og trykker på en knapp hver gang det kommer et uegnet tema. Vi som

utsettes for denne typen sensur er enten utlendinger eller rike, utdannede kinesere. Vi vet hvordan vi skal finne informasjonen andre steder. Sensuren kan derfor ikke ha et konstruktivt formål. Sannsynligvis er nok meldingen fra myndighetene i stedet den følgende: - Vi følger med.” (*A-magasinet* 21. september 2007 s. 18)

“Samtidig som pressefriheten er under angrep fra innsiden av demokratier, ser verdens store diktaturer ut til å bygge sin egen pressemodell, som kan utfordre pressefrihetsidealene mange har tatt for gitt. [...] Disse alternative modellene er basert på tre søyler [...] Den første er undertrykkelse av frie media, den andre er eierskap og kontroll over media, og den tredje handler om hvordan de forholder seg til sosiale nettverk, med kyber-sensur, kyber-vold og kyber-angrep [...] Fra Kinas side har denne modellen mest spektakulært blitt implementert i Kambodsja de siste 18 månedene, men den er en del av en stor trend [...] Etter å ha fått kontroll på sine egne store og komplekse samfunn, har Kina og Russland utviklet påvirkningsverktøy og informasjonskontroll rettet mot andre land.” (Antoine Bernard i *Morgenbladet* 27. april–3. mai 2018 s. 33)

“Den junta-oppnevnte Nasjonale lovgivingsforsamlingen i Thailand innskrenket ytringsfriheten ytterligere da den i desember 2016 vedtok den såkalte Computer-Related Crime Act (CCA) for å få enda sterkere kontroll med ytringer i sosiale medier og på internett. CCA gir myndighetene juridisk grunnlag for å sensurere publikasjoner på nett og straffeforfølge både opphavspersoner, eiere av medieplattformer og personer som deler “falsk eller delvis falsk” informasjon som kan “skade offentligheten”, føre til “panikk i befolkningen” eller på annen måte skade “ivaretagelse av nasjonal sikkerhet, allmenn sikkerhet, nasjonal økonomisk sikkerhet og offentlig infrastruktur”. [...] Senest i august i år ble 12 mennesker fra ulike steder i Thailand arrestert for å ha delt en nyhetsoppdatering på Facebook om en angivelig voldtekt av en engelsk kvinne på det populære turistmålet Koh Tao. I dag er dessuten flere videoer på Youtube stengt for visning for Thailands innbyggere – videoer som militærjuntaen av ulike grunner mener er egnet til å skade landets omdømme.” (Martin Tjersland i <https://morgenbladet.no/kultur/2018/11/musikkvideo-ryster-thailand>; lesedato 12.05.20)

Den amerikanske forskeren Sarah K. Harris har undersøkt “digital activism in Turkey that apply techniques of countersurveillance to visualize censorship’s connection with the erasure of human lives and histories of resistance. The first example, Engelli Web or ‘Blocked Web (BW)’, is an online interactive database, anonymously launched in 2007, that collects and organizes data on web sites blocked by the state-classified Internet filtering system. Encouraging visitors to probe over 40,000 web sites that have been blocked in Turkey to date, BW visualizes data erasure as a systematic process and draws attention to how dissident perspectives disappear from Turkish cyberspace.” (<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354856514541356>; lesedato 19.01.18) De tyrkiske aktivistene er synlige på Internett, men “news agencies depict them as riffraff or looters, or ignore them completely, and instead circulate the Prime Minister’s warnings of the

'menace' introduced by Twitter and Facebook. [...] Blocked Web was launched in 2007 after a Turkish court banned YouTube for posting a video depicting the nation's founder, Mustafa Kemal Atatürk, as a homosexual (Engelli-Web, 2007). Over time, BW has documented thousands of bans and remains the only comprehensive cyber censorship monitoring database in Turkey. [...] After verifying visitors' anonymous tips about newly suspended web sites, BW adds the data to their burgeoning archive and conducts statistical analysis. [...] In my interviews with Internet users throughout Turkey from 2010-2013, respondents overwhelmingly had no idea that tens of thousands of web sites were being blocked. The press' failure to cover and investigate the issue exacerbated users' difficulty in identifying erased content. On the other hand, navigating the BW database, users discover a variety of web sites that they never knew existed, let alone were blocked. In addition to reorganizing data to highlight the patterns in banned content, BW's Statistics Page highlights trends in cyber censorship over time." (Sarah K. Harris i <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354856514541356>; lesedato 19.01.18)

"If the backlash [i Tyrkia] from the 2007 YouTube ban was not evidence enough that outright banning of popular social media creates a global public relations nightmare, the lesson was reiterated in 2014, when the AKP's failed Twitter ban generated intense negative publicity and was impossible to implement. Erdoğan's attempt to 'eradicate' Twitter for spreading false information about AKP corruption backfired when levels of Tweets skyrocketed past pre-ban levels because Google had created an alternative DNS IP address to let users bypass the ban (CNET, 2014). As a method of reinserting the vertical control online without drawing attention from the international community nor providing ammunition to Internet activists, temporary blocking will likely increase in the future. Because BW's database architecture has the ability to amass large datasets and chart temporary blocking, they are in a position to predict future blocks and work with activists to develop preemptive strategies. [...] BW's aim – more than challenging the official definitions of 'indecent' and 'terrorism' – is to expose how censorship is a networked, organized process implemented through vertical control. [...] The sheer amount of disappeared life and censored data that is visualized by these projects incriminates the ruling party for covering up historical and present human rights abuses, and criticizes the media-backed removal of dissident perspectives from the public sphere. [...] Addressing censorship as a systematic process, the projects exemplify a form of digital activism that identifies an infrastructure of communication power in order to dismantle it." (Sarah K. Harris i <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354856514541356>; lesedato 19.01.18)

"When its URLs are banned, the Kurdish newspaper *Firat News* adds an extra letter or word to its URL to provide an alternative access point for readers in Turkey." (Sarah K. Harris i <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354856514541356>; lesedato 19.01.18)

“En britisk journalist, glamourmodellen Imogen Thomas (28) og en fotballstjerne står nå midt opp i det som kan bli tidenes medieoppvask i England. Britiske aviser jubler. Kriger mot utrosensur. “Gagging order” - Det er en rettskjennelse som stopper engelske medier i å trykke kvinnenes historie, og som i tillegg nekter avisene å skrive at rettskjennelsen i det hele tatt eksisterer. - Bare i løpet av de siste to årene har 30 Premier Leaguespillere gått rettens vei for å skjule identiteten sin i saker som handler om utenomekteskapelige krumspring. Nå kan den britiske journalisten ha gjort det slutt på tiden da kjendiser og maktpersoner kunne føle seg trygge på at utroskapen deres ikke ble offentlig kjent. Det har de nemlig kunnet så lenge de skaffet seg rettsbeskyttelse (også kalt superkjennelse) eller en såkalt “gagging order”. Twitter [dvs. mikroblogger] har imidlertid gjort at slike rettskjennelser ikke lenger beskytter stjernene mot at historiene lekker ut. Det er dårlige nytt for utro superstjerner som har noe å skjule. De britiske avisene jubler.” (*Dagbladet* 23. mai 2011 s. 29)

“Sladderens verdi er størst når den er hemmelig, men på et tidspunkt begynte noen å nevne navn på Twitter. På kort tid navnga 75000 [fotball-]spilleren. Skulle alle straffes, måtte Storbritannia begynt med interneringsleirer. Det raknet fullstendig da et parlamentsmedlem nevnte navnet i parlamentet: Parlamentsmedlemmet var immun for straffefølgelse, og rettspraksis i Storbritannia gir avisene lov til å referere fra debatt i parlamentet. [...] Denne gangen handlet saken ikke om annet enn en fotballspillers manglende evne til å beholde buksene på i blandet selskap, men i 2009 klarte selskapet oljeselskapet Trafigura å få en forhåndskjennelse som hindret The Guardian fra å skrive om selskapets avfallsdumping utenfor Elfenbenskysten. Det var en viktigere sak, men det er samme prinsipp.” (*Dagbladet* 25. mai 2011 s. 3)

“I altfor mange år har amerikanske IT-selskap kunnet fungere som “over-redaktører” for brukernes ytringer. Det er på høy tid å gripe inn. [...] innvendinger fra norske pressefolk hindret ikke Facebook, som etter hvert overtok Apples rolle som navet i digital mediedistribusjon, i å fjerne to bilder av en naken Fridtjof Nansen fra Aftenpostens Facebook-side i 2011. Deretter truet man med å slette avisens konto om noe liknende gjentok seg. [...] Siden 2011 har Facebook slettet fullstendig harmløse bilder av badende barn, kvinner som ammer, brystkreftopererte, europeiske kunstfotografier og altså historiske fotografier med samme begrunnelse. [...] Facebook er i sin fulle juridiske (om ikke moralske) rett til å forby nakenhet på et generelt grunnlag, religiøs satire eller bilder av katter for den saks skyld.” (Eirik Newth i *Dagbladet* 2. september 2016 s. 36-37)

“Denne uken har tusenvis av samfunnsengasjerte nordmenn delt et bilde av et nakent barn på Facebook. Det begynte med at forfatter Tom Egeland forrige fredag postet syv ikoniske krigsbilder, blant dem det nakne barnet, ni år gamle Kim Phuc, foreviget idet hun flykter skrikende fra napalmregn i Vietnam i 1972. Kort etter at bildet var lagt ut, slettet Facebook det Pulitzer-vinnende fotografiet. Ikke for brudd på opphavsretten, men fordi Phuc ikke har klær på seg, et brudd på en regel mot

nakenhet. I protest forsøkte jurist Anine Kierulf å publisere bildet sammen med andre betydningsfulle nakne fremstillinger, Da Vincis vitruviske mann, Michelangelos *David*, Jesus på korset, Edward Munchs *Pubertet*. Davids marmorpenis ble silet ut før publisering, resten forsvant dagen etter. Det gjorde også teksten som fulgte dem, en kritikk av Facebooks vilkårlige sensur. Protester som dette, mot denne typen sensur på sosiale medier, har blitt vanlig: Hvorfor tillater Facebook videoer av halshugging, men ikke avkledd renessansekunst?” (Martin Gedde-Dahl i *Morgenbladet* 26. august–1. september 2016 s. 27)

“Velkommen til en verden der alt du sier blir sensurert, dersom de som bestemmer ikke liker det du sier. Velkommen til en verden der hva som er lov å si og hva som er forbudt i stor grad er hemmelig. Du oppdager det først dersom det du la ut plutselig forsvinner. Velkommen til Facebook. Der du aldri vil oppdage at du blir sensurert. Ikke før du prøver å legge ut et kart over Kurdistan. [...] Hva som er kunst i dette tilfelle bestemmes av en gjeng med lavt betalte kontrollører fra den tredje verden. Facebook har satt ut mye av sensuren til underleverandører.” (Andreas Wiese i *Dagbladet* 28. februar 2012 s. 2)

Arnfinn H. Midtbøen, Kari Steen-Johnsen, Kjersti Thorbjørnsrud m.fl. ga i 2017 ut boka *Boundary Struggles: Contestations of Free Speech in the Norwegian Public Sphere*, som bl.a. dokumenterte at “40 prosent av befolkningen mener at pressen bør være varsomme med å trykke tegninger som kan oppfattes som krenkende av religiøse minoritetsgrupper [...] de som opplever at deres syn skiller seg fra flertallets, er mer varsomme med å ytre seg om stridstemaer i offentligheten. [...] Generelt har det omkostninger å ytre seg offentlig om kontroversielle temaer. Man kan bli hyllet av dem som deler meningene, men som i varierende grad tør å ytre dem selv. Men man kan også bli hetset av sine meningsmotstandere” (*Apollon* nr. 3 i 2017 s. 38).

“Beacon for Freedom of Expression er en internasjonal bibliografisk database om sensur. Den registrerer sensur i et globalt og historisk perspektiv, og inneholder referanser til bl.a. bøker, artikler, radiosendinger, aviser så vel som litteratur om sensur og ytringsfrihet. Basen er et norsk pionerprosjekt, og var Norges gave til biblioteket i Alexandria da det åpnet i 2003. Den blir i dag drevet av Nasjonalbiblioteket.” (fra e-postlista biblioteknorge@nb.no; 19.05.11)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>